

Vojáci

Jsme jako na podzim na stromech listí.

Giuseppe Ungaretti, 1918

tiltott – túrt – támogatott

Vážený čtenáři, tak nám zabili Ferdinanda, oznámila pí Müllerová Švejkovi, čímž byl odstartován průšvih, který někteří autoři označují jako Velkou evropskou občanskou válku, jejíž první půle skončila v roce 1945 a druhá pak až v roce 1989 s pádem železné opony. Na první sv. válku se dodnes díváme prismatem vzniku první Masarykovy republiky, tedy skrz mýtus o boji dobra se zlem, ačkoli výchozí pozice byly nastaveny zcela jinak. O tom viz kniha anglického historika Christophera Clarka Náměšníci, o které na straně sedm referuje Martin Hybler.

Dozvuky evropské občanské války můžeme dnes vidět na východě, kde se Putin snaží křísit bývalé impérium. Nejen o tom jsme hovořili s ruským nezávislým novinářem Sašou Podrabínkem, podle kterého funguje v současném Rusku tento paradox: čím horší je životní úroveň a závislost na státu, tím jsou lidé nadšenější patrioti. Takovému národu musí být radost vládnout.

Na straně osm můžete díky Václavu Mežříckému nahlédnout do Heideggerových Černých sešitů, kde si velký filosof všech intelektuálních snobů stěžuje na nacisty, že nedotáhli revoluci dokonce, protože byli příliš materialističtí a rozumářští, ergo židovští. Ha ha. Není divu, že Heidegger oslovuje typky jako je Kremlu blízký ideolog eurasianismu Žugin. O tom viz Jan Horník na straně čtyři.

Tohle číslo je ale věnováno minulosti v nás, tedy reflexi komunismu etc. v kultuře středoevropských a východoevropských zemí. Na straně dvě přílohy recenzuje Josef Mlejnek Wajdův film o Waleňovi, který v rozhovoru s italskou novinářkou Orianou Fallaciovou žvanil jako kdyby byl gdaňský elektrikář. Na straně VII. přílohy Peter Žajac píše, že diskusia o totalitnosti komunistického režimu na Slovensku neprebehla. Zato však prebehla diskusia o socialistickom realizme. Týkala sa výstavy v Slovenskej národnej galérii pod poetickým názvom starého slovensko-gruzínskeho filmu Prerušená pieseň. K tomu viz anketa na straně IV. a V. přílohy, kde podle studentky FF MU byla Charta 77 literární manifest, který napsal v 19. století Josef Svatopluk Machar, zatímco v Maďarsku šlo podle Zoltána Németha o známou taktiku tří T: tiltott – túrt – támogatott, teda zakázaný – trpený – podporovaný. A pak že Maďarům nikdo nerozumí.

Příště se sejdeme, jestli vůbec, někdy po prázdninách, kdy bychom měli vydat ještě jedno číslo – navíc už letos asi mít nebudeme.

Státní fond kultury ČR

Podrabinkova Antisovětská restaurace

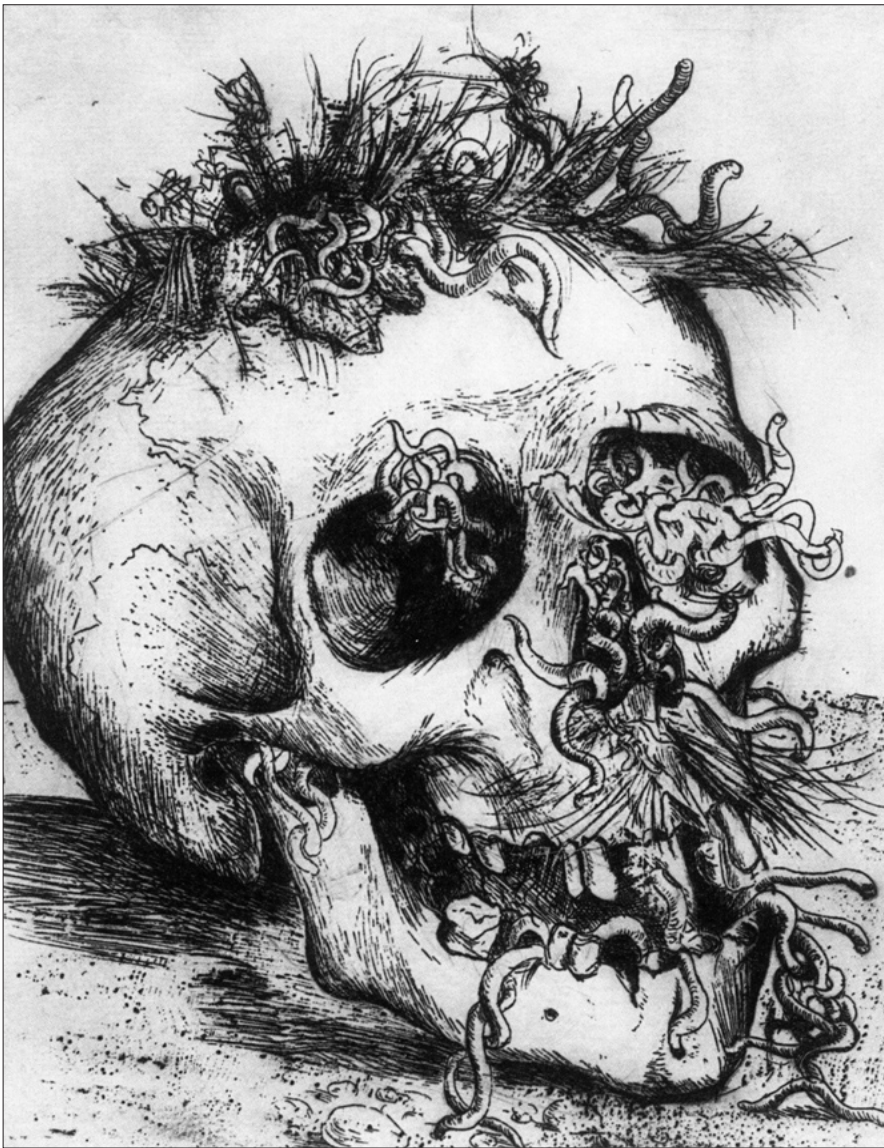
Rozhovor Babylonu s ruským nezávislým novinářem A. P. Podrabínkem

Co říkáte situaci na Ukrajině – jak zabrání Krymu Kremlem ovlivní nebo už ovlivnilo situaci v Rusku?

Vnější agrese podněcuje represe uvnitř země. A naopak: perzekuce doma nahrává vnější agresi. Poté, co Rusko v roce 2008 napadlo Gruzii, se u nás – pokud jde o občanské svobody – zhoršila situace. Totéž se děje i nyní. Protože když je naše vláda ochotná užívat zbraně proti sousedním zemím, zpravidla jí nedělá problém pronásledovat i vlastní obyvatelstvo. Z hlediska psychologie je v obou případech motivace stejná. Takže v tomto ohledu neočekáváme nic dobrého.

Mohl byste srovnat to, jak Rusové reagovali na napadení Gruzie a jak reagují na agresi proti Ukrajině?

Nic přesného říci nemohu, protože nemáme nástroje, s pomocí kterých bychom to mohli změřit. Neexistují čestné sociologické služby, které by prováděly objektivní průzkumy veřejného mínění, v Rusku je nedostatek svobodného tisku, a tak se veřejné mínění dá posoudit jenom subjektivně – ze setkání s lidmi, z jejich reakcí. Valná většina

Otto Dix, Z cyklu Válka, lept, 1924

Fašoun, bez fašouna, s ...

Když současná kremelská soldateska nadává do fašistů těm, na které hodlá zaútočit, ví, co dělá – fašisté je prastará komunistická nadávka ke stigmatizaci nepřítele. Přitom nejzákeřnějšími zbraněmi reakce, ergo fašismu, byly mír a prosperita, které brzdily chod dějin a oddalovaly tak nastolení komunismu. V tomto duchu označovali komunisté Společnost národů za „hlavní nástroj imperialistického (rozuměj fašistického) pacifismu“, přičemž nejperfidnější podoba fašismu se skrývala v sociální demokracii, která zradila proletariát, když smířovala dělnickou třídu s buržoasií, což nebyl zločin, ale smrtelný hřích. Proto itaští komunisté útočili na socialisty a označovali je za sociálfašisty, stejně jako jejich soudruzi v Německu napadali tamní sociální demokracii ve chvíli, kdy byla smrtelně ohrožena nacismem.

Když nacisté dostali ve volbách v roce 1930 v některých obvodech k úžasu komunistů 25% hlasů od proletářů, komentovali to němečtí komunističtí vůdcové slovy: „Ale ano, připouštíme, že jsme ve svazku s národními socialisty. Bolševismus a fašismus mají jeden společný cíl: zničení kapitalismu a sociálně demokratické strany.“

Není divu, že kremelští propagandisté vyškolení v KGB nadávají dnes do fašistů Ukrajincům, přičemž ovšem mají na mysli historii spojenou s německým nacismem. Potíž je ovšem v tom, že to byl právě Kreml,

který se paktoval s Hitlerem v době, kdy nacisté pustošili západní Evropu. To byla ovšem Evropa imperialistická. Co se pak týká „fašismu“, možná i díky tomu, že malému Benitovi tatínek předčítal celé pasáže z Marxova Kapitálu, spíše než k režimu Mussoliniho měl německý nacismus blíže právě k sovětskému komunismu.

Jakmile byly v roce 1939 vymezeny sféry vlivu, mohly se naplno projevit vzájemné city: „Začíná era dělnická, na rozdíl od éry kapitalistické a předkapitalistické éry feudální. Dělníkem bude v budoucnu každý, jako byl každý křesťanem. Práce se stane vírou a zbožností bude prací,“ jásal přední tuzemský pronacistický aktivista Emanuel Moravec a vlivný protektorátní nacistu Wolfgang Wolfram von Wolmar mu přizvukoval: „Zijeme všichni v době takového grandiosního přelomu, ve kterém mládí mezi národy tohoto světa – socialistické státy – sesazuje s trůnu stařectví, které se drží u moci pouze racionalistickými prostředky, především zlatem.“

Stejného názoru byl i nacistický poslanec, historik Wilhelm Ziegler: „V této válce se svět rozdělil zřetelně podle vyznání hospodářsko-sociálního. Východ stojí proti Západu, socialismus proti kapitalismu a hnutí širokých mas proti tenké vrstvě plutokracie.“

Proletáři všech barev spojte se!

Mariášnická výročí

Jsou výročí a Výročí. Poslední červnovou sobotu uplyne rovných 100 let od Sarajevského atentátu. Od toho prvního sarajevského atentátu.

Každý mariášník to dobře zná: sedm kulí jako v Sarajevu. Na polích Babišových roste olejnatá řepka a okurky se pěstují po truhlích českých redakcí. Přesto si připomeňme několik příběhů:

I v blízkosti smrti se mnozí bezejmenní i později slavní svých lidských ideálů nevzdali, a v těch šílených a nesnesitelných podmínkách po večerech pokračovali ve své denní činnosti. Drobnými každodenními zato však důsledně vykonanými kroky se snažili svou extrémní zkušenost přenést do předchozích pracovních činností. Za cenu odříkání. Lišili se. Působili problémy. Potížístě.

Nezbývá než se tedy podívat na válku z perspektivy jazyků nezmatečných. I dnes probíhá válka. V krajině eufratské, poblíž rozvalin města Babylon. V Sýrii také. I jinde.

Ve vědeckých kruzích nebylo příliš mnoho odpůrců války. V Berlíně si veřejný protestní hlas dovolil prakticky jediný fyzik. Měl švýcarský pas a tak se na něj pohlíželo benevolentně. Agitátor za mír se jmenoval Einstein. Jak píše k protiválečné Einsteinově agitaci aktuální číslo časopisu Vesmír: „Všichni sympatizovali – leď nepřidali se. Suma summarum, ke konci války to Einstein dotáhl na devátou příčku policejního seznamu jedenácti vůdčích pacifistů a levičáků.“

V Británii odpírače organizoval dokonce vedoucí katedry filosofie na cambridské univerzitě. Svou aktivitu si mohl dovolit ani seberadikálnější levičák se titulu anglického lorda nezříká. Není se co divit, že stejná jména se o třicet let později objevují na prvních seznamech organizátorů odpůrců jaderného zbrojení.

Filosof Wittgenstein byl na frontě jako řadový voják. Odsud si dopisoval s nejvýznamnějším německým logikem Gottlobem Fregem. „Těší mě, že v této těžké době máte ještě stále čas a sílu na vědeckou práci; mně se to příliš nedaří... Ždá se mi, že se Vám to daří lépe než mně... Doufejme v to nejlepší! A k tomu bude patřit i to, že budeme moci pokračovat v naší výměně myšlenek,“ psal ze zázemí postarší civilista G. Frege s vřelými pozdravy Wittgensteinovi.

Okamžitě po spáchání sarajevského atentátu se Wittgenstein obrátil na naprosto cizího člověka – redaktora ze vzdáleného krajského města. Dopis nabízel 100 tisíc korun. Ekvivalent 10 kg zlata pro ty z našich nejlepších talentů, kteří jsou k přijetí podpory nepotřebnější. Do čtrnácti dnů již nejenom redaktor zmíněnou astronomickou sumou disponoval, ale také byla vyhlášena válka. K neefektivnějšímu kroku z hlediska podpory literatury ve 20. století se nevedly žádné složitější řeči. Celé to trvalo pouhých 14 dnů. A čin, nikoliv slova, naplnil obdarovávajícího do konce života šťastným.

Jedním z obdarovaných byl i pražský rodák R. M. Rilke. Ten jako výraz díky anonymnímu dárci zaslal i tato slova z I. elegie z Duina: ...krása, to není / než jen počátek hrůzy, její právě že sneseme. / A náš podiv je proto, že se jí, poklidně / nechce/ zahubit nás... Rilke se aktivní účasti ve válce vyhnul.

Ladislav Čumba

Ani itaští fašisté nechtěli stát stranou, pokud šlo o ve velké dílo zničení kapitalismu. Publicista Mario Appelius viděl válku jako veliký revoluční proces, v „němž moderní svět stojí proti neblahému kapitalistickému režimu“: „Anglie je baštou kapitalismu a ve svém obudném zápase proti lidstvu je podporována společně v nadbytku a bíděckými spoluvínky, v jejichž čele stojí vysoké finance USA a veliký židovský kapitál.“

Jako byl nacismus socialistický, byl bolševismus nacionalistický. Ruský „nacionalní bolševik“ Nikolaj Ustrjalov napsal v roce 1920, že zájmy sovětského systému nevyhnutelně splynou s ruskými národními zájmy. „Bolševici přejdou logikou události od jakobinismu k napoleonismu,“ tvrdil a jiný ruský ultrapravicák Šulgin ve stejném roce prohlásil: „Prohráli jsme, za to jsme zvítězili. Bolševici nás porazili, ale pozvedli prapor sjednocení Ruska.“

Podobně se mohl útočovat Hitler v bunkru pod horou Beránek 30. dubna 1945: Prohráli jsme, ale bolševici ponosou náš prapor dál! Ostatně řekl to už kdysi Rauschnigovi: „Nikoli Německo se stane bolševické, nýbrž bolševismus se stane odrůdou nacionálního socialismu. Je zde více toho, co nás pojí, než co nás odděluje...“

A strýček Joe rozhodně Adu nezklamal: sovětsí bolševici drželi Evropu v šachu dalších několik desetiletí a poválečný pax sovietica odstartoval Kreml tím, že po holocaustu rozjel novou antisemitskou kampaň.

Fašoun na fašounovi jezdí a fašounem se odráží. Odkaz AH zavazuje, Herr Putin.

tečné technické nástroje na to, aby jej zřízla. Ale v posledních dvou měsících, od března, zavřeli několik oblíbených opozičních internetových portálů, kde bylo možné získávat kvalitní informace – například Grani.ru, Ježednevnýj žurnal, Kasparov.ru. Úplně zavřít je našetřít nemohou, protože server se nachází někde v Evropě nebo ve Spojených státech. Ale zabraňují jejich šíření, nařizují providérům, aby je odpojovali nebo blokovali. Ale kdo chce, ten to stejně umí obejít, protože lidé jsou vždycky chytřejší než moc. Existují anonymizery, proxy servery, v některých programech už je to zavedené automaticky a to blokování jde obejít.

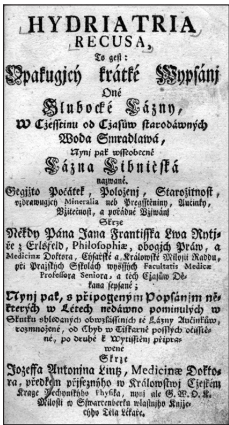
Jaká část společnosti sleduje dění na internetu? A jaké jsou tam převládající náлады, pokud jde o Ukrajinu?

Internet se v Rusku rozvíjí dosti bouřlivě. Podle některých průzkumů internet využívá a má k němu přístup až šedesát procent obyvatelstva. Je to logické, když vezmete v úvahu rozměry Ruska – je to obrovská, rozlehlá země, v mnoha místech nepřístupná, vznikají problémy se spojením. Internet tyto problémy dokáže řešit a počet uživatelů internetu stále stoupá. Lidé v Rusku, zejména mládež, jsou velmi nakloněni nejruznějším novým technologiím. Jakmile se objeví

pokračování na straně 4

NÁKUP MĚSÍCE

Loew von Erlsfeld, Johann Franz Ritter: HYDRIATRIA RECUSA. To gest: Opakující krátké Výpisy Oné Hlubocké Lázně, W Česstínu od Časůw starodáwných Woda Smradlawá, Nynj pak wsseobecné Lázně Libničská nazwané. Gegižo Počátek, Položení, Starožitnost, uzdrawující Mineralia neb Pregstěninny, Aučinky, Vžitečnost, a pořádné Vjwánj Skrze Někdy Pána Jana Frantisska Lwa Rytjře z Erlsfeld, Philosophiae, obogich Práw, a Medicinæ Doktora, ... Nynj pak, s připogenným Popsáním některých w Létech nedáwno pomínulých w Skutku shledaných obwzlássctnjch té Lázně Aučinkůw, rozmnožené, od Chyb w Tiskárně poslych očistěné, po druhé k Wytisštěný připrawené Skrze Jozeffa Antonjna Lintz, Medicinæ Doktora, ... Jindřichův Hradec, Ignác Vojtěch Hilgartner, 1767, 8°, (10), 118 s.

Český text gotikou, latinská slova antikvou, signatury, stránkové kustody, arabské číslování stran uprostřed horního okraje v kulatých závorkách a mezi kvítky, ozdobné výsky rostlinného dekoru, dřevořezové viněta se stylizovanými květy a listky, koncová viněta s ptáčky poletujícími nad rozkvetlými keři, impresum w kolofonu. Vazba ze 60. let 20. století, plátěné desky s koženým hřbetem, na hřbetu tlačený a zlatený název, ochranné kartonové pouzdro, tit. list mírně zašpiněný, tu a tam skvrny od vlhkosti.

Jan František rytíř Lów z Erlsfeldu (26. 3. 1648 Planá u Tachova - 25. 3. 1725 Praha), lékař, právník a filosof, osobní lékař císaře Leopolda I., zakladatel oboru soudního lékařství.

“Jest sice pravda, že smradlavé věci obyčejně potupné a opovrhlivé se býti zdají, zláště nedůtklivým aneb vlastněji mluvě rozmazaným lidem, ale spolu také jistá pravda jest, že některé smradlavé věci, mnohé a veliké aučinky provozují a ačkoliv v některých zlášt polovičné a doměnlivé toliko nemocných žádné téměř ceny a vážnosti nemají nýbrž pro svou nepříjemnou vůni a odpornou nechuť zavržené bývají, však nicméně i těm, když podle českého přísloví, každá a také smradlavá voda dobrá a chutná bývá aniž ji od sebe odvrhují...”

Knihopis 4929 (uvádí pouze devět výtisků, z toho dva neúplné; tento výtisk je uveden jako majetek K. Chalupského).

Betlémská 10 – 14, Praha 1 – Staré Město
Otevřeno: po-pá: 10:00 - 18:00 hodin
antikvariát@ztichlaklika.cz, www.ztichlaklika.cz,
tel. 222 222 079, fax: 222 220 560

10.–13. ČERVENCE

čtvrtek 10. 7.

vernisaž výstav

Antonín Strížek
fotografický projekt FAMU vedený J. Bártou a další

hudba

Chassidic Songs (SK) - Bellevue - Good Biscuits (GB)
- Erich Boboš Procházka & Marek Wolf (SK) - Radek
Vaňkát & Jakub Racek - Marcel Flemr Band - Kopec
Šísek - Tomáš Palucha

divadlo

Naboso: Lhář

pátek 11. 7.

hudba

Akurat (PL) - Korai Öröm (HU) - DVA - Korben Dallas
(SK) - Sklad by Walda - Ira Mimosa - Martina Trchová
Trio - Petr Nikl - Vasilův rubáš - Irish Dew - Bopus Trio
- Limbo - Mara & David (D) - Christopher Rumble (D) -
Overland Inn (FR) - Napszyklat (PL) - Zabelov group aj.

divadla

Boskovický pohádkový hřebínek:
Divadlo Toy Machine: Rytíři
Clipa Theater (Izrael): With unarmed forces

Filmové projekce:

Filmový profil Věry Chytilové: Ovoce stromů rajských jíme (ČSSR/Belgie, 1969), Kalamita (ČSSR, 1981)
Z programu festivalu Jeden svět: Olga (ČR, 2014), Dál nic (ČR, 2014)
Polské filmové odpoledne: Náš Vašek (ČR/Polsko, 2013), Walesa: člověk naděje (Polsko, 2013)
Putování pohádkovým světem: pásmo animovaných filmů
Snímky filmových škol: VŠMU Bratislava, FAMU Praha, VOŠ filmová + Akademie M. Ondříčka Písek, SZFE Budapešť
Zač jsme bojovali – československé legie 1914–1918
50 let od premiéry: Starci na chmelu (ČSSR, 1964)
Zločiny českého komunismu
25. výročí od listopadu 1989

Doprovodný program:

autorská čtení (Michal Šanda, Irena Dousková, Miloš Doležal), komentované prohlídky židovské čtvrti,
palouk Potrvá, výtvarné dílny pro děti i dospělé, free wifi na všech scénách a mnoho dalšího

Vážení čtenáři,

máte dost tuctových provozoven, stále dokola stejně blbých barů,
kde je přírážka za nudu a unylost?
Navštivte pohostinné zařízení nad něž není

U Budyho!

provozuje redakce Babylonu

RUM ZA DVACET, CHLEBA SE ŠKVARKAMA ZA DESET

Adresa - bez adresy: Libeňský ostrov, dále k doptání, www.facebook.com/ubudyho

Asistence o.s.
při Jedličkově ústavu a školách v Praze

Nabízíme možnost spolupráce při pomoci
studentům a absolventům Jedličkova ústavu a škol.
Jedná se o přípravu do školy, učení se cizím jazykům, doprovody na
různorodé volnočasové aktivity, přípravu na přijímací i jiné zkoušky.

s člověkem s tělesným a kombinovaným postižením hledáme
jeho vlastní cestu, jak se zapojit v běžném životě.

www.asistence.org

Více informací rád poskytne koordinátor dobrovolníků
Erik Čípera erik@asistence.org, tel.: 739 006 382

LA CASA BLŮ

...tvoje španělská vesnice...

www.lacasablucz

100% nekuřácká

Polední menu s polévkou

106 Kč

Happy Hours do 17:30h

čaj / presso / pivo

25 Kč

40 Kč

Svařák

Chilské víno 0,25l

52 Kč

Galerie Julio Cortázar
v La Casa Blů

Kozí 15, Praha 1
tel.: 224 818 270, 723 446 002
Po - Pá od 11:00h,
So od 12:00h, Ne od 14:00h.

Měsíc autorského čtení

čestný host Skotsko

15. ročník ■ 1. 7. až 3. 8. 2014

Brno ■ Košice ■ Ostrava ■ Wrocław

www.autorskecteni.cz

Miloš Urban ■ Petra Hůlová
Tomáš Zmeškal ■ Vratislav Brabenec
Jiří Padevět ■ Petr Váša ■ Ivan Binar
Jan Němec ■ Karel Škrabal
Martin Reiner ■ Stanislav Rakús
Silvester Lavrík ■ Michal Hvorecký
Peter May ■ Graham Masterton
David Kinloch a mnozí a mnozí další...

62 spisovatelů + 31 dní =
Měsíc autorského čtení v Brně

Vstupné vždy dobrovolné.
Všechna čtení lze sledovat online.

FMLN kontra Charta 77

Podobné výroky, jako je ten od lingvisty Chomského o českém disentu a obětech americké politiky v Salvadoru, slychám na každém kroku, nejčastěji v hospodě, kde místní mudrcové srovnávají po třetím pivu jedno s druhým napříč světadílů a desetiletími. Cíl je vždy stejný: zabodovat ve svém soukromém idcovém boji proti hostinskému, ostatním štamtgastům, šéfovi z práce, havlovcům nebo blíže nespecifikované plutokracii. Chomsky bojuje už leta proti establishmentu Spojených států. V míře iracionality a vytrženosti z historického kontextu si ovšem s filosofijí opilci v ničem nezadá. Podobné paralely rozvíjí i pokrývač Karel z hospody U Hrnce, jenom s tím rozdílem, že ho s tím do médií nikdo nevezme. Debata, která se okolo lingvistových výroků rozpoutala v českém úsku, tento blábol bohužel dále neposunula. O zavražděného arcibiskupa ze Salvadoru jde Chomskému (i jeho českým fanouškům) až ve třetím, možná v pátém plánu. Kdyby tomu tak bylo, nikdy by srovnání, které ignoruje základní fakta, nevypustil z úst.

V rozhovoru Jaroslava Fialy pro aktivistický časopis A2 Chomsky uvedl: „Václav Havel byl statečný muž, který bojoval za práva svých lidí. (...) Ale bohužel, jeho přístup k mnoha dalším zemím byl šoku-

jící. (...) Spousta bývalých východoevropských disidentů se chovala stejně. Myslím si, že to souvisí s tím, že měli podporu nejsilnější země světa a po pádu sovětského bloku si připadali výjimeční. Jiní disidenti takové štěstí neměli. Pokud jste bojoval za lidská práva v Salvadoru, Ameriku podporované eskadry smrti vám naopak mohly vystřelit mozek z hlavy.“

V souvislosti se Salvadorem poukázal Chomsky při jiné příležitosti na vraždu tamního arcibiskupa Oscara Romera (1980) a zastavení rektora university, španělského jezuitu Ignacia Ellacuríi, spolu s dalšími čtyřmi španělskými a jedním salvadorským spolubratrem, s jejich kuchařkou a její patnáctiletou dcerou (1989). Na tyto zločiny měl podle lingvisty upozornit Václav Havel, když přiletěl v roce 1990 do USA, ale ve své sebestřednosti tak neučinil.

Útočit v Čechách LP 2014 na zdejší disent není žádné hrdinství, početné auditorium z řad intelektuálů i obecného lidu na to jen čeká. Je to trochu nezdrovfilé, ale zas takovou vědu bych z toho nedělal. Lingvista v minulosti obhajoval kdejakou hrůzu a nevím, proč bych se měl vztekát zrovna kvůli tomuto přímeru. Chomsky ale otevřel otázku, která má na Západě spoustu přívrženců a která je velmi nebezpečná. A

sice teze, že Spojené státy si počínaly úplně stejně v Latinské Americe a částečně v Asii, jako si počínal ve své „sféře vlivu“ Sovětský svaz. Nutno podotknout, že v tomto proudu patří Chomsky ještě mezi ty umírněnější. S fakty i historickým kontextem ale zachází stejně manipulativně a bezohledně jako jeho radikální marxističtí soupeřící.

Tedy pár faktů k situaci v Salvadoru v 80. letech 20. století: Od konce sedmdesátých let do roku 1992 zuřila v Salvadoru krvavá občanská válka mezi pravicovým režimem a militantními odnožemi Fronty národního osvobození Farabunda Martího (FMLN). Občanské válce předcházela politická i hospodářská krize, atentáty na vládní politiky a podnikatele ze strany radikální levice a vraždy kněží, odborářů a dalších ze strany nejružnějších komand napojených na vládní režim. Levicové guerilly, vyzbrojené prostřednictvím Kubánců a Ortegovy Nikaraguy sovětskými zbraněmi, podnikly v roce 1981 rozsáhlou ofenzivu proti vojenským i civilním cílům v celé zemi.

Monsignor Romero byl jmenován salvadorským arcibiskupem v roce 1977, přičemž někteří kněží ho považovali za stoupence pravice. V té době vláda presidenta Artura Armada Moliny nechala zatknout a vyhostit amerického kněze Bernarda Survilla

se pak s oblibou provádí jakási žertovná komparace výrobků produkovaných za socialismu a zboží kapitalistického, jak z té samé doby, tak z doby přítomné. A opravdu, je to legrace, neboť i ta propagandistická, vizuálně vyleštěná podoba socialistického zboží zkrátka nemůže katalogům kapitalismu konkurovat.

Namístě by byla minimálně ještě jedna paralela: porovnáme-li totiž výlohy a katalogy, ústřední záměr obou systémů je vlastně stejný: blahobyt. Socialismus jako politické hnutí se zrodil v 19. století, v době průmyslové revoluce a hospodářského rozmachu, který však pochl na vlastním růstu rozděloval velmi nerovnoměrně. Životní podmínky tehdejších dělníků byly ve srovnání se současností otřesné. Dosažení takového stavu, kdy má každý co jíst, relativně slušné se obléká a bydlí ve vlastním bytě, se tehdy zdálo být jednak hudbou daleké budoucnosti, jednak cílem proveditelným pouze pomocí změny ekonomického i politického systému. Socialistické hnutí se zhruba řečeno rozdělilo na dva hlavní proudy, na zastánce radikálních (revolučních) změn a na reformisty. Historicky zvítězili reformisté, rok 1989 je de facto triumfem druhé internacionály nad třetí. Kapitalismus zkrocený (ohočený) reformami a státním přerozdělováním se paradoxně ukázal jako ten správný systém, schopný naplnit ideály socialismu.

Pohled na katalogové krásy socialismu sedmdesátých či osmdesátých let dvacátého století u nás nebo v NDR by většinu dělníků z devatenáctého století

úřady včas nezastavily radikální antikomunisty a dobrodruhy z vlastních řad, atd. Na druhou stranu sami Američané pravicovou diktaturu několikrát odstranili (Manuel Noriega v Panamě) nebo pomohli odstranit (Trujillovi nástupci v Dominikánské republice). Političti uprchlíci z Pinochetova Chile mnohdy utíkali do USA, kde jim byla poskytnuta ochrana. Atentát na Allendeho ministra zahraničí Orlanda Leteliera sice organizoval americký občan Michael Townley, ale v té době dotýčný pracoval pro chilskou tajnou policii DÍNA. USA okamžitě tlačily na jeho vydání a Pinochet musel následně řešit vážný spor nejen s Američany ale i s umírněnějšími chilskými generály.

Sovětský svaz budoval za Stalina na východní polokouli unifikovanou říši unifikovaných občanů, založenou na fyzické likvidaci všeho a všech, kteří se Kremlu do tohoto konceptu nehodili. Správa sovětských dominií připomínala nejbližší to, co zamýšlel vybudovat Hitler. Stalínovi nástupci museli pak z nejružnějších důvodů přiblížit, v ČSSR žádní partyzáni nebyli, takže vraždění opozice pro Rusy v 80. letech jaksí postrádalá smysl. V salvadorské občasně válce naopak bojovali na straně levice i nikaragujští šansonisté vyzbrojení Moskvou. Nakonec i Chomsky připustil, že v Latinské Americe působili teroristé vycvičení v SSSR. Neprotiřečí si trochu? Budu se na to muset zeptat U Hrnce Karla.

Stanislav Škoda

Katalog versus Kapitál

Před rokem byla mela, teď nastal klid. A vůbec, přechází roky se pořád něco dělo, unikaly nahrávky, zpravidla o starých korupcích středního rozsahu, padaly vlády, staré strany se štěpily, nové vznikaly. Společnost na to reagovala přesvědčením o zkaženosti politiků, o potřebě zásadních změn, zvýšenou popptávkou po spasiliti. Přišel. Jmenoval se Babiš a měl na klopě slogan: „Ano, bude líp!“ To stačilo. Babiš teď vládné a je klid. Už ani ta Nagyová skoro nikoho nezajímá. V podstatě je pořád stejně pouze když aféry tak nějak výsumely, lidé mají pocit, že je líp. S tím si Babiš zatím vystačí.

Co z toho plyne? Určitě jedno podezření. Podezření, že předchozí aféry, které veřejnost tak hystericky hltała, musely být minimálně zčásti umělé. Ne že by se nekradlo a neuplácelo. Krade se a uplácí zhruba pořád stejně. Otázky, proč jsou zatýkáni či obviňováni zrovna ti a ti a ne tamti či oni, proč se do médií dostala zrovna nahrávka x a ne nahrávka y, a proč má veřejnost možnost z nahrávky x, údajného produktu několikaměsíčního odposlouchávání, slyšet zrovna ty dvě minuty, co mohla slyšet, a ne jiné dvě nebo tři minuty, většine obyvatelstva ani nepřišly na mysl. Takový lid je zralý na Babiše. Přijde, řekne, že bude líp, a shrábne balík moci. Společně s přerostlým Hurvínkem Sobotkou. A

lidé jsou skoro šťastni. Mají, co chtěli, byť je smutné, že toho vlastně nemohou chtít moc, neboť kapacita jejich představivosti je dost chudá. V podstatě je vymezena intelektuálním horizontem reklamy a jejím jazykem.

I před pětadvaceti lety byla mela. Bortil se komunismus. Když padl, všichni měli velké oči. Čekali kdovíco. Nakonec se dočkali plných supermarketů, což je ale vlastně to, co chtěli. Chtěli vlastně Babiše. Od začátku.

„Socialistická estetika v současnosti patří mezi oblíbené retro styly, které hrají na nostalgickou notu. Svého času přitom nejen v umění plnila svoji propagandistickou funkci. Stejně tomu bylo u fotografií, zejména těch určených do novin a časopisů či různých propagačních materiálů. Skrze novinářské fotografie nyní připomíná socialismus rozsáhlá výstava v Berlíně,“ píše na Lidovkách.cz z 20. června. Článek doprovází pár fotografií. Záběry jsou pořád na jedno brdo, každý, kdo si socialismus pamatuje, to dobře zná. Fotografie zachycují šťastné lidi v pracovním procesu, šťastné lidi mající pěkné bydlení v paneláku, šťastné lidi obklopené hezkými věcmi každodenní spotřeby. O čem to vypovídá? Současný komentář je takový, že realita byla zpravidla mnohem šedivější, ba, pokud jde třeba o některá panelová sídliště, přímo děsivá. Což je jistě pravda. Dále

Země, které podporují terorismus

Je to ruský občan, pod ruskou vlajkou na ruském tanku s ruskými zbraněmi jezdí po Ukrajině a hádaje, kdo je to? Proruský separatista. Tak nějak vypadá podle expertů „moderní válka 21. století“, otevřená agrese jednoho státu vůči druhému, v kterém jde jejímu stržící především o mír. Jako za starého dobrého SSSR. Čeští nejvyšší ústavní činitelé jsou cyničtí a klidní. Anexe Krymu, válka, neválka, prezident Zeman by Rusům (asi za odměnu) chtěl zrušit vízovou povinnost. Zjevně se nebojí, že by jeho letoun nad Prahou mohl někdo jednou snadno sestřelit raketou země vzduch. Politický matador Sobotka na to jde chytřeji. Opakovaně přislíbil armádě zvýšit výdaje na obranu a snad se jednou přiblížit doporučeným 2 % HDP. Skutečnost je opačná. Podle posledního výhledu českého státního rozpočtu tyto výdaje v roce 2016 klesnou již pod jedno procento, tedy suverénně nejméně v celé historii České republiky. Vyslovit cokoli, byť jen morální odsouzení, je přibližně stejné tabu, jako se vyfotit s dalajlámou. Ukrajinci se na naši pomoc spoléhat nemohou a mnozí to dobře chápou.

Například dněpropetrovský gubernátor Ihor Kolomojský chce na rusko-ukrajinské hranici postavit zeď, která by mohla být vylepšená plotem, do kterého pustí elektrický proud. Účelem je zabránit pronikání ruských zbraní a diverzantů na Ukrajinu. Jak jednoduché. Velká čínská zeď má 3 500 km, plot na mexicko-americké hranici 3 000 km a ukrajinsko-ruská hranice pouhých 1 900. Problém je, že čínskou zeď už dlouho nikdo neprověřil, Mexiko má bezmála třikrát méně obyvatel než Spojené státy, navíc nikoho v Mexiku nenapadá USA vojensky napadat. Největší překáž-

kou ovšem je, že Ukrajina již některé části hranice nemá pod kontrolou, a je otázkou, jestli ještě někdy mít bude. Situace se tak podobá spíše Jižnímu Vietnamu a jeho infiltraci po Ho-Či-Minově stezce, které nedokázaly zabránit konvenční bomby ani napalm. Ho-Či-Minova stezka měla tisíc kilometrů, ta současná Putinova je mnohem kratší. K infiltraci nových zbraní dochází nejčastěji přes běžné hraniční přechody.

Horší je, že přestože každý den na místě umírají noví lidé, Putin stále nemá splněno. Strategickým cílem je prosadit omezenou suverenitu Ukrajiny, tedy získat takový vliv, aby si Ukrajina byla vědoma toho, že nemá právo samostatně rozhodovat o své budoucnosti, at by měla být jakákoli.

Nový prezident Porošenko na formu protektorátu odmítá přistoupit, konec konfliktu je tak v nedohlednu. Putin se přepočítal ve dvou věcech. Po „hladké“ anexi Krymu nečekal efektivní odpor infiltrované ukrajinské armády. A také čekal aktivnější podporu civilního obyvatelstva „osvoboditelů“. Jenže sázka na bandity a propagandu nechala místní poměrně v klidu. V milionovém Doněcku se na žádné demonstraci na podporu nové protorepubliky nesešlo více lidí, než v Praze každý rok na podporu legalizace marihuany.

K reinkarnaci ideje omezené suverenity používá Putin jak tradiční nacionalismus, tak především odkazy na slavnou éru Sovětského svazu, za jehož následovníka se současně Rusko považuje. Do jisté míry se dá říci, že válečný konflikt je i důsledkem sporu o interpretaci minulosti, který v našetší jiné podobě známe i u nás. Zatímco ukrajinští lidé se chtějí se sovětskou

tradicí radikálně rozejít, ruští nikoli. Minimálně verbálně se Ukrajina rozhodla jít cestou právního státu a historické odpovědnosti, což Putinův režim navazující na praktiky KGB celkem pochopitelně vnímá jako hrozbu. A využil toho, že Ukrajina není homogenní právě ani ve vnímání minulosti. Zatímco na západě země jsou Leninovy pomníky a podobné relikty dávno minulostí, na východě se po tomto inženýroví genocidy jmenuje kdeco.

V tomto „stavu ohrožení“ pak Putinova reinkarnace Sovětského svazu zachází dál, než kam kdy možná sám chtěl zajít. Protože je vítězství nad fašismem jediným historickým pozitivem ze sovětské éry, je nejlepší označit opozici právě za fašisty. Přitom jaksi pozapomíná na to, že sověti s fašisty nejen vytvořili velmi podobné režimy, ale též spolu ochotně spolupracovali a nakonec ruku v ruce napadením Polska zahájili i 2. sv. válku. Všechny mediální kanály v Rusku jsou dnes naplněny k odhalování „fašistických zvrstev kyjevské junty“ na civilitech, k čemuž využívají znovuobjevené difamace. Běžné se tak ve zpravodajství objevují nepravdy a lži, jako důkazy slouží obrazy z úplné jiných končin světa, například Čečenska, Gruzie, Sýrie, ale i New Orleans nebo jen prostě úpravy ve Photoshopu. Aniž by to někoho vzrušovalo, ruská média naplňují veškeré prvky podněcování k národnostní nesnášenlivosti a úspěšné symbolizují jeden z hlavních prvků vlády sovětů – život ve lži. Má se zastrít, že kromě patriotismu, sovětskmu a podobné veteše chybí ruskému režimu jiná idea, která by mohla legitimizovat například porušování základních lidských práv, jako je svoboda slova nebo shromažďování. I když připustíme, že jednoduchá řešení neexistují, nikdy není na škodu nazývat věci pravými jmény. Dokud bude Rusko odmiítat přispět k deeskalaci konfliktu, je na čase uvažovat o jeho zařazení na seznam zemí podporujících terorismus. Co na to čeští politici?

Petr Mach

Nové číslo časopisu Plav je věnováno Ukrajině

Koncem června vyjde v pořadí 99. číslo časopisu Plav – měsíčníku pro světovou literaturu, jež bude věnováno současné ukrajinské poezii. Číslo s názvem Poetry in the UA nabádne poezii ukrajinských básníků z generace tzv. dvoutisícníků, tedy těch, kteří vstoupili do literárního života na počátku nového milénia. Záměrem tohoto vydání, které začalo vznikat několik měsíců před tím, než Ukrajina zaplnila titulní stránky českého a světového tisku, je zprostředkovat českým čtenářům vhlad do vývoje a trendů v současné ukrajinské poezii. V novém Plavu lze najít básnické představitele jak z východu, tak i ze středu a západu zdánlivě politicky rozdělené země. Lze se seznámit s ukázkami tvorby autorů, kteří dosud v českém překladu nebyli vydáváni. Jsou to Les Belej, Anna Malihonová, Oleh Kocarev, Iryna Šuvalová, Eliah Strongowski, Halyna Babaková, Myroslav Lajuk, Olena Husejnová, Váno Krueger, Julija Stachivská a Hryhorij Semenčuk.

Básnické texty jsou doplněny o nezbytnou teoretickou esej, rozhovor s guruem nejmladší básnické generace Serhijem Žadanem a o překladatelský autopotrět Aleny Morávkové, která se již čtyřicet let věnuje překladu z ukrajinštiny.

Další známá ukrajinistka Rita Kindlerová ve svém textu představí dlouhou tradici překladu díla Tarase Ševčěnka do češtiny. Dvousté výročí narození tohoto klasika ukrajinské literatury rovněž bylo jedním z podnětů k vydání ukrajinského básnického čísla časopisu Plav.

Plav byl založen mladými překladateli a studenty filologických oborů z okruhu organizátorů festivalu Šrámkova Sobotka. Již bezmála deset let přináší do českého prostředí pečlivě vybrané a přeložené ukázky z aktuálního dění ve světové literatuře.

Společný křest představovaného 99. čísla Plavu a aktuálního vydání časopisu pro současnou poezii Psi víno proběhne 26. června v (A)void Floating Gallery kotvící na Rašínově nábřeží..

Nepomůžeme-li Ukrajině, zítra nikdo nepomůže nám

Vývoj událostí na Ukrajině a zejména rusko-ukrajinský konflikt zaměstnává už od počátku roku nejen náš region, ale celý svět. Česká vláda a česká politická reprezentace bohužel podceňují vážnost situace a její dopad na českou politiku a českou národní bezpečnost. Premiér Sobotka rezolutně odmítl nabídku prezidenta Obamy na

zvýšení americké účasti v Evropě, a to se zdůvodněním, že ČR něco takového nepotřebuje a nebude potřebovat. Inaugurace nového ukrajinského prezidenta se nezučastnil žádný z čelných českých ústavních činitelů. Jsou to znepokojivé signály. Proto považujeme za nutné připomenout zcela základní fakta.

Dnešní statut Ukrajiny garantovaný podpisem pod politickou dohodu z Budapešti v roce 1994 Spojené státy americké, Velká Británie a Ruská federace. Tři velmoci se tehdy zavázaly, že budou respektovat její nezávislost a suverenitu ve stávajících hranicích a že se zdrží ekonomického nátlaku nebo použití vojenské síly.

Ruská federace tento svůj závazek soustavně porušuje hospodářským a vojenským nátlakem, anexí Krymu i vojenskou subverzí na východě a jihovýchodě Ukrajiny, kterou vydává za občanskou válku. Je povinností všech, kteří berou mezinárodní závazky vážně, aby se

postavili za právo Ukrajinců, jejich vedení i legitimně zvoleného prezidenta řešit problémy své země bez ohledu na brutální vnější tlak.

Proti tomu stojí koncepce jednání o novém uspořádání Ukrajiny, jehož se mají účastnit nejen představitelé EU, USA, Ruské federace a ukrajinské vlády, ale i zástupci separatistických bojůvek z východu a jihovýchodu Ukrajiny. Je to koncepce mnichovanská: jejím cílem je zrevidovat jednu dohodnuté uspořádání za účasti velmocí, která nátlak na Ukrajinu provádí, a její ukrajinské páte kolony.

Vyzýváme vládu České republiky a českou politickou reprezentaci, aby vzaly vážně svou politickou zodpovědnost za bezpečnost naší země a zájmy svobody, demokracie a lidských práv u nás i ve světě a solidárně se svými spojenci se postavily na stranu nezávislé Ukrajiny a jejích legitimních politických představitelů. A necht' jsou si přitom vědomy: když my dnes nepomůžeme Ukrajině, zítra nebo pozítří nikdo nepomůže nám.

Klub na obranu demokracie, Konzervativní strana, Občanský institut, Institut Williama Wilberforce, Konzervativní klub, Vox Occidentis, vydavatel Konzervativních listů

podpis pod petici můžete připojit na adrese: <http://www.bohumildolezal.cz/texty/pt236.php>

BABYLON Studentský list • šéfredaktor: **Petr Placák**, zástupce šéfredaktora: **Stanislav Škoda** • redakce: **Josef Mlejnek jr., Jan Horník, Jan Machonin, Petr Zavadiil, Erik Lukavský, Miša Zelená-Stoiklova, Adam Drda**, básník **Ticho**, **Ladislav Čumba**, **Jiří Holub**, **Víki Shock**, **Vít Zavadiil**, **Olga Vlčková**, **Petr Mach**, **Jan Hájek** • technický ředitel: **Vít Krájčovič** (tel. **774 553 820**) • distribuce: **Pavel Řezníček** • poslíček: **Jogi Mokšanand** • adresa: **Moravská 35, 120 00 Praha 2** • e-mail: **ibabylon@seznam.cz** • tel.: **606 618 153** • **www.ibabylon.cz** • grafická úprava a sazba z písma **John Baskerville**: **LUSEL** • vydává **Studentský spolek Babylon**, IČO **63830523** • č. ú. **1935796379 / 0800** • tisk **LIBERTAS a. s. Praha**.

Duginovo eurasijské hnutí

Poté co, co byly letos 2. května nad Slavjanskem sestřeleny první dva vrtulníky ukrajinské armády, jako jeden z hostů v nedělních Otázkách Václava Moravce vystoupil Hynek Kmoníček, ředitel zahraničního odboru prezidentské kanceláře. Když padla otázka, zda stojí za ruskou agresí nějaký plán, Kmoníček hájil názor, že nic takového neexistuje, že Putin čistě oportunisticky reaguje na situaci a obrátně využívá ukrajinské krize, například když anektoval Krym.

U ředitele zahraničního odboru prezidenta je taková bagatelizace současné války mírně řečeno znepokojující. Kdo v poslední době více sleduje Putinovy projevy i činy, mohl zaznamenat opakované zmínky o Eurasii, multipolárním světě, nové fázi dějin, podpis mezinárodní smlouvy o vzniku Eurasijské unie k 1. lednu 2015, atd. Naplňuje tedy současné Putinovo Rusko nějaký dlouhodobý plán, anebo jsme skutečně svědky pouhého obrátného manévrování v post-studenovělečném světě?

Idea Eurasie jako jedné z geopolitických oblastí spoluurčujících vývoj dějin není nová, byla populární například počátkem minulého století v Německu. V současném Rusku však nalezla nové uplatnění, a jak samotný název Eurasie napovídá, týká se i nás. Vliv eurasijské ideje mezi ruskými politickými i armádními elitami sílí již více než dekádu. Hlavním představitelem a ideologem (neo)eurasianismu je Alexander Dugin. Jeho vliv již přesáhl hranice Ruska, jeho myšlením se inspiroují i některé politické strany a hnutí v Evropě, například předseda maďarského Jobbiku Gábor Vona.

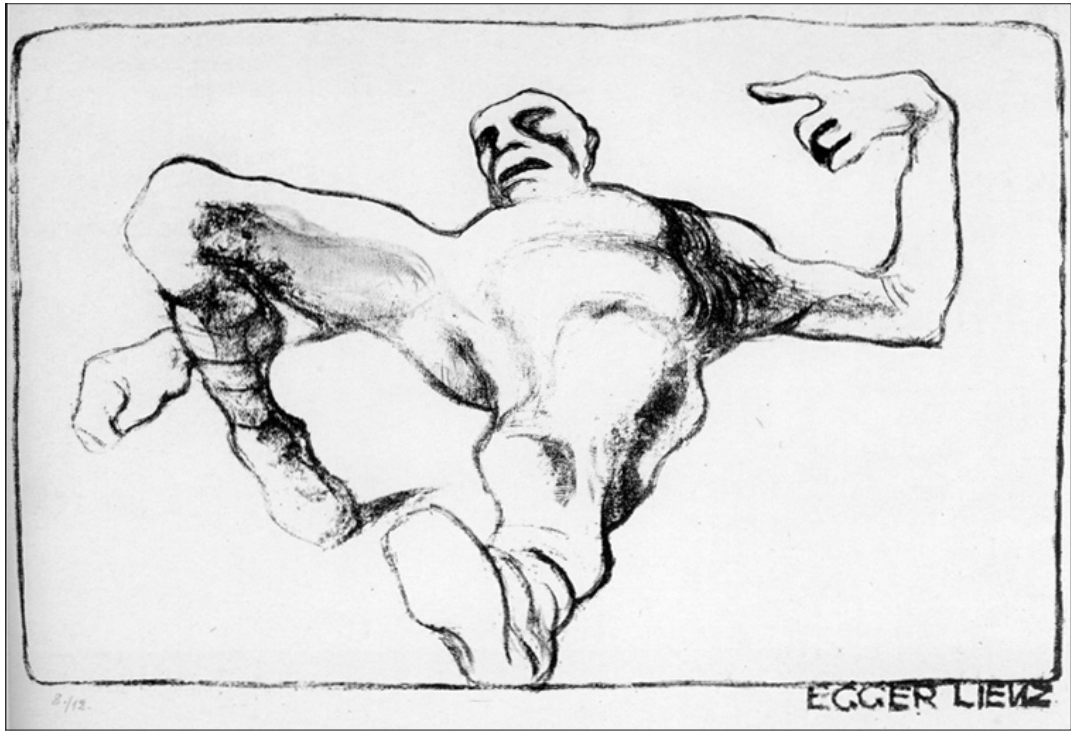
Duginův politický a intelektuální vývoj byl velice bouřlivý, z jeho životopisu proto jen stručně: Alexander Dugin se narodil v roce 1962 v Moskvě. V 80. letech koketoval s mystikou tradicionalistů, od roku 1988 se angažoval v Nacionálně-bolševické frontě „Pamjat“, od roku 1993 působil jako ideolog a jeden z lídrů Nacionálně-bolševické strany, odkud kvůli sporům v roce 1997 odešel. V roce 1998 nastoupil jako poradce předsedy Státní dумы v geopolitických a strategických otázkách (v této funkci působil až do roku 2004). V roce 2001 založil stranu Eurasie, která se o dva roky později změnila v Mezinárodní eurasijské hnutí. Od roku 2006 vede čtyř webových portálů propagující eurasianismus. Jedním z jeho obdivovatelů se stal například i Ivan Demidov, hlavní ideový vůdce strany Jednotné Rusko, který objevení se Dugina označil jako „zlomový moment svého života“. Od roku 2007 je Dugin profesorem sociologie na Moskevské státní univerzitě, tehdy např. přednášel o filosofii Martina Heideggera. Od roku 2008 tamtéž vede Katedru sociologie mezinárodních vztahů a Centrum konzervativních studií. V srpnu 2008 aktivně podporoval útok na Gruzii a prosazoval, aby ruská armáda dobila i Tbilisi. V listopadu téhož roku na Moskevské státní univerzitě uspořádal společně s ideovým zakladatelem francouzské nové pravice Alanem de Benoistem konferenci o tzv. „Čtvrté politické teorii“ (dále 4PT). Vydal desítky studií a knih, jež spolufinancuje i ruské Ministerstvo obrany, pravidelně vystupuje na hlavním kanálu ruské státní televize, kde komentuje především politiku. Během života byl redaktorem několika časopisů, ovládal osm jazyků. Prezidenta Putina podle svých vlastních slov považuje za naprostou klíčovou postavu ruské i světové politiky.

Čtvrtá politická teorie

Svou euroasijskou ideu Alexander Dugin uceleně prezentoval již ve své knize *Základy geopolitiky* (1999). Zajímavá je však především jeho obecnější teorie politiky, již zmíněná 4PT (*Čtvrtá politická teorie*, první ruské vydání 2009). Ta totiž jako hlubší myšlenková vrstva stojí v pozadí geopolitické teorie a ideje Eurasie samotné. Než se ale k 4PT dostaneme, alespoň několik slov k Duginově geopolitické koncepci.

Dugin vychází z obecné představy o konfliktech, které zákonitě vznikají mezi geopolitickými bloky. Hlavní síly zde představují „eurasijské“ kontinentální mocnosti a „atlantické“ námořní mocnosti. Základní linie konfliktu podle Dugina vede mezi USA a Ruskem. USA představují ústřední sílu globalizace a unipolárního uspořádání světa, kdežto Rusko

je vedoucí silou prosazující multipolární uspořádání. Obnovení velmocenského postavení Ruska pak chápe jako součást širšího dějinného procesu, jehož výsledkem bude zhroutení dosavadní hegemonie Západu vojensky přestavovaným NATO. Součástí tohoto přeskupení sil bude ústup USA za Atlantik a vznik silného eurasijského bloku, jehož hlavním mocenským centrem bude Moskva. Vztaheno na nás, „atlantismus“ nahradí „eurasianismus“. Mocensko-politické jádro eurasijského prostoru má přitom tvořit Eurasijská unie. Pod přímou nadvládou Ruska by podle Dugina například měly patřit i pravoslavné oblasti Balkánu, jihozápadní Ukrajina, Gruzie, Arménie nebo Ázerbájdžán.

Albin Egger-Lienz, Konec, litografie, 1923

Nástup nového světového uspořádání přitom Dugin odvozuje z hlubších filosofických zdrojů, než by mohla vysvětlovat běžná mezinárodní politika a zájmy velmocí. Dugin v podstatě předkládá novou interpretaci dějin, která se v nehlubším základu opírá o ontologii Martina Heideggera a jeho pojem *Dasein*. Protože zde nemáme prostor pro rozbor tak rozsáhlých ideových souvislostí, soustředíme se jen na hlavní Duginovu tezi, totiž že nyní na konci modernity potřebujeme novou politickou teorii, která nahradí ideje moderny a postmoderny.

Proč Dugin mluví právě o „čtvrté“ teorii? Podle něj s koncem 20. století končí i věk tří hlavních ideologií, které mají svůj původ v modernitě: 1) liberalismu (levicového i pravcového), 2) komunismu (včetně všech variant socialismu) a 3) fašismu (včetně nacionálního socialismu). Odhlédneme od nepřesností v Duginově klasifikaci, podstatné je, že Dugin chápe liberalismus jako poslední z přeživších ideologií, které zrodila moderní doba. Liberalismus zkrátka ve střetu s fašismem (nacismem) a komunismem zvítězil a na konci 20. století zaujal pozici ideologického hegemonu. Subjekty politiky, jakým byla třída u komunismu a stát u fašismu (rasa u nacismu), byly poraženy individuem liberalismu.

Ideál jednotlivce jakožto základu politického uspořádání podle Dugina tvoří zdroj západního universalismu: pro všechny lidi jakožto jedince platí stejné hodnoty, náleží jim stejná práva. Dynamika liberalismu je proto podle Dugina již samotnou svou povahou stejně totalitní jako komunismus a fašismus. Liberalismus se totiž celému světu snaží ze své vnitřní logiky vnutit totožné hodnoty: lidská práva, demokracie, kapitalismus apod. Globalizace je jen jednou stránkou celkového směřování liberalismu.

Zde musíme učinit malou odbočku a upozornit, že Dugin nerozlišuje mezi přirozenými univerzálně platnými právy, jak byl tento koncept původně za-

myšlen, a dnešní uměle nafouknutou podobou lidských práv, která stále více degeneruje ve smyšlené nároky jakékoliv skupiny na cokoli – dnes už nám chybí snad jen práva zrzavců. Jinak viděno, Dugin nerozlišuje mezi klasickým liberalismem, který bychom zařadili na pravici a liberalismem (libertarianismem), který bychom zařadili na levici. To je velice důležité vzhledem k tomu, že Dugin chápe jako zlo vše, co pochází z liberálního Západu. Ani univerzální lidská práva proto nemají v jeho myšlení místo. Koncept lidských práv Dugin dokonce označuje přímo za rasistický. Ale zpět k vývoji dějin.

Podle Dugina nyní nastala fáze postliberální, kdy se liberalismus bez nepřátel, dotažený do všech krajností, zhroutí. Jednotlivec bez širšího společenského zakotvení, bez tradic, bez Boha, spojený s konceptem absolutizované svobody, totiž nakonec pohltí sám sebe a přinese úpadek všude tam, kam sahá jeho vliv. Nedávná globální ekonomická krize představovala podle Dugina jen začátek. To nejhor-

ší teprve přijde. Proto je nutné vydat se zcela novou cestou, překročit modernitu jako takovou. Nový směr má vytyčit právě 4PT.

Člověk versus individuum

U konzervativně smýšlejících čtenářů by takový pokus mohl na první pohled vyvolávat sympatie. Zdá se totiž, že by mohl skýtat naději na zastavení úpadku západní společnosti. V čem tedy Dugin spatřuje nového základy? Podívejme se alespoň na několik bodů. Tim ústředním je absolutní odpor k modernitě a liberalismu, především pak odpor proti jeho základnímu kameni: „*Liberalismus jako celek, spočívá na jednotlivci, který tvoří jeho nejzákladnější prvek... Abychom rozetli kruh, musíme zasáhnout jedince, zničit ho a odsunout ho na okraj politických úvah. ...nabízíme teorii, že každá lidská identita je přijatelná a ospravedlnitelná, kromě identity jednotlivce. Člověk je totiž vším krom individua. ... Liberalismus musí být poražen a zničen a jednotlivec musí být svržen ze svého pedestalu.*“ (Srov. 2. kapitola, *Dasein jako činitel*)

Podle Dugina musíme kompletně odvrhnout ontologii, antropologii i epistemologii moderní doby a vytvořit nové tradice. Na základě zkušeností z 20. století, rozhodně víme, že třída, rasa ani individuum nemohou základem nového uspořádání tvořit. Hodnotami budoucnosti jsou proto hodnoty z předmoderní doby.

Dugin ale nemá na mysli pouhý konzervatismus, nýbrž mu jde o jakýsi futurismus, který z minulosti vyjde. Ve 4PT má mít například nezastupitelné místo svoboda: „*Rozdíl je však v tom, že svoboda je pojata jako lidská svoboda a nikoli jako svoboda jednotlivce – jako svoboda daná etnocentrismem, svoboda Dasein, svoboda kultury a společnosti, svoboda jakékoliv formy subjektu kromě jediné, totiž svobody jednotlivce.*“ (Srov. 2. kapitola, *Dasein jako činitel*)

Dugin nabízí jakousi verzi kolektivní svobody. Kdo si najde čas 4PT důkladněji prostudovat, zjistí, že takovou svobodu budou mít především politici. Člověk je totiž podle Dugina jen produktem kultury a moci: „*To, kým člověk je, nevyplývá z něj samého jakožto jednotlivce, ale z politiky. Je to právě politika, která disponuje násilím a legitimní mocí, která definuje člověka. Je to právě politický systém, který nám dává tvar. Co více, politický systém má intelektuální a pojmovnou moc, stejně tak jako neomezený potenciál proměňovat. Odpověď na antropologickou otázku spočívá v uspořádání moci ve společnosti.*“ (Srov. 11. kapitola, *Nová politická antropologie: politický člověk a jeho proměny*)

Pokud jde o konkrétní obsah, představuje 4PT otevřený projekt, ke kterému se mohou v různých formách přidat nejrůznější společnosti a civilizace. Každý nechť vytvoří vlastní uzavřený hodnotový a kulturní systém, vznikne multipolární svět. Každý civilizační okruh bude mít své *Dasein* nesrovnatelné s ostatními. Dugin používá termín *pluriversalismus*, nebo také regionální universalismus spojený s konkrétním geopolitickým prostorem, v kontrastu k universalismu. Je-li (anebo možná spíše byla) na Západě svoboda jednotlivce ústřední ideou politiky, jinde prostě být nemusí.

Kultury (civilizace) jsou v Duginově pojetí hodnotově autonomní a nelze je srovnávat, každá má své vlastní pojmy, platí zásada dvojího metru: „*Nebude existovat žádný univerzální standard, ani v materiálním ani v duchovním smyslu. Každá civilizace konečně získá právo svobodně projevit sama sebe podle svých přání, bude měřítkem svých věcí. Někde bude měřítkem člověk, někde náboženství, jinde etnická příslušnost, jinde třeba materialismus.*“ (Srov. 7. kapitola, *Civilizace jako ideologický koncept*)

Evropa jako periferie Eurasie

Co z právě předložených zásad 4PT vyplývá pro projekt eurasianismu? Pokud jde o Rusko, cílem je vytvořit nezávislou civilizační oblast, která bude řízena jako impérium s centrem v Moskvě a bude ovládat Eurasii. Měla by se celkově izolovat a stát nezávislou na Západu a to pokud možno ve všech oblastech, od vojenské až po kulturní. Její základ má tvořit Velké Rusko, jež je esenciálně svázáno s pravoslávím. Eurasie zároveň poslouží jako jeden z pilířů multipolárního světa a jedno z center celosvětového odporu proti Spojeným státům, jež jsou zdrojem liberalismu.

Hlavní světová mise eurasianismu pak spočívá v tom, že všem nabízí proti-univerzalistickou alternativu představovanou USA. Chce všem ostatním civilizacím napomoci rozvinout své vlastní hodnoty a kultury v novém světovém řádu. Porážka liberalismu je přitom podmínkou pro osvobození světa od hegemonie Západu, pro otevření prostoru pro multipolární svět. Nutnou podmínku vítězství přitom podle Dugina představuje přetržení pouta mezi Evropou a Spojenými státy. Atlantický svět bez starého kontinentu totiž nebude mít šanci na udržení. Evropa se stane periferií Eurasie.

Podle Alexandra Dugina se právě nacházíme v přelomové fázi dějin, kdy liberalismus a s ním i celý Západ stojí před zhroutěním a doba je zralá na novou multipolární éru. Putin a Rusko mají v tomto přerodu sehrát klíčovou roli, mají napomoci zrození nového světa, který zcela nahradí post-liberální agonií. 4PT všechny vybízí, aby se k tomuto úsilí připojili.

Na květnové konferenci v Kyjevě pro přednášče Timothy Snydera o současných trendech ruské politiky a ideologii eurasianismu, padla otázka, jak můžeme přesněji odhadnout, kam až sahá Putinův plán, když nemáme žádné *Mein Kampf* jako v případě Hitlera, kde si mohl každý už v roce 1926 přečíst, co má Vůdce v plánu. Snyder odpověděl především jako historik, že musíme z vývoje událostí zkusit odhadnout, jejich celkový směr. S tím nelze než souhlasit. Měli bychom ale také důkladněji studovat myšlení ideologů Kremlu. Pokud se totiž jejich vazba, například Dugina, na současnou Ruskou mocenskou elitu prokáže jako silná, máme skutečný a dlouhodobý problém. Pokus o vytvoření eurasijského prostoru byl totiž podle všeho zahájen nepozději někdy na přelomu tisíciletí. Jak bude úspěšný, nezáleží jen na Putinovi. Momentálně jsou na tahu Ukrajinci.

Jan Horník

Alexander Dugin, The Fourth Political Theory
Londýn 2012, Arktos. Viz také www.4pt.eu

pokračování ze strany 1

nový model nějakého přístroje, zahazují starý. A pokud jde o celkové hodnocení – na internetu chválabohu vládne pluralita, názory se velice různí. Přitom politického internetu není zdaleka tolik, kolik bychom si přáli. Nicméně když dojde na takové události, jako teď na Ukrajině, internetové společenství nějak zareaguje. A valná většina tohoto společenství se k ruskému zásahu na Ukrajině staví skepticky. Neřekl bych přímo s rozhořčením, ale se skepsí. Je to pochopitelné, protože lidé, kteří se snaží využívat nové technologie, něco se dozvědet o světě, většinou nejsou tak konzervativní jako starší generace.

Jak vnímá situaci na Ukrajině provincie? Už pár kilometrů za Moskvou začíná chudoba, stát se o lidi nestará. Je pro ně státní kurápatristismus důvěryhodný?

Bohužel funguje takový paradox, že čím horší je životní úroveň a závislost na státu, tím jsou lidé nadšenější patrioti. A naopak, čím jsou lidé na státu nezávislejší, tím svobodnější mají názory. A myslím, že právě kvůli tomu státní moc vynakládá takové úsilí, aby se přilís nerozvíjela střední třída, která je jinde ve světě zárukou svobody, demokracie a tržního hospodářství, kdežto lidé, kteří si na sebe nedokážou vydělat a jsou na státu závislí, většinou zaujímají pasivní postoje a nemají tendenci protestovat. Mohu ocitovat Někrasova, ruského básníka 19. století, který psal: Lidé poddaní jsou úplné jako psi: čím krutější je trestání, tím raději mají své pány.

Čím moc omezuje střední třídy?

Směsí opatření v oblasti zákonodárství, daňové politiky i přímého tlaku na byznys.

Mohl byste říct něco k setkání vůdce Krymských Tatarů Mustafy Džemileva s Putinem?

Bylo to ještě před zavrácáním Krymu a pro Putina bylo velmi důležité, aby se Tataři nestali překážkou jeho anexy. Jediná skutečná politická síla na Krymu jsou totiž Krymští Tataři. Jsou jednotní, dostatečně vyzbrojení, mohli se stát silou, která by anexi zabránila. A tak Putin požádala Džemileva o telefonní rozhovor. Mustafa přijel na tatarské zastupitelství v Moskvě, kam mu zavolal Putin, čemuž jsem byl přítomen. Putin ho přesvědčoval, že Krymským Tatarům nic nehrozí, že jim

budou zaručena všelijaká privilegia, snažil se ho uklidnit. Mustafu velice překvapovalo, že všechny argumenty, které Putin uváděl, byly jako z televize, cosi o fašistické Ukrajině atd., zkrátka nesmysly. Teď už od něj nic nepotřebuje a zakázal mu vstup na Krym.

Kdy jste si začal uvědomovat, v čem žijete a vyhranovat se vůči sovětskému režimu? Co vás ovlivnilo?

Vliv na mě měla rozhodně rodina, otec, okruh inteligence, se kterým jsem se seznámil. Můj otec pracoval jako lékař, třebaže byl biolog s doktorským titulem. Ale celý život pracoval mimo Moskvu, v laboratorích malých nemocnic – biologii se zabýval jen teoreticky. Prošel si válku, byl zavřený, zasáhla ho kampaň proti kosmopolitismu, afera s lékaři obviněnými z vražděního spiknutí – život znal dobře. Otec měl na mě velký vliv, stejně jako kruh intelektuálů – učitelů a inženýrů z Elektrostali, malého městečka za Moskvou, kde jsme žili, se kterými jsem se vídal už jako malý. No a potom rádio, přijímač, na kterém jsme v 60. letech poslouchali západní stanice: Hlas Ameriky, Rádio Svoboda – jak se tu říká „západní hlasy“. Pak se začal objevovat samizdat, který se k nám stékal jako potůčky z hory. Neprožil jsem žádnou náhlou názorovou katarzi. Velice nás samozřejmě popostrčily události roku 1968 v Československu. Pro demokratické hnutí to byla událost, která zapůsobila, jako když nalezete do ohně benzin. Všechno tak žhnulo, doutnalo a pak do toho chrstli benzin a všechno se to najednou rozhořelo. Po roce 1968 nastal v demokratickém hnutí velký posun, který se nás také týkal.

Mohl jste studovat?

S tím byly problémy. Nedostal jsem se na universitu. Všichni mi říkali, že mě tam jako Žida nepřijmou, ale já to chtěl zkusit a samozřejmě jsem se tam nedostal, i když jsem měl výborné známky. Podařilo se mi dostat na medicínu, chvíli mě tam nechali, ale pak jsem musel odejít i odtamtud. Nastaly problémy kvůli tomu, že nejsem kosmolec, nedostal jsem koleji ani stipendium, musel jsem se o sebe sám postarat, vydělat peníze, a tak jsem nakonec odešel. Vyučil jsem se na zdravotníka a nastoupil jako sanitář u záchranky.

Jak jste to měl s vojnou?

Neustále se mě snažili odvést, ale až v roce 1977, když už mě KGB operativně rozpracovala, mě předvolali před odvodovou komisí s tím, že mu-

sím přijít bez ohledu na nahlášené nemoci – trochu jsem něco simuloval. Tehdy jsem prostě odmítl nastoupit vojenskou službu a oznámil jsem to na tiskové konferenci generála Grigorenka. Z jakéhosi důvodu mě tehdy nechali na pokoji. Nejspíš si řekl: Nechce, tak ho necháme být.

Kdy začaly potíže s KGB?

Opravdu vážné problémy nastaly právě v roce 1977, kdy se KGB podařilo při domovní prohlídce zabavit rukopis knihy o represivní psychiatrii, kterou jsem v té době psal.

Na základě čeho jste ji psal?

Od roku 1973 jsem začal shromažďovat materiály o zneužívání psychiatrie proti opozici. Materiály jsem sbíral v psychiatrických léčebnách, v archivech, nahrával jsem interview s lidmi, které pustili z psychiatrických léčeben, nebo kterým hrozilo, že je tam zavrou, s lékaři. Bylo to v podstatě velké novinářské pátrání.

Jak jste se k materiálům a lidem dostával? Jak jste se dozvídal o jednotlivých případech?

Různě. Zapojil jsem se do demokratického hnutí, v Moskvě jsem leckoho znal, účastnil jsem se protestů, podepisoval jsem prohlášení, doprovázel jsem na návštěvy do táborů a věznic příbuzné politických vězňů, účastnil jsem se nejrůznějších disidentských akcí. Poznal jsem tedy leckoho, mimo jiné i ty, kteří byli nedávno zavřeni. A plánovitě jsem s nimi se všemi nahrával rozhovory na diktafon a shromažďoval jsem pokud možno co nejvíce informací. Protože jsem byl medic, pracoval jsem u záchranky, dařilo se mi získávat některé utajené dokumenty. Třeba instrukce o politicky motivované neodkladné hospitalizaci psychicky nemocných. A krom toho jsem seděl v knihovnách a studoval dějiny lékařství v Rusku a v Sovětském svazu. Když zavřeli někoho známého, vyrazil jsem do léčebny, navlékl jsem na sebe bílý plášť, kolem krku jsem si pověsil fonendoskop a někdy se mi podařilo do ústavu proniknout.

Podařilo se vám zprávu o psychiatrické represii vydat?

Sice mi na základě udání zabavili rukopis v bytě, ve kterém písařka všechno načisto přepisovala z rukopisů. Ale protože jsem s tím už měla všichni bohatou zkušenost, existoval druhý exemplář, který byl dobře schovaný a který se podařilo odeslat do Londýna. Ještě v téže roce vydali zkrácenou verzi v angličtině, takový referát, který byl v srpnu

roku 1977 představen na Světovém kongresu psychiatriů na Honolulu. Byla tam představena ještě řada dalších dokumentů – něco shromáždila Amnesty International a řada dalších lidskoprávních i lékařských organizací. Sjeli se tam lidé, kteří kritizovali sovětský systém, mezi nimi psychiatři, kteří utekli na Západ. Představovali tam svá svědectví a společně s mou knihou a knihami Petera Reddawaye a Sidney Blocha o represivní psychiatrii v SSSR to sešlo důležitou roli v tom, že byl Sovětský svaz za popsané metody odsouzen. KGB se na mě kvůli tomu přirozeně velice rozezzlila. Kniha nakonec vyšla ve Spojených státech. Krom toho jsem spolupracoval na deseti číslech *Chroniky tékušších sobytij* (obdobu československého Infochu), kam jsem připravoval příspěvky o kárné psychiatrii.

Ta kniha byla příčinou vašeho pozdějšího uvěznění?

Ano. Zatkli mě v květnu roku 1978. Ještě předtím, v lednu 1977, jsme při Moskevské helsinské skupině vytvořili Pracovní komisi pro vyšetřování zneužívání psychiatrie k politickým účelům. Byla to taková otevřená skupina, ve které byli čtyři lidé. Spolupracovali s námi konzultanti a právníci a zabývali jsme se veřejnou činností. Například lidem, kterým hrozila nucená hospitalizace v psychiatrické léčebně, jsme zajišťovali plně profesionální posudky od nezávislých psychiatrů o jejich psychickém zdraví. Když jsem tu skupinu zakládali, vytklí jsme si jednu podmínku členství, totiž že v ni nesmějí působit lidé, kteří chtějí emigrovat, aby se ta iniciativa nestala odrazovým můstkem pro odjezd na Západ. V té době už byly případy emigrace časté a nezdálo se stávalo, že lidé vstupovali do disidentských organizací, aby potom mohli snáze odjet do zahraničí – tedy aby se pro státní moc stali nesnesitelnými tak, že se jich bude snažit zbavit. Mohlo se pravda taky stát, že takový člověk mohl proti svému očekávání odecestovat nikoliv na Západ, ale „na východ“.

Pokoušela se vás KGB z Ruska vystrnadit?

Na konci roku 1977 nám – tedy mně, mému bratrovi Kirillovi a mému otci – dala KGB výstrahu, abychom do dvaceti dnů společně opustili Sovětský svaz, jinak že nás zavřou. Podmínkou bylo, že musíme všichni odjet společně. Bratr například nemohl odjet beze mě. Svým způsobem z nás navzájem udělali rukojmí. Situace to byla dost dramatická, protože disidentské hnutí se v této otázce – totiž jestli mám odjet nebo ne – rozpoltilo na dvě části, na takové Kapulety a Monteky, což byl jistě záměr KGB. Ale řekl bych, že hloubka toho sporu dokonce předčila jejich očekávání.

Jednu dobu jsem měl otevřené sledování, kágebáci mě hlídali ve dne v noci. Sledovali mě různé brigády, různí lidé – jedni horší, druzí lepší. Jednou mě jedna taková směna doprovázela pantografem. Dali jsme se do řeči a oni se mě začali ptát: „Proč vůbec nechcete odjet? Vždyť říkáte, že je na Západě dobře.“ Pokoušel jsem se jim to vysvětlit a oni se to upřímně snažili pochopit. Vedení KGB přitom vydalo pro své zaměstnance takový oběžník, ve kterém se vysvětlovalo, že chci zůstat v SSSR, abych mohl v roce 1980 během olympiády provádět diverzní akce. V disidentských kruzích se každopádně mínění značně rozdělilo ohledně toho, jestli mám odjet nebo ne. Jedni říkali, že odjet musím, abych neohrozil bratra, kterému hrozil trestní paragraf za domnělé nepovolené ozbrojování, druzí naopak vyzývali k tomu, aby na mě nikdo netlačil, abych se rozhodl sám. Jen asi tři lidé řekli, že udělám dobře, když se rozhodnu neemigrovat: zůstaň tu, i když tě zavřou, tak to má být.

Zůstal jsem, zavřeli mě a zavřeli i bratra. Otec zůstal na svobodě.

Byla v pronásledování vaší rodiny nějaká anti-semitská motivace?

Ne, neřekl bych. Já navíc nebyl členem židovského hnutí za výjezd do Izraele. Mnohé z nich jsem znal, s některými jsem se přátelil, ale nebyl jsem aktivistou tohoto hnutí.

S Vladimírem Bukovským jste spolupracovali?

Ne. Nejdřív jsem byl moc mladý, a pak už seděl. Potom jsem zase seděl já a mezitím ho vyhostili z SSSR – minuli jsme se. Setkali jsme se až v roce 1990.

Kde jste seděl? Jak se k vám chovali kriminální vězni?

S kriminálníckým světem jsem žádné vážné problémy neměl. Kriminálníci se na základě tiché dohody k politickým chovali dobře. Oceňovali, že jsme nenáviděli státní moc, že jsme si troufli proti ní vystupovat – to člověku v kriminálníckém světě dodávalo tu nejvyšší autoritu. Jiné co, člověk musel jak se říká „držet basu“. Zkrátka dodržovat jejich vnitřní pravidla. Jako politický vězeň člověk třeba nesmí spolupracovat s vězeňskou správou. Jinak ho budou nenávidět stejně, jako ho předtím obdivovali.

Nejdřív jsem byl ale odsouzen do vyhnanství, kam jsem dojel vězeňským transportem po železnici po etapách. Na cestě jsem byl několik měsíců. Poslali mě na nejladnější místo severní polokoule – do města Ojmjakon. Bylo to dost zajímavé, protože v té době bylo v SSSR 3500 rajonů, kam mě mohli poslat a vybrali ten nejstudenější.

Chtěli vám zchladit hlavu...

Taky si myslím.

Po vypršení trestu žil v Ojmjakonu asi rok Varlam Šalamov. Pamatoval si ho tam ještě někdo?

Ne, ale v malé vesnici, kde žil, u dnešního letiště, je dnes jeho muzeum.

Jak to vyhnanství vypadalo? Kde jste bydlel?

Vyhnanství byl vlastně normální život, jenom jsem nesměl opustit hranice okresu nebo vesnice – jinak žít a pracovat jsi mohl, kde si chtěl. Bydlení mi nedali, nabídli mi jenom dělnickou ubytovnu, kde to bylo horší než na cele. Oženil jsem se tam a narodil se mi tam syn. Žena byla z Moskvy, z disidentské rodiny, pomáhala nám v té psychiatrické komisi. Přátelé nám pomohli s penězi a koupili jsme si tam domek. Dokonce se mi tam s obtížemi podařilo nastoupit do práce. Nejdřív jsem ale musel veřejně vyhlásit, že jsem nezaměstnaný, oni spráskli ruce, že to není možné, v socialismu přeci nezaměstnaní neexistují a že to by tedy nešlo. A tak jim říkám: když to nejde, tak mi dejte práci.

Jak se k vám chovali místní?

Se zájmem. Byl to magadanský kraj, kde byly tři druhy lidí, kteří buď seděli v minulosti, nebo si trest právě odpykávali nebo je teprve čekalo. Takže vztahy jsme měli normální.

Jak se tam projevovala sovětská moc?

V Ojmjakonu byla samozřejmě policie a ve vesnici Ust'-něra, kde jsme žili, byla dokonce velká centrála KGB. Ale ne kvůli tomu, že jsem tam byl ve vyhnanství, ale proto, že tam byly kombináty, ve kterých se těžilo zlato. A oni měli tyhle záležitosti pěkně pod palcem. Občas mi udělali domovní prohlídku, pořádně něco hledali. Posílali ke mně práskáče, přibližně jsme věděli, kdo to je, ale nesnažili jsme se je odhalit, protože by hned poslali jiného. Práskáče je lepší znát a držet si ho od těla. Nikdy jsem si nedovolil s nimi navázat nějaký osobní styk, držel jsem si je na distanc. Oni si žili svým životem, my zase svým. Jezdili jsme na kole na výlety k sopkám, přejíždali jsme se obrovskými bahenními borůvkami.

Jak tam bylo v zimě, minus padesát?

Vic. Co si pamatuju, tak v nejladnější den bylo minus šedesát čtyři. Prověřil jsem tehdy tvrzení Jacka Londona, že v takové zimě plivanec mrzne v letu. V noci jsem šel ven do kadibudky za potřebou, tam i zpátky jsem běžel, a cestou jsem se podíval na teploměr – bylo minus čtyřiašedesát. Odplivl jsem si a podle Jacka Londona měl na zem dopadnout malý rampouch, který měl zvonit. Nic ale nezvonilo. London si to vymyslel.

Jak se dá takový mráz přežít?

Když je padesát, šedesát stupňů mrazu, lidé se snaží nevycházet z domu a všechny venkovní práce se od dvaapadesáti stupňů pod nulou ruší. Ale ti, co pracovali po domech nebo v kancelářích, dělat museli. Než jsem v takovém mrazu došel do práce – pracoval jsem na ošetřovně jednoho kombinátu – musel jsem se cestou dvakrát zajít ohřát: jednou do obchodu, podruhé na poštu.

Alexandr Pinchasovič Podrabinek, Moskva 2014

Proč vám vyhnanství změnili na kriminál?

Byl jsem podruhé souzen. Hlavní obvinění byla příprava anglického vydání mé knihy. Myslím, že kdybych připravoval ještě vydání v jiných jazycích, seděl bych nadosmrti – jazyků je spousta, a kdybych za každý dostal fastr... No a samozřejmě články v zahraničním tisku, samizdat atd. Vyhnanství jsem měl na pět let a pak mi přidali ještě dva a půl roku tábora. Pustili mě v roce 1984, na Nový rok.

Jaké to bylo v táboře?

Táborová správa se mě snažila znesvářit s kriminálníky. Kriminálníkům tvrdili: je to moskevské nabob, inteligent, jen mu nandejte. A mně zase říkali: co se zahazujete s touhle nevzdělanou špinou, pojďte k nám, uděláme z vás vedoucího knihovny. Ale kriminálníci na to kašlali a naopak tím jenom stoupalo naše porozumění. Psal jsem jim stížnosti a odvolání, občas se dokonce podařilo něčeho dosáhnout, a to se ke mně přímo táhly fronty.

Co jste dělal po propuštění?

Vylézt z vězení je vždycky příjemné, s tím jsem žádný problém neměl. Pracoval jsem dál u záchranky, jen v sousedním městě, protože tam, kde jsem žil předtím, už mi práci dát nechťeli a v Moskvě ani moskevské oblasti jsem bydlel nesměl. Žil jsem ve Vladimírské oblasti. Ze zákona jsem měl sice právo do Moskvy jezdit, ale KGB vydávalo všelijaké instrukce a příkazy, které mi to znemožňovaly. Ale stejně jsem jezdil a oni potom sestavovali hlášení o tom, že narušuji režim a vyhrožovali mi, že mě znovu zavřou. Ale nezavřeli.

Co změnila perestrojka?

V osmdesátém sedmém začalo být jasné, že už nikoho zavírat nebudou. Začala propouštět politické vězně, což byl jasný příznak toho, že dál už nebudou zavírat. A když se ukázalo, že nikoho nezavírají, bylo jasné, že s tím režimem je amen. V roce 1987 jsme začali ve čtyřech vydávat noviny. Nejdřív to nebyly noviny, ale strojopisný bulletin – *Express-Chronika*, z kterého se pak staly opravdové noviny o několika stranách, tištěné v tiskárně. Nejdřív jsme je tiskli v Pobaltí – v Lotyšsku a v Litvě, když tam vyhlásili nezávislost, no a po roce 1991, když padla vláda komunistické strany, začali jsme tisknout v tiskárně *Izvěstiji*.

Jak vznikla Východoevropská informační agentura?

Základ byl, že v roce 1988 uvolnili telefonování do zahraničí z domácích telefonních aparátů – předtím se nedalo volat vůbec, dovolat se dalo jenom od vás k nám, ale i to velmi rychle přerušovali.

Dalo se to nějak obejít, třeba volat z práce?

To se samozřejmě dalo, jenomže na konci měsíce přijde účet a jak to ten člověk potom bude vysvětlovat? Měli jsme na to jinou metodu. Seznamovali jsme se s děvčaty-telegrafistkami na poště a po lehkém flirtu jsme je přemluvovali, že nám jako budou volat přátelé z ciziny a aby nás pustili do kabiny. A ony to dělaly rády. Bylo to pro ně zajímavé, pak jsme je třeba pozvali do kina.

Jak jste v zahraničí sháněli spolupracovníky?

V době, kdy povolili volání z domova, jsme v novinách tiskli zprávy z celého Sovětského svazu. A pak jsme si řekli: proč jenom ze SSSR, vždyť zajímavé je taky to, co se děje ve východní Evropě a v dalších komunistických zemích. Noviny šly na dračku. Byli jsme jediné svobodné noviny – všechny ostatní byly ještě oficiální, stranické, osvobozovaly se teprve postupně, později. Začali jsme tedy hledat v ostatních zemích korespondenty. Náš první československý zpravodaj byl myslím Jan Urban. Dopisovatele jsme většinou kontaktovali přes Paříž. Pomáhali nám s tím naši emigranti, časopis *Russkaja mysl*, Alik Ginsburg, Nataša Gorbaněvská, která měla spoustu kontaktů v Polsku. Různé národní emigrace se tam mezi sebou stýkaly, a tak jsme měli brzy dopisovatele v Bulharsku, v Maďarsku pro nás pracoval János Kisz, pozdější starosta Budapešti, v Praze a v Brně jsme spolupracovali s Petrem Uhlem, s Janem Urbanem a s Petrem Pospichalem.

Jak jste si posílali texty?

Kdo měl fax, posílal články faxem, kdo fax neměl, volal – měli jsme takové diktafony, které se daly přicvaknout k telefonnímu sluchátku, nahrávali jsme to a potom jsme to přepisovali. Měli jsme redakci, kde seděli kluci a holky, kteří takovou práci dělali.

Proč Východoevropská informační agentura?

Název VIA jsem vymyslel já. Vzniklo to tak, že jsme si uvědomili, že všude v zemích východního bloku existují nezávislé časopisy a noviny, které také potřebují informace. A tak jsme logicky vytvořili takový informační kruh, ve kterém si všichni

navzájem vyměňovali informace. Nejdřív se všechny informace stékaly u nás a my je předávali dál. Pak jsme si práci rozdělili a začali pracovat na směny – svodky se dělaly jednou v Praze, jednou ve Varšavě, v Budapešti, v Moskvě a nakonec se to tisklo. Vydávali jsme takový výtah, informační bulletin a zbytek jsme rozesílali po redakcích dalších novin a časopisů, které se začaly postupně objevovat. Tak to běželo celý rok, než přišla sametová revoluce a už nás nikdo nepotřeboval.

Byla to placená práce? Měl jste z čeho žít?

Já jsem si nejdřív paralelně vydělával u záchranné služby, ale pak se ukázalo, že je dost těžké ty dvě práce kombinovat a tak jsem začal u sebe v oranžerii pěstovat květiny, tulipány. V Kyryže, kde jsme žili, jsem měl skleníky, kde jsem pěstoval cibulky skvělých odrůd. Ale musel jsem toho nakonec nechat, protože jsem se příliš neosvědčil ani jako byznysmen, ani jako zemědělec.

Jak jste přišel na tulipány?

Když se mi narodil druhý syn, začalo se nedostávat peněz. U záchranky toho člověk moc nevydělá a pořád jsem musel hledat všelijaké přívody. No a nějak jsem začal číst literaturu o pěstování květin, postavil jsem si skleník a pustil se do toho.

V které době vás přestala sledovat KGB, přestala-li?

Po roce 1991. Do té doby občas dělali nepřijemnosti, přepádali redakci a rozbili nám zařízení, došlo i na rvačku, sem tam někoho sebrali, zabavovali nám náklad, zavírali nám na deset, patnáct dní kolportéry. Ale k výsledkům už nás od roku 1987 nepředvolávali, byli vidět čím dál tím méně, až postupně zmizeli.

Existovala v 90. letech v Rusku nějaká snaha vyrovnat se s komunistickou minulostí?

Ke skutečnému pokusu vyrovnat se s minulostí nedošlo, jen k jeho imitaci. A bylo jasné proč. Nové myšlenky, nové proudy začali představovat lidé ze starých struktur, ze stranického aparátu. Ten prapor svobody drželi v rukou lidé, kteří byli celý život katy. A přirozeně neměli právě zájem provádět nějakou hlubokou orbu. Vystačili si s hesly.

Jakou roli v tom hrál Jelcin?

Špatnou. Ačkoliv nehrál ji ani tak Jelcin, jako spíš lidé, kteří ho do prezidentské funkce dostali a kteří ho podporovali. My jsme o tom tehdy hodně psali a byli jsme kvůli tomu označováni za margi-nály. Říkali jsme, že Jelcin, nehledě na to, jaký je osobně, zůstává představitelem stranické nomenklatury a nemůže zemi přivést k demokracii. Není to v jeho moci. Obklopi se lidmi sobě rovnými. A to se také stalo. V roce 1991 nejprve kolem sebe shromáždil demokraty, Kovaljova, Pimenova a nejrůznější předáky perestrojky, intelektuály, kteří zpočátku jakoby uduvali tón. Byli celí bez sebe, že mohou Jelcina ovlivňovat a navádět, ale neuplynulo ani půl roku, Jelcin je ze svého okolí všechny vyhnal a obklopil se svojí nomenklaturou. Tím to všechno skončilo. A nakonec nám daroval Putina.

Měl jste po roce 1991 ještě nějaké problémy se státní mocí?

Ne, žádné vážné problémy jsem neměl. Jen situace se celkově zhoršuje. Pravda, jednou jsem měl sledovačku, to když ke mně na návštěvu přijel Vladimir Bukovskij v době, kdy Chodorkovskému dávali druhý trest. Ale to sledovali spíše jeho. Čekisti za námi jezdili v autech a my jsme se smáli, že je to jako za mlada, nostalgie. Ale za posledních patnáct let bylo mnoho politických procesů s lidmi, kteří chodí na mítinky a politicky či občansky se angažují.

Když v Moskvě otevřeli restauraci Antisovětskaja, nazvanou podle hotelu Sovětskaja, který stál naproti přes ulici, udělali na majitele pogrom. Zastal jste se jich a hněv lidu se obrátil proti vám. Mohl byste říct, jak to bylo?

To je takový ne docela pochopitelný příběh. Asi jsem někomu šlápnul na kuří oko, všelijakým těm současným komsomolcům. A z prezidentské administrativy mi soukromě vzkázali, že se rozhodli mě oddělat, cizíma rukama. Byla to taková veřejná kampaň, stáli mi celé dny před okny a mohlo se stát, že mi na hlavu odněkud přiletí cihla a pak se řekne, že to udělal rozhněvaný dav. A tak jsem na deset dní zmizel, pak se zvedla vlna na moji obranu, na moji likvidaci už nebyla vhodná situace, a tak to Putin zase odvolal. Svolal novináře a řekl jim, že Podrabinek řekl něco, co neměl, ale ta kampaň proti němu také není správná. A pak to všechno skončilo.

Kritika sovětského zřízení je tedy dneska tabu?

Nedá se říci, že by to bylo úplně tabu. Ale všichni chápou, že se obrozuje jakási ideologie podobná té sovětské. Ne zrovna komunistická, ale taková patriotická, imperiální. A všichni cítí, kde jsou hranice toho, co je přijatelné a co ne.

Kdo tu hranici určuje, je nějak vymezená?

Tu si musí určit každý sám, je to něco jako autocenzura. Když se držíš středního proudu, nehrozí ti, že tě vyhodí, že ti seberou hodiny, že tě budou postřkovat. Ale ani když jsi čestný učitel a říkáš, co si myslíš, také to ještě automaticky neznamená, že tě vyhodí. Ale tvoje situace přestává být stabilní. Všechno závisí na osobní odvaze. Ta hranice není psaná, je spíš mentální.

Ale v novinách cenzura fakticky existuje...

Ne, to jsou útoky na svobodu slova, ale není to cenzura – nikdo nic nevyškrtává. Existuje ale tlak ze strany vydavatelů. Já jsem třeba v letech 2005–2007 pracoval v *Nové gazeté*. Podíl tam koupil Gorbačov a Lebedev – takový fízl, který má blízko k Putinovi. A postupně mi začali zatrhávat články, že nejsou dost patriotické. Skončilo to vyhazovem. Šéfredaktora ale chápou – musel se rozhodnout: buď půjde Podrabinek, nebo noviny zůstanou bez peněz.

Stane se dneska, že vás předvolají k výsledku?

Zřídka kdy, ale stane. Několikrát jsem vystupoval jako svědek, třeba v případech stíhaných v tzv. bolotném případu. Jednou mi zabavili celý náklad knihy Litviněnka s názvem *FSB vyhazuje Rusko do vzduchu* – bylo to o těch bombových útocích na obytné domy před rozpoutáním druhé čečenské války. Předtím jsme vydali jinou knížku, která šla na dračku, a tuhle už jsme prodal nemohli, protože když jsme náklad převáželi z Lotyšska, kde jsme ji tiskli, před Moskvou zastavili nákladák a zabavili celý náklad. Kvůli tomu jsem byl u výsledku. Ale to všechno nestojí za řeč, je to takové vegetariánské ve srovnání s tím, co bylo za sovětského režimu.

Jak to podle vás dopadne na Ukrajině?

Ani si to netroufou odhadnout, protože situace v Rusku je naprosto neprůhledná. A to, jak to dopadne na Ukrajině, z devadesáti procent závisí na tom, jak se rozhodne jednat Rusko. Kdyby se do toho Rusko nepletlo, všechno by bylo v pořádku. Kremlu ale nejde jenom o Ukrajinu. Potřebuje stav neustálého napětí, aby mohl ospravedlnit svoji nelegitimní existenci: jsme v obklíčení, všude okolo jsou nepřátelé a kdo vás bude bránit? Kdo bude bránit ruský lid? Bránit vás bude Putin!

A druhá věc: tohle napětí se dá také prodávat na Západě. Sověti obchodovali s jaderným nebezpečím – jsme jaderná velmoc, pojďte se domlouvat, kolik vám prodáme ropy, když ustoupíme. A dnes už jaderné zbraně nejsou dobrým zbožím, a tak bude Putin obchodovat s napětím. Dobře je to vidět na příkladu Krymu. Anektovali Krym a teď začínají obchodovat se zbytkem Ukrajiny. Když nám vyjdete vstříc, nedeme anektovat další oblasti. A na Krym už na Západě úplně zapomněli. Krym už je mimo diskusi.

Takové jednání bude mít velmi negativní dopad na ruský byznys...

To je tady všem úplně jedno.

O co tedy Putinovi jde?

Víte, když na Západě uvažují o Rusku, myslí si, že Kreml chce totéž, co chtějí oni: aby se lidem v zemi dobře žilo, aby bylo dobré investiční klima. Na tom přeci závisí osud vlády, možnost vyhrát další volby. A oni si myslí, že Putina je možné potrestat stejným způsobem, jako by trestali sebe. Ale to je chyba. Jemu je úplně jedno, jak se tu lidem žije, jestli tu jsou investice nebo ne. To je pro něj až na desátém místě. Důležité je to, že kontrolují trubky – ropy a plyn, protože vidí, že Západ má ropy a plyn rád. Jednoduchý princip. Mullera, šéfa Gazpromu, jen tak do sankcí nezařadí. Zavřou deset, sto bank, ale pro Kreml to není kritické. A ti, kteří se ocitnou na černém seznamu prostě na Západ přijedou s falešným pasem.

Petr Placák, Jan Machonin,
Moskva 15. května 2014

Alexandr Pinchasovič Podrabinek (1953), novinář, spisovatel; v roce 1977 založil Pracovní komisi pro vyšetřování zneužívání psychiatrie k politickým účelům, spolupracoval se samizdatovým periodikem *Chronika tékušších sobytij*, je autorem knihy *Kárné lékařství*, jejíž zahraniční vydání se v roce 1978 stalo záminkou Podrabinkova zatčení a odsouzení – nejprve na pět let do vyhnanství a později, v roce 1980, k třem a půl letům odnětí svobody. V roce 1987 založil Podrabinek první sovětské svobodné (nesamizdatové) periodikum *Express-Chronika* a *Východoevropskou informační agenturu* (VIA). Od 90. let působí jako publicista, je členem federálního politického výboru opozičního hnutí Solidarita.

Kapka, kterou přeteklo století

Ramiro Villapadierna

Stačilo jednou špatně zahnout do jedné sarajevské ulice – a smýkl se celý kontinent a vykrvácelo století. Motýl poprvé zatřepetal křídly na jednom moravském panství spřízněném se Španělskem a Evropa se z následků „motýlího efektu“ dosud nevzpamatovala.

Ulice Františka Josefa už své dřívější jméno ztratila; přejmenovali ji na Jugoslávské armády a dnes nese kvůli poslední válce jméno Zelených baretů. A na rohu už není Schillerovo lahůdkářství, před nímž se Lojkovi zasekla zpátečka; tohle místo by se dalo považovat za „ground zero“ dvacátého století.

Tady se totiž chopil příležitosti přihrané souhrou náhod devatenáctiletý ztřeštěnec Gavrilo Princip, jenž do té chvíle marně toužil vstoupit do dějin.

Lojka je syn moravského kočího, který to umí s koňmi. Toho červnového dopoledne sedí za volantem, protože před pár lety zastavil tři stovky splašených koní dragounského pluku na pozemku hraběte Harracha, v jehož voze nyní jede s následníkem trůnu. Za několik vteřin vyletí z hlavní kulka, která ušetří Lojku i Harracha, nikoli však jejich císařské přátele.

Lojka zahnul u Schillerova lahůdkářství omylem. Když jeli k radnici, Čabrinović hodil na arcivévodovo auto bombu, kulatou jako v komiksech, Lojka si jí však včas všiml, zrychlil, a bomba sklouzla po kapotě a spadla pod následující vůz. V něm jel slovinský plukovník Erik von Merizzi, pověřený velením a koordinací přesunu následníka trůnu, nyní však převezený s těžkým zraněním do nemocnice.

František Ferdinand jakožto loajální voják chce za každou cenu zraněného plukovníka navštívit, avšak velení se rozpadlo, není tu Merizzi, aby vydal patřičné instrukce: nikdo Lojkovi neřekne, že má pokračovat po nábřeží, takže omylem zabočí do ulice Františka Josefa a ocitne se přímo před Principem, který vychází z Schillerova lahůdkářství.

A v tu chvíli se vydá na cestu z nábojové komory poloautomatické pistole Browning kulka ráže 7,65 mm a za ní se třesou ruce, které dosud nedržely střelnou zbraň.

Výstřel v dopoledním slunci prořízne vzduch, rozsekne čas a promění jej ve smýčku: dynamická síla narůstá matematickou řadou a smýčka se sepne až o 75 let později. Roku 1989 uzavře „malé dvacáté století“ – ve skutečnosti necelé tři čtvrtiny století, zato nejkravější v dějinách – vnuk zastřeleného arcivévody, když přestřihá ostatné dráty na maďarsko-rakouské hranici a rozhrme železnou oponu.

Z tsunami rozpoutaného nacionalismu a komunismu Evropa nevychází bez šrámu: budou jí poručnický vládnout dvě mocnosti a z alergie se zrodí třetí svět, ale nakonec všichni stejně vykrvácejí. Jugoslávské války pak ukážou, že rok 1989 rozsekl problémy nahromaděné po roce 1939, nikoli už to, co se táhlo od roku 1914.

Gavrilo Princip se stane totemem terorismu 20. století, důkazem toho, že jediný mladý nešťastník může změnit chod dějin. Hrdina, nebo sebevražděný terorista: „To, co si myslíte o Principovi, je totéž, co si myslíte, že se teď stalo v Bosně,“ shrnuje historik Slobodan Soja.

V časech nadvlády mediální banality je v oblíbě náhoda: díky teorii chaosu je známo, že jakákoli sebemenší změna vyvolá řetězec příčin a následků; at říknete kdekoli, někde jinde se něco přihodí.

Když se však v člověku začne protahovat válečník, ozve se nebezpečné tikání atrofie, netečnosti, náhody, zvůle a masové náказы. Churchill by řekl, že se tu setkala příliš mnoho „if?“ (hypotéz), jako v Caesarových *Idách*, a vyvolaly dokonalou bouři.

Fatalismus stranou – muselo se skutečně všechno odehrát právě takto? Ještě než přišel Edward Lorenz s „motýlím efektem“, existovalo něco jako „Lojkův efekt“; jeho osudové zatočení však vzápětí spláchla nicivá vzdušná vlna, která smetla včerejší svět.

Lojka byl šóferem hraběte Františka Harracha z Velkého Meziříčí. Harrach se přátelil s Františkem Ferdinandem d'Este a vezl ho svým vozem vstříc

kulce ráže 7,65 mm. Harrachův automobil Gräf & Stift Double Phaeton z roku 1911 měl potíže se zpátečkou, „to nebylo tak snadné jako dnes, bylo potřeba obrátit převodovou řemenici,“ vysvětluje jeho vnuk Jan Podstatzký.

Následník trůnu se počesťoval; když jezdil na Moravu, pobýval v Židlochovicích u rodiny Marie Cristiny, španělské královny; její syn Alfons XIII., pozdější španělský král, proto znal dobře české a moravské země, tlačil na své bratrance, aby uzavřeli příměří, a obhajoval u císaře tehdejší české disidenty: i díky němu Kramář, Rašín či Klofáč zůstali naživu. Nově zrozené Československo mu na výraz díky udělilo řád.

Albin Egger-Lienz, Tanec smrti (3. verze), Kasein s barevným pigmentem, plátno, 1914

Na svých návštěvách u strýce, rakouského arcivévody a těšínského vévody Bedřicha Rakousko-Těšínského, nedaleko Harrachova panství, však následník trůnu nevzdychá po žádné ze svých sestřenic, jak se domnívala jeho tet, nýbrž po dvorní dámě Zofii Chotkové; následný skandál zamilované vzdáli Vidni a ještě víc je sblíží s českým prostředím.

Tak se spřátelí s hrabětem Harrachem, který je uvede do místních politických poměrů. Podle Harrachova deníku si František Ferdinand postupně utvoří vizí jiného impéria, zahrnujícího i slovanské národy: Čechy, Poláky, Chorvaty, Slováky, Srby, Rusíny, Bosňáky... Taková modernizace děsí srbské separatisty. Zahrnout slovanské národy chce do své říše i car, ale v náručí a područí Matičky Rusi. Toto dílo završí Stalin.

Následník trůnu jakožto vojenský velitel svolal poslední manévry říši, jež brzy zmizí ze světa, na Harrachovo panství na půli cesty mezi Vídní a Prahou.

Na zámku ve Velkém Meziříčí se usídlí neopakovatelná středoevropská posádka: František Josef, Vilém II., František Ferdinand a budoucí – poslední – císař Karel, v té době opomíjený voják s hodností majora.

Nedaleko odtamtud, také na Moravě, se v předchozím století naposledy střetla evropská vojska na rovině u Slavkova. Harrachův děd z rodu Lichtensteinů tehdy velel vojsku stojícímu proti Korsičanovi.

Jeho zámek patřil španělskému rodu Ugarte a Harrach je potomek vyslanců ve Španělich; odtud Vratislav z Pernštejna a jeho žena Maria Manrique pošpanělštvali země Koruny české; zde později působil rod Lobkowiczů, který do dnes vlastní nejlepší zahraniční sbírku španělského barokního malířství.

Dnes zde bydlí Harrachovi vnuci z rodu Podstatzký-Lichtenstein, narození ve Španělsku. Doma ucho-

vávají kapku krve, jež se stala první prolitou krví konfliktu později nazvaného První světová válka.

Po pádu komunismu se do stěn z osmnáctého století vrátila Harrachova dcera s holí a kufříkem uprchlíka před všemi totalitními systémy. Nepolevila v úsilí, dokud nedosáhla navrácení majetku nebožtíka otce, rehabilitovaného jako velitele místního odboje.

Josephinu jsem měl tu čest poznat, opřená o hůl zavzpomínala a vypověděla mi příběh otceva přátelství s následníkem trůnu a jejich plánů. A také vyprávěla, jak se otec vrátil ze Sarajeva, vyčerpaný, zbavený iluzí a s batistovým kapesníčkem, v němž byla zachycena kapka předznamenávající krev stovek milionů mrtvých.

Jejímu otci připadal úkol oznámit císaři a světu zprávu o sarajevském atentátu. Poslední ranní telegram od následníka zněl: „Mně i mamince se vede velmi dobře. Počasí teplé a hezké. Včera jsme měli velkou večeři a dnes dopoledne máme velké přijetí v Sarajevu. Odpoledne opět velká večeře a pak odjezd na lodi Viribus Unitis. Nejvroucněji vás objímám, táta.“

Jenže Harrachovu automobilu Gräf & Stift se

zasekávala zpátečka; Lojka se zdržel obracením převodové řemenice, což ohromnému Gavrilovi umožnilo vzpamatovat se, vytáhnout pistolí a vystřelit: „Nemířil jsem,“ řekne na soudě, „nejsem člověk bez srdce,“ dodal podle Lojkova svědectví.

Tuberkulózní Princip neuměl střílet a pistole FN Model 1910 byla obranná; Colt takovou nevyroběl a Browning výrobu přesunul do Evropy do belgického Herstalu. Pistoli si opatřili členové Černé ruky a proslavila se stejně jako později AK-47 neboli kalašnikov. Panslavistické ozbrojené hnutí navíc své nešikovné atentátníky vybavilo kapslí cyankáli: byli to první sebevražední teroristé.

Z bodu A existovalo obrovské množství možných balistických drah, a přesto roztrfesený Princip stělu poslal zrovna do bodu B, nacházejícího se přesně v následníkově krční tepně. Nejprve není vidět krev ani rána, kudy vešla střela do těla, následníkovi jen klesne hlava mezi klopy kabátu; chvíli se zdá, že před Schillerovým lahůdkářstvím se nic nestalo.

Až když František Ferdinand zaseptá slova na rozloučenou s manželkou, kvůli níž byl ochoten dát v sázku říši, vytryskne mu z úst krev. Následník umírá před očima, pod slavnostní uniformou ztrácí krev a s ní mizí i budoucnost.

Harrach se postavil na stupátko, aby přítele chránil vlastním tělem, a rychle se teď snaží kapesníkem zastavit krev. Je to první velké krveprolití, kapesník posléze zdědila Josephine a nyní jej poprvé pro veřejnost vystavuje Cervantesův institut v Praze.

Lojka, Harrach a František Ferdinand měli prostě smůlu, odbočili do nesprávné ulice. Trojice ze sarajevského automobilu se seznámila před lety u hraběte Harracha. Při vojenských manévrech se poprvé zkusela noční bitva a reflektor vyběhl koně dragounského pluku. Splašené se rozutekli.

Lojka, který je tady nový, se vydá koně hledat. Koním rozumí a umí to s nimi a přes noc jich dá dohromady tři stovky. Následník a hrabě Harrach chtějí potlučeného hrdinu pozdravit. Harrach mu nabídne ubytování a zaměstnání: chystá se pořídit si automobil a Lojkovi zaplatí řidičský kurz. Následník je pak oba vezme s sebou na slavnou cestu do Sarajeva.

Na cestě se asi zrodí přímo vojenské kamarádství, protože Lojka vzápětí vstoupí do jednotky pod velením budoucího císaře Karla. Hrabě Harrach věnuje vůz Gräf & Stift Double Phaeton, smrtelné lože svého přítele a jeho zamýšlených reforem, starému Františkovi Josefovi; dnes je k vidění ve Vojenském muzeu ve Vídni. Říká se, že auto již svou poznávací značkou A111118 předznamenalo datum konce války: A(nnus) 11. 11. (19)18.

Jen málokdo si dokázal složit úplný obraz nadcházející zkázy: světlá Evropy pohasínala a zřejmě se „za našich dnů“, jak prohlásil britský ministr zahraničních věcí Edward Grey, už nerozsvítí; končila „krásná doba“, *la belle époque*, a s ní i víra v pokrok.

Během pěti týdnů vyjednávání se všechno mohlo odehrát jinak, kdokoli z vyjednavců mohl otočit směr událostí; ale svět už nebyl jednoduchý, známý a černobílý, nýbrž mnohostranný a proměnlivý.

Je známo, že válku ve skutečnosti nikdo nechtěl a že spíš než se starým zřízením souvisela s novým prvkem: s masovostí, vlastenectvím, dělnickou třídou, masovými sdělovacími prostředky a zbraněmi hromadného ničení.

K osudové zatáčce, v níž na následníka čekala kulka, se posléze přidal další nešťastný výstřel. Evropa ospale směřovala k válce a francouzský socialistický poslanec Jean Jaurès se zapřísal, že proti ní bude bojovat ze všech sil; avšak onoho osudového léta roku 1914 ho v pařížské kavárně zasáhl další zkázonosný výstřel.

Atentátník Raoul Villain, horkokrevný nacionalista jako Princip, stejně jako on svůj čin přežil. Srb posléze zemřel ve věznici v českém Terezíně, Francouze zastřelili na pláži v Ibize milicionáři na úsvitu španělské občanské války. Ani první světová, ani španělská občanská válka by se bez nich možná neodehrála.

*Autor je ředitelem Ceroantesova institutu v Praze
Že španělštiny přeložila Anežka Charvátová*

Tanec smrti

Jedním z hlavních námětů v tvorbě malíře Albina Egger-Lienze je smrt. Někdy jako každodenní součást neradostného života chudých alpských sedláků, udřených, se strhanými tvářemi a propadlými obličejí, z nichž jako nemá výtčítka odevzdané civí vyhaslé oči. Jindy schovaná v zástupu tyrolských sedláků vedených kaplanem Haslingerem do boje za svobodu Tyrolska. V odhodlaném, zfanatizovaném davu, zmanipulovaném výmluvným a charismatickým kazatelem. V davu, v němž nikomu nezáleží na životě vlastním, natožpak na životech ostatních lidí. Smrt v davu tvořeném různými obličejí, které spojuje z očí planoucí nenávist, bezcitnost neznající slitování, bezcitnost, jež pod korouhví Krista Ježíše kosí vše, co se jí postaví do cesty. Kostlivec, jenž na několika verzích díla “Tanec smrti” někdy jako poutník s holí v ruce, jindy jako hrobník s rýčem odvádí z jeviště života poslušné, nevzpírající se, urostlé a odevzdané muže, bytosti bez vůle.

První verze obrazu vznikla roku 1906/7 a poslední roku 1921. Původně bylo dílo inspirováno bojem tyrolských sedláků proti bavorské nadvládě a Napoleonovi v roce 1809, ale jako by autor již předvídal mnohem delší a ryčnější tanec první světové války, kdy si divoce a naposledy zatancily miliony obětí. Během první války vzniká řada klíčových Egger-Lienzových prací zpodobňujících vojáky a válečné hrůzy. Prostě a bez pozornost odvádějících detailů zdánlivě primitivizujícím způsobem zobrazená naprostá stupidita války a jejích hrůz. Vojáci jeden jako druhý, zpodobení jako bytosti bez individuálních znaků, vojáci, kteří se vertikálně ženou přes mírné a pravidelné vlnky zoraného pole. Přívál, který se pohybuje jako mohutná a děsivá vlna, která smete a zadupe do země vše, co jí stojí v cestě, horda, která se přijetím rozkazu zbavila svobody a po které zbude jen poušť a spálená poničená krajina. Vojáci jako nemyslitelné produkty vojenské mašinerie, lidé-nelidé, které neviditelný pohůnek žene vpřed jako ovce na porážku. Zmanipulování, rozkazu poslušní. Bez vlastní vůle. Oponení třeskem zbraní a dusotem tisíců komisišních bot. Zpítí krví a pohledem na mrtvá těla soudruhů či bývalých nepřátel. A pak hora masa, mrtvých těl, rozhozených končetin, pokroucených údů. Po smrti svorně vedle sebe ležící bývalí nepřátelé a přátelé. Formálně jednoduché práce zemité barevnosti s převládající hnědými různými odstíny, s potlačeným pozadím a s důrazem na pocit, který vyvolává naprostá bezútěšnost obrazů. Egger-Lienz ve svých pracích nezobrazuje trpícího vojáka, ani hrdinu pokládajícího život za vlast – je to neradostný obraz světa, který každý pomáhá spoluvytvářet a který se sotva změní, dokud budou jedni velet a druzí bez odporu přijímat rozkazy.

„Totentanz“

Jan Placák

Egger-Lienz und der Krieg,
Museum Schloss Bruck, 15.6. – 26.10. 2014
Museum der Stadt Lienz, Hauptplatz 7, Lienz

Mýtus světa

V Mnichově, na výstavě pojmenované „Mýtus svět“, jsou vedle sebe rozvěšeny práce dvou klasiků moderního umění, Otto Dixe a Maxe Beckmanna. Autorů, kteří reflektují první světovou válku, sociální krizi 30. let, bídu lidí na okraji „slušné“ společnosti - reagují na společenské a politické události doby, ale také se zkoumají v mnoha sebezpýtných autoportrétech, stejně pečlivě, jako se věnují portrétům svých četných přátel, mecenášů či jiných zadavatelů výtvarných prací. Oba tvůrci zažili na vlastní kůži válečné hrůzy, Beckmann jako zdravotník, Dix jako voják v přední linii. Pod dojmem prožitých běhů vznikla první díla později nezaměnitelného malířského rukopisu. Zatímco však Dixovy kresby a grafické listy, ač mistrně nakreslené a s bravurou vyleptané, působí příliš schematicky nebo jen jako jakési momentky zobrazující válečné děsy, raněné a invalidy, prostitutky, smrt a zmar, práce Beckmannovy svou dokonale promyšlenou kompozicí, která umocňuje zobrazované události, vytvářejí hrůzný obraz prožité či viděné události, obraz, který není momentkou, ale nadčasovým zobrazením stále se opakující lidské ubohosti. Prostě a krátce řečeno, práce Dixovy jsou jako škleb, odplivnutí nebo prasklý a hnisavý vřed. Zlé a agresivní: mrzák je kripl, paňáca, loutka, prostitutka prasnice a každý člověk chlemtající zvíře nebo potenciální vrah. Beckmann s účastí zobrazuje utrpení a individuální cit, promyšlí obsah, pracuje se symboly, v jeho pracích se objevují biblické reflexe, ale i ozvuky z četby Nietzscheho a Schopenhauera. Srovnáme-li četné autoportréty obou autorů, okamžitě nás udeří do očí Dixova zavislost, jeho tvář, ve které není místo pro úsměv, ani ironii, jeho oči plné strašné nenávisti a nesmiřitelnosti, dokonce i tam, kde je vyobrazen s rodinou, se šklebí na své malé dítě, jako by je chtěl sežrat k večeři. Beckmannovy autoportréty jsou naproti tomu psychologické sondy do vlastního nitra, některé sebevědomé, jiné sebeironické a smutné, ale především lidské. Podobně se to má i s obličejí portrétovaných lidí. U Dixe bezcitná monstra, která se neumí usmát, jen zašklebit, efektně namalovaná, bez složitější kompozice. U Beckmanna živé osoby se svými jedinečnými osudy - promyšlená barevnost a přesné vymezená kompozice. Svět jako jeviště, u Beckmanna plné všemožných výkladů: osobní zážitky se mísí s trápením nad neuchopitelností světa, věci zahalených závojem, tajemných a nevysvětlitelných. U Dixe vše jasné: praskající biče, svalovci a potetované, kozaté a odkvetlé „krásky“, bordel plný chlíváků a sám autor s polonahou múzou jako král všech prasačků. A nakonec Dixovy obrazy malované ve vnitřní emigraci za času vlády národního socialismu. Díla zčásti ovlivněná německou renesancí, s náboženským obsahem, obudnou barevností a chatrnou kompozicí. Pokud chtěli autoři výstavy přesvědčivě ukázat rozdíl mezi Dixem a Beckmannem, podařilo se jim to dokonale. Vystavovat Dixe vedle Beckmanna prostě nelze, protože jeho výtvoř vedle děl Beckmannových jsou téměř bezvýznamné a vypadají veskrze blbě.

Jan Placák

Dix Beckmann Mythos Welt
Kunsthalle der Hypo-Kulturstiftung München
11. 4. – 10. 8. 2014

Náměsíčníci aneb Tak nám zabili Ferdinanda

Martin Hybler

Letos uplyne sto let od sarajevského atentátu a vypuknutí První světové války, které se ve Francii říká Velká válka. Lze očekávat množství různých vzpomínkových akcí, už proto, že v dnešní Evropě, kde se přítomné odehrávání dějin spíše popírá, se dějiny nahrazují prováděním po většině nesmyslných právních předpisů Unie a oslavováním různých výročí. Trochu to připomíná to, co jsme měli za komunismu – plnění plánu (pravda většinou fiktivní) a pseudo-liturgický rok, krácející stereotypně od Února k Říjnu. Dějiny se tehdy rovněž považovaly za dovršené, tedy neexistující.

Do Vánoc budeme doma

Anglický historik Christopher Clark se v objemné knize *Náměsíčníci* (*The Sleepwalkers*, fr. překlad od Marie-Anne de Bérú, *Les somnabules*, Flammarion, Paříž, 2012, 664 s.) do podrobnosti zabývá historií 1. světové války a předkládá velmi minuciózní zpracování otázky, proč tato válka vypukla. Mí. vyvrací oficiální verzi, který je vtělená do Versailleské smlouvy, podle níž bylo za válku výhradně vinno Německo a jeho údajná militaristická rozpínavost. Dle Clarka jde spíše o výsledek interakce mezi privilegovanými aktéry, respektive o její selhání, které v jistém okamžiku vedlo ke zvratu do války, kterou všichni více méně současně chtěli i nechtěli, přičemž si sice uvědomovali tragický rozsah, který konflikt nabude a utrpení, které přinese lidem, ale toto vědomí zůstávalo jaksi stranou, pouze na intelektuální úrovni, nedoprovázela je – tehdy ostatně nemožná – představa nepředstavitelného. Většina aktérů, kteří se nakonec rozodovali pro válku, soudila, že konflikt to bude krátkodobý, rychle rozhodnutý, že – řečeno slovy tehdejších mobilizovaných vojáků – „do vánoc budeme doma“.

Otázka, jak k vypuknutí války došlo, je navýsost důležitá a literatura, která na toto téma existuje je nezměrná, aniž by se došlo k jednoznačným závěrům. Vynořuje se tu skandální skutečnost, že k jedné z největších tragédií v dějinách lidstva došlo bez jednoznačně zjiitelné příčiny, tedy aniž bychom věděli, proč vlastně. Zatímco se historici často potýkají s nedostatkem pramenů, či jejich utajením, v daném případě je tomu naopak, pramenného materiálu, vesměs zpřístupněných archivů, pamětí protagonistů, korespondencí, úředních záznamů, historických studií, atd. je nepřeberně. Je pak otázkou, jak se v této záplavě vyznat a jak ji organizovat. Ovšem velká část pertinenční dokumentace vznikla *ex post*, tj. až po vypuknutí války nebo byla zpracována, „přefiltrována“, po jejím skončení, když už se vědělo, jak to vše dopadlo. Tento fakt samozřejmě ovlivnil – vědomě či nevědomě – postoje autorů a rekonstituce stavu věcí, takového, jaký byl v době svého odehrávání, kdy se nevědělo, co nastane, je velmi citlivou záležitostí, kterou se Clark snaží užkostlivě respektovat.

Manželé, kteří se neznají

Tehdejší fungování mezinárodních vztahů lze charakterizovat jako jakousi hru mezi velmi omezenou elitou (její počet lze odhadnout na několik desítek, na nejvš několik stovek lidí), vládních a diplomatických profesionálů v omezeném klubu evropských mocností (Velká Británie, Francie, Rusko, Německo, Rakousko-Uhersko), k nimž se (kromě z počátku stranou stojících Spojených států) pojiily vynořující se nebo upadající elity sekundárních zemí (Srbsko, Itálie, Turecko, Bulharsko, Rumunsko, Španělsko, atd.), s nimiž se při rozhodování příliš nepočítalo, ale které přesto průběh věcí chvílemi mohly ovlivnit. Tito lidé, zejména reprezentanti hlavních mocností, se mezi sebou velmi dobře znali, pocházeli většinou z obdobného sociálního prostředí a měli i obdobné vzdělání. Ale znali se natolik dobře, že se, jak se později bohužel ukázalo, tragicky zmýlili v odhadování a anticipaci záměrů svých partnerů-protívníků. Trochu to připomíná situaci v dlouhodobě svázaném manželském páru, kde se partneři znají natolik dobře, že už se vlastně neznají a své reakce už nedokáží anticipovat. Předpokládají pak, že „vše bude pořád stejné“, že rozehraná hra bude pokračovat donekonečna, a neuvědomují si, že vždy existuje možnost, že ne, že to jednou platit nebude, že existují prahové okamžiky, kdy se vše může zvrátit.

Zejména v případě hlavních mocností šlo vesměs o kultivované lidi s kvalitním klasickým vzděláním a historickým a literárním rozhledem. Jejich kulturní úroveň byla pravděpodobně nesrovnatelně vyšší než u dnešních politiků, kteří ve srovnání s nimi působí jako neotesaní hrubiáni. Úroveň jejich korupce byla rovněž nesrovnatelně nižší než dnes. Byli to zpravidla lidé s opravdovým přesvědčením a vědomím odpovědnosti ve službě své zemi. Ovšem tuto službu si nedokázali představit jinak než v termínech imperiálního pronikání a soutěže s jinými mocnostmi. Žili v globalizovaném světě, bez inflace, s volným oběhem kapitálů a osob, v němž vláda svobodná směna. Těžili z obrovské převahy, kterou Evropa ve srovnání s ostatním světem v 19. století dosáhla (drtivá ekonomická převaha, masová alfabetizace, rozvoj železničních a námořních transportů, atd.). Přesvědčení, že jim patří celý svět a že si ho mohou mezi sebou libovolně imperiálně rozdělovat, bylo pro ně samozřejmostí. Tuto arroganci si ostatně vůbec neuvědomovali. Bezohledný imperialismus byl pravidlem a zejména u velkých mocností – Velké Británie, Francie a Ruska, poněkud méně Německa a ještě méně u Rakouska-Uherska se považoval za normální. Na pozadí této – jak se později ukázalo – výjimečné historické situace, se pak mohli oddávat poněkud infantilním hrám na „kdo s koho“, jejichž systémový princip je stejný jako hry školáků o přestávce na to, kdo dále dočůrá. Přitom aktéři těchto her byli současně i jejich zajatci, nemohli dost dobře nehrát, když „ostatní“ hrají, což je rovněž velmi dobře známá infantilní situace: odpověď na rodičovskou otázku „kdo začal“, obvykle zní: já ne, to ten druhý.

Ve fungování jednotlivých států ovšem existovaly výrazné rozdíly, jejich vládní a administrativní tradice byly odlišné, jejich mocenská jádra byla podle situace více či méně transparentní, protože politický systém byl často poznamenán jistou asymetrií, eventuálně ten-

zí; mezi reprezentativní složkou (zastupitelské sbory, vlády, ministři), profesionálním úřednickým aparátem, monarchií, jejíž role byla stále významná v Německu, Rusku, Anglii a Rakousku-Uhersku, a rovněž složkou vojenskou, která měla mnohdy jistou autonomii a nebyla civilní administrativou zcela kontrolována (v Německu a v Rakousku-Uhersku). Tyto specifčnosti Clark velmi jemně popisuje a věnuje se pak zejména roli, kterou měly v průběhu rozhodující krize v létě 1914.

Anglický čajíček

Ve Velké Británii s Clarkem sledujeme politické zápasy mezi liberálními militaristy a pacifisty, spíše imperiálně laděnými konzervativci, na pozadí dočasného ústupu monarchie ze zahraniční politiky za Jiřího V., který následoval po mnohem více intervencionistačtém Eduardovi VII. Clark podtrhuje zejména roli dlouholetého ministra zahraničí sira Edwarda Greye (potomka onoho čajíkového Earla Greye), který podporoval prohloubení spolupráce s Francií i do vojenské oblasti, což původně *Šrdečná dohoda* mezi těmito zeměmi nepředpokládala. Jeho hlavním zájmem bylo zadržování pronikání Ruska, s nímž se hranice střetu zájmů s Velkou Británií rozprostírala na obrovském prostoru od Istanbulu, přes Irák a Kaspické moře, Irán, Střední Asii a Afghánistán, po Tibet a Čínu. Uzavřené spojeníctví s Ruskem mělo především zabránit konfrontaci na této velmi dlouhé hranici a vymezit zájmové sféry. Zůstávala-li Velká Británie ještě první světovou mocností, začínaly se již projevovat známky ochabování a imperiálního ústupu – Búrská válka byla mnohem obtížnější, než se pro koloniální konflikt čekalo, pozemní kontrola nesmírně imperiální hranice s Ruskem se ukázala příliš nákladná, bylo proto nezbytné dohodnout se Francií v Africe (dohoda o „výměně“ Egyptu za Maroko) a s Ruskem v Asii. Německo již před válkou předstihlo Velkou Británii jako průmyslová mocnost. Dalším soupeřem byly rychle se rozvíjející Spojené státy. Začínalo být patrné, že Velká Británie, která si stále udržovala drtivou převahu na moři, přechází do imperiální defenzivy. V rozhodující krizi si Edward Grey počínal dosti zmateně, jeho jednání bylo dost nečitelné a do války sklouzl, aniž by disponoval plnou kontrolou nad svými jednáním.

Francouzští mladoturci

Ve Francii byla charakteristická zejména nestabilita demokratického režimu stran, která vedla k rychlému střídání na ministerských postech, včetně ministerstva zahraničí (v letech 1898-1914 se vystřídalo devět ministrů zahraničí). Díky tomu došlo k posílení vlivu setrvávajících profesionálů aparátu – na jedné straně realistických a spíše pacifistických velvyslanců (např. bratři Cambonové, z nichž jeden byl velvyslancem v Londýně, druhý v Berlíně) a centrálních úředníků na Ministerstvu zahraničí, mnohem více militaristicky založených (Jules Cambon, je srovnával s mladoturky). V pozadí francouzské politiky v Evropě byla stále idea „revanše“ za porážku Pruskem v r. 1870, odtud snaha o izolaci Německa v Evropě (a ve světě) a spojeníctví s Ruskem, neboť Francouzi si byli dobře vědomi, že sami by na Německo nestačili. Ovšem toto pozadí nebylo nijak dominantní a do značné míry je vyvažovaly snahy o rovnovážný evropský mírový systém. V posunu k válce hrála dle Clarka významnou roli postava Poincarého a jeho manipulace. Důležitá byla rovněž osudová náhoda vyloučení přesvědčeného pacifisty Caillauxe z politického života. Pod vlivem Poincarého došlo zejména k posunu v posuzování situace na Balkáně, z níž se postupně stal, ačkoliv původně byla Francií považována za čisté ruskou, osmanskou, eventuálně rakouskou záležitost, do níž Francie nemá zájem zasahovat, *casus foederis*, to znamená, že v případě ruského zásahu na Balkáně se bude uplatňovat franko-ruské spojeníctví, které bylo původně myšleno pouze pro případ (francouzského nebo ruského) konfliktu s Německem. Clark podrobně popisuje etapy této velmi důležité změny – zatímco v r. 1908 při anexi Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem Francie nijak nereagovala (a reakce Ruska byla velmi umírněná), postupně se angažování Ruska zvyšovalo (podpora Srbska a Bulharska v Balkánských válkách) a dostávalo do konfliktu s rakouskými zájmy, zatímco podpora Francie ruské (a srbské) politiky se stávala výraznější.

Rusko: atentát na realismus

V případě Ruska je zajímavé všeobecné přeceňování jeho síly v očích evropských pozorovatelů, nadhodnocování ruského vojenského a průmyslového potenciálu a rozvoje, a to navzdory katastrofě z r. 1905. Vládní systém s přetrvávajícími archaickými rysy charakterizuje jisté napětí mezi váhajícím a slabým carem, který dokáže jen s obtížemi dostát institučním nárokům, které jeho postavení vyžaduje, a kolegiálním ale dost neprůhledným, „neoficiálním“ vedením (kde titulární funkce mají menší roli než oficiózní momentální situace, vynášející do popředí toho či onoho), s neustálým bojem o pozice a přeléváním centra rozhodování. Existovalo zde umírněné konzervativní křídlo, které reprezentoval Kokovcev, dále oportunistický a nestálý Sazonov, rostoucí vliv panslavistického hnutí. Osudovou roli mělo zavraždění realistického Stolypina, rozhodného odpůrce války a jednoho z mála lidí, kteří měli o skutečném stavu Ruska realistickou představu. Potenciálně nebezpečným pozadím byly panslavisté a balkánská strana, která zdůrazňovala důležitost ovládnutí Užin a Konstantinopole jako dlouhodobého cíle ruské politiky. Došlo tak k postupnému vzrůstu vlivu této válečnické strany v čele s Krivočejinem a spol., která se dostala k moci v rozhodujícím období v létě r. 1914.

Německé holubice

V Německu vládl vrtošivý císař s psychopatickými sklony, s nestálým, versatilním, chováním, kterého vláda, vysokí úředníci a generalita nebrali příliš vážně.

RECENSE

Systém vlády byl ovšem díky tomu poněkud nejasný, vliv císaře hrál v jistých okamžicích určitou roli (často se v této souvislosti cituje Vilémova korespondence s Jiřím V. a Nikolajem II, kde se tito monarchové, všichni vnuci královny Viktorie, nazývali důvěrně Willy, Niky a Georgie). Hrála tu také velkou roli relativní nezávislost armády, která byla státem o sobě. Původní bismarckovská doktrína Německa, které hraje v Evropě roli jazyčku na vahách, ale zdržuje se aktivního zapojení do aliancí a tím i imperialistických dobrodružství se postupně transformovala díky jisté zakomplexovanosti v ohledu na kolonie a planetární imperiální politiku a rovněž díky vědomí o úspěšném dohánění Anglie, zejména v industriálním rozvoji, v aktivnější postojce a pokusy zejména v Africe, v Osmanské říši apod. Živá byla obava z Ruska, zatímco o rychlém úspěchu v případné válce s Francií se vůbec nepochybovalo, zejména v generálním štábu a díky pečlivě vypracovaném Schlieffenovu plánu. Těsné spojeníctví s Rakouskem patřilo k samozřejým danostem. Clark ukazuje, že německá vláda byla v červencové krizi v r. 1914 pravděpodobně ze všech evropských vlád nejváhavější a nevěděla do poslední chvíle, jakou linii adoptovat. Platilo o ní ještě více, než o ostatních, že jednala pod pocitem tlaku a jako „reakce“ na jednání druhých. Do poslední chvíle se v Německu soudílo, že rakousko-srbský konflikt se vyřeší smírně, nebo, že Rusko na straně Srbska nezasáhne, atd.

Pozdní rakouský biedermeier

O poměrech v Rakousku-Uhersku se Clark vyjadřuje velmi pochvalně. Ukazuje, že Rakousko-Uhersko se stalo obětí nepřátelské, zejména francouzské, propagandy, která pod vlivem ideologie „národních států“ považovala dunajskou monarchii za „dějinami překonané“ mnohonárodní impérium, odsouzené k rozpadu, podobně jako osmanská říše. Také v oceňování Rakouska-Uherska intervenuje více než u ostatních účastníků poválečné „přefiltrování“ informací *ex post*, když už se vědělo, jak to dopadlo. Clark naopak nachází ve fungování Rakouska-Uherska pozoruhodné velmi moderní prvky, které se ve zbytku Evropy začaly vynořovat až po 2. světové válce, např. respekt k národnostním menšinám, důraz na nezávislé soudnictví, aktivní role předchůdce toho, co se dnes nazývá občanskou společností, velmi profesionální a výkonná administrativa, dle Clarka nejkratnějšíj v Evropě, atd.

Po prohře ve válce s Pruskem, která je vyloučila z „velké“ Evropské politiky, se Rakousko v zahraniční politice soustředilo na Balkán. Existovala ovšem velká rozdílnost ve fungování mezi oběma částmi duální monarchie – v Uhrách zůstávalo nadále v platnosti velmi striktní censitární volební právo, které prakticky vylučovalo z politického života všechny nemadarské národnosti, jejichž reprezentace byla velmi omezená. K tomu se pojiily netolerantní jazykové zákony. Přesto byl dle Clarka hospodářský a kulturní rozvoj i v předválečných Uhrách rovněž pozoruhodný. Dualismus a národnostní spory, jakož i velmi liberální ústava v Předlitavsku, do značné míry blokovaly politické rozhodování na zastupitelské úrovni, jejíž fungování pak nahrazovala právě výkonná profesionální administrativa. Císař měl stále rozhodující slovo ohledně nejdůležitějších záležitostí, ale byl zahlcen vlastní pečlivostí: chtěl se starat o vše, denně vyřizoval osobně nesmírný objem korespondence a v péči o detail mu často unikaly důležité věci v hlavních obrysech. Vojenská složka, která měla jistou nezávislost, živila zhusta dosti fantastní projekty, poznamenávaly ji v předválečném období četné skandály. Významnou postavou byl nepochybně následník trůnu, který měl velmi realistické představy o situaci Říše, byl rozhodně pacifistický, obklopl se vlastním štábem technokratů a odborníků a připravoval autoritativní reformní federalistický projekt, protiuhersky zaměřený.

Srbští královrazi

Velkou pozornost věnuje Clark zvláštnímu případu Srbska a jeho specifickému fungování. Srbsko bylo (je dosud? – doufejme, že ne) jediným evropským státem, jehož oficiální ideologie, opírající se o velkosrbský mýtus (tj. sjednocení a osvobození všech Srbů, ať žijí kdekoliv a ať se sami za Srby považují, či ne), který tvořil základ existence státu a jeho politiky, předpokládala obsazení a podrobení všech okolních zemí (na počátku 20. století patřících do Osmanské říše a poté zčásti do Rakouské monarchie), a to jakýmkoliv prostředky (gerila, partyzánská válka s paramilitárními jednotkami, terorismus, doplňující válku „klasickou“). Od počátku existence moderního srbského státu se v něm ustavila tradice násilí a etnické nesnášenlivosti, včetně etnického čištění na Turcích dobytých měst od muslimských městských elit řemeslníků, drobných výrobců a obchodníků, které pak vedlo k výrazné agrárním a opožděnému charakteru srbského státu, vyvráždování Albánců v Kosovu obsazeném Srbskem za Balkánských válek, rovněž tak Makedonců a Bulharů, kteří se odmítali považovat za Srby. Tato násilná tradice se rovněž projevovala ve vnitropolitickém životě. Jen málokterý srbský monarcha zemřel přirozenou smrtí. Pro Clarka je zejména emblematické neslýchané krvavé vyvraždění dynastie Obrenovićů v r. 1903. Pro fungování srbského státu je charakteristická vždy úzce provázaná podvojnost oficiálních institucí a oficiálních struktur. Stejně tradice vlády i v armádě (teroristická Černá ruka byla úzce napojena na armádní rozvědku) a ve způsobu vedení války, kde vedle pravidelné armády vždy bojují nepravidelné milice, paramilitární oddíly. Tytéž rysy, jak poukazuje Clark, pak najdeme v jugoslávské válce proti Němcům za 2. sv. války a ve válce po rozpadu Jugoslávie.

Podrobně se Clark věnuje postavě srbského ministerského předsedy Nikoly Pašiče. Tomuto politikovi se podařilo přes velké výkyvy v kariéře v bouřlivém ovzduší srbské politiky přežít a výrazně ji ovlivňovat, ovšem za cenu neustálých kompromisů na všechny strany. Tento představitel radikální strany měl pověst relativně umírněného politika (ovšem Pašičův „umírněný“ nacionalismus by byl všude jinde v Evropě po-

BABYLON č. 2 / XXIII • 7

važován již za extremismus), čelícího militaristickým a krajně nacionalistickým proudům, které reprezentovala především skupina „královrahů“, důstojníků a politiků, kteří se podíleli na vyvraždění Obrenovićů a mezi nimiž hrál důležitou roli známý plukovník Apis. Na druhé straně nejasnost a podvojnost premiérových stanovisek vzbuzuje podezření, že si tento politik uvědomoval, že cíle srbské politiky nezbytně vyžadovaly radikální změnu evropského *statu quo*, které bylo možné dosáhnout jedině za cenu všeobecné evropské válečné konfrontace, v níž se Srbsko ocitne na straně vítězů. Příkladem jeho dvojnásobného postoje je jeho chování ohledně sarajevského atentátu: nebylo možné, aby o jeho přípravě nebyl informován pomocí podvoj-ných agentů, které v rozvědně-teroristickém prostředí měl. Je pravdou, že se pokusil prostřednictvím vyslan-ce ve Vídni Jovanoviće na přípravu atentátu upozornit rakouské úřady, ale udělal to – schválně? – takovým způsobem, že se nedostatečně podtržená informace „ztratila“ v mase jiných, obdobně poplašných infor-mací, které ze Srbska přicházely.

Poznamenejme, že francouzští recenzenti Clarkovi vytýkají příliš zaujaté protisrbské postoje, tak jako mu ostatně rovněž vytýkají příliš umírněné stanovisko vůči Německu a příliš zaujatou pozici vůči francouzské předválečné politice a francouzskému podílu na roz-poutání války. V každém případě je zaujímání vyhraně-nějších stanovisek v případě obdobné studie víceméně nevyhnutelné. Podotýkám jen, že, jsou-li některé Clar-kovy vývoody diskutabilní, jsou vždy argumentované a opírají se o nezanedbatelný archivní materiál. K tomu se poji rovněž fakt, že Clark je obdobně velmi kritický k politice britské, kterou nikterak nešetří.

Sedm kulí jako v Sarajevu

Kromě systému aliancí a jeho pozvolnému vývoji, díky němuž se všeobecná válka v Evropě stávala stále více možnou (zminili jsme posuny v ruské, britské a francouzské politice v tomto směru), hrál při vy-puknutí války hlavní roli sarajevský atentát a chybné interpretace vzájemných postojů v krizi, která po něm následovala.

Jednou z nápadných charakteristik interakcí mezi evropskými exekutivami, ať již se jedná o jakoukoliv zemi, je neustálá nejistota, do níž jsou ponořeny, v ohledu na záměry stejné tak svých spojenců jako svých potenciálních protivníků. Mocenské rivality mezi složkami a mezi politickými činiteli jsou obtížné dešifrovatelné, obdobně jako vliv veřejných mínění. Vyhraje Grey nad svými protivníky v rámci kabinetu a parlamentu? Podaří se Poincarému udržet kontrolu vojenské-ho aparátu? Ve Vídni nedávno udávaly tón strategických diskusí válečnické hlasy, ale v důsledku skandálu s plukovníkem Redlem se zdá Conradova moc na ústupu a jeho odvolání se zdá nevyhnutelné. V Petrohradě naopak mají jestřábi vítr v plachtách. K nejistotám, které se vynořují uvnitř v různých exekutivách, se připojují obtíže v interpretaci mocenských vztahů uvnitř diplomatických kruhů. Bristři pozorovatelé jsou přesvědčení - a dnes víme, že se mylíli - že umírnění konzervativci jako Kokovcev (navzdory svému nedávnému odvolání z funkce) a Pjotr Dumovo svůj vliv na cara posílili a chystají se k návratu k moci, zatímco v Paříži vynalová někdy ohlašované vítězství pro-německého křídla pod vedením bývalého předsedy vlády Sergeje Witta. K tomu se přidružuje neustálá nervozita hlavních rozhodujících činitelů, kteří jsou vždy cit-liví k veřejnému mínění. Ve zprávě zasláné z Berlína koncem února 1914 ruský vojenský atašé generálmajor Iľja Leontievovič Tatiščev, císařův přítel, uznává, že i když zaznamenal silnou protiruskou nepřátelskou náladu v německém tisku, nemůže posuzovat, zda to ovlivňuje, či ne Viléma II.: Obecně si myslím, že Jeho Veličentstvo si uchovává nezlomnou lásku k míru. Ale je možné, že se tento pocit oslabuje v jeho okolí.“ (...) Vládnoucí panooia a agresivita maskují základní nejis-totu: jak interpretovat nálady a záměry druhých kancléřství? A ještě obtížnější: jak anticipovat jejich reakce na hypotetické situace? (str. 363-364).

Jak jsme uvedli, všichni účastníci rozhodující krize měli pocit, že jednají pod tlakem a že jejich rozhodnutí jsou vynucená okolnostmi a jsou reakcí na rozhodnutí jejich soupeřů a partnerů. Pro rakouskou monarchii totiž atentát představoval skutečný *casus belli*, což si ostatní mocnosti dostatečně neuvědo-movaly. Rozhodný rakouský postoj vůči Srbsku byl podmíněn rovněž předcházejícím ultimátem Srbsku v r. 1913, kdy Rakousko vyžadovalo vyklizení Albánie, obsazené jednostranně Srbskem po 2. balkánské válce. Ultimátum bylo tehdy úspěšné, Srbsko z Albánie ustoupilo v rámci kompromisu, který mu přiznal alba-nofonní část Makedonie a již tehdy převážně albánské Kosovo. Tim se mimochodem zasel zárodek příštího konfliktu, který vypukl prakticky o sto let později. Rakousko tedy bylo přesvědčeno, že Srbsko uložené velmi tvrdé ultimátum buď přijme, nebo se pustí do války, o níž Rakušané předpokládali, že se v ní ocitne osamoceno, neboť soudili, že ruský car se z principu monarchistické solidarity nebude angažovat po boku „královrahů“. Neuvědomili si posun směrem k panslavismu a k převládnutí „balkánského křídla“ v Petrohradu. Německo bylo díky dlouholeté zkušenosti přesvědčeno o umírněnosti rakouské politiky, vedené hrábětem Berchtoldem, a hrozbu války podcenilo, na-nejvýš rovněž připouštělo pouze omezenou konfron-taci na Balkáně. Ve Francii šlo Poincarému především o zatažení Ruska do války proti Německu a v tomto smyslu se mu dařilo manipulovat v zahraniční politice nezkušeného předsedu vlády, socialistu Vivianího. Pro Velkou Británii bylo po období Greyova váhání roz-hodujícím argumentem porušení belgické neutrality Německem, protože podle smlouvy z r. 1830, byla velká Británie jedním z garantů Belgického království.

Jistou roli při rozhodování hrály rovněž představy a plány generálních štábů o budoucí válce. Paradox-ně šlo o plány převážně ofensivní pro válku, v níž alespoň na západní frontě se ukázala jako rozhodu-jící defenziva: Francouzi počítali s čelním úderem do Porūří směrem na Berlín, Němci měli již zmíněný Schlieffenův plán obchvatu přes Belgie do severní Francie, s ofenzivou proti Srbsku počítali rovněž Ra-kušané a Rusové plánovali ofenzívu v Haliči. Jakmile se tedy diplomaté rozhodli pro válku, události se řítily velmi rychle, protože při ofensivní strategii je rychlost rozhodující. Nezapomínejme, že všichni bez výjimky předpokládali válku krátkou.

Ukazuje se tedy, že celkem vzato bylo příčinou 1. světové války nakonec opravdu to, že „nám za-bili Ferdinanda“.

mezititulky jsou redakční

Heideggerovy Černé sešity

Když byly letos na jaře v Německu v rámci vydávání souborného díla uveřejněny i *Černé sešity* filosofa Martina Heideggera – záznamy o filosofových myšlenkových pochodech a vývoji od r. 1931 do r. 1941, německý časopis *Die Zeit* (v č. 11 a 12/2014) přinesl o nich podrobnou rešerši z pera svého redaktora Thomase Assheuera, z které zde ve zestručnělém a upraveném překladu přinášíme výtah.

První z článků se zabývá otázkou Heideggerova antisemitismu a jeho vstřícného vztahu k nacionálnímu socialismu, které vyvolávají největší odpor.

Podle Assheuera Heideggerovi obhájci tvrdí, že jeho nadšení pro Hitlera během jednoho roku ochladlo, jeho vyjádření o „požidovství německého duchovního života“ představovala pouze „duchovní antisemitismus“, filosof neměl s rasismem nacistů nic společného, „pocitoval pouze jistou kulturní averzi vůči určitým způsobům židovského myšlení“, která byla ostatně rozšířená jak mezi intelektuální pravici tak levici.

Heidegger například tvrdí, že Židé mají zvláštní „nadání“ pro „počtářství“ (s Rechnerische), přičemž *počtářství* je v jeho chápání označení pejorativní: vláda čísla, jak se v *Sešitech* neustále opakuje, postrádá význam, vyčerpává se v „bezmezném důvtipu“ a abstraktní racionalitě – *počtářství* je Kainovým znamením prázdného ducha, znamením „neustálé honby za rozumovým rozpínaváním“.

Vedle tradičních klíše však Heidegger v souvislosti s Židy v *Černých sešitech* hovoří i o rasovém principu: Židé prý dělali všechno pro to, aby se „rasový princip nedal aplikovat na ně samé“. To je poněkud potměšilá formulace. Heidegger připisuje „vypočítavým“ Židům nejdříve určitý životní způsob (žijí podle „rasového principu“), ale sami pak nechťejí, aby se podle toho s nimi nakládalo. Nato je v souladu se svým hodnocením diskvalifikuje: kdyby se rasový princip na Židy aplikoval legitimně, pak by nezískali onu politickou, kulturní a společenskou moc – podle měřítka jejich vlastního principu by jim nenáležela.

Když Heidegger přisuzuje Židům „počtářský“ princip „vykořeněné racionality“, hraje na oblíbenou antisemitskou strunu: Židé vynalezli universalismus, aby mohli chránit sami sebe a přitom ovládat druhé. Židovský objev rovnosti a morálky byl trik k zajištění moci a vlivu: opodstatňuje vládu vykořeněného jsoucna (*Dasein*) nad existenciální hloubkou metafyzických národů, nadvládu pouze „jsoucna“ (*Seiende*) nad „bytím“ (*Sein*).

Na jiném místě se filosof obrací k židovskému mesianismu. Píše, že za učením proroků se skrývá „vůle k moci“, je „nástrojem“, prostředkem židovského sebe-potvrzování. Ono „tajemné“ v díle proroků je útek před „údělem“ (s Geschick) a dějními. Prorocství znamená židovskou „techniku“, jak odvrátit *údel* a uniknout mu. *Údel* je Heideggerovým klíčovým pojmem: je to „přesahující dědictví“, které spojuje jedince se „základní zkušeností společenství“, s „předchozím dědictvím“. Nebo jak platilo v r. 1933: jde o spojení se silami „půdy

a krve“ národa. A právě to zřetelně chybí „světovému židovstvu“.

Heidegger jde však ještě dál: Židé skrývají nejen svou „vůli k moci“ za masku proroků; odmítají nejen přjmout „sudbu dějin“ (Geschicklichkeit der Geschichte); „světové Židovstvo“ se zdá být odpovědným rovněž za žalostnou situaci světa tehdejší doby. Podle autora je za tím to, co nazývá „bezsvětovostí“ (Weltlosigkeit) a vysvětluje tento pojem dodatkem, že za „počtářskou a šmelinářskou zručností“ (Geschicklichkeit rechnen und schieben) se skrývá pravděpodobně „nejstarší“ podoba „zvrhlé velikosti“ (s Riesige).

To je pro Heideggera stav, který vzniká, když počtářství a kombinační zručnost (šmelinářství) se zvrhnou, když zrationalizování světa paradoxně zplodí nepřehlédnost. Mohlo by se říci – jako to činí Horkheimer a Adorno – že totalizované, ryze ekonomicky účelové myšlení nevytváří rozumné vztahy, ale plodí nerozum. Ale právě toto vysvětlení Heidegger odmítá. Projektuje *počtářství* do Židovstva, má jej za zdroj světového ztemnění, za nejranější „léčku“ (s Versteck) „zvrhlé velikosti“. Neboť jako to nejstarší stálo *počtářství* u počátku evropského myšlení a po dvou tisíci letech, jak se zdá, se skrytá „zvrhlá velikost“ dostala k moci a infikovala ji „bezsvětovostí“.

V *Úvodu do metafyziky* (Die Einführung in die Metaphysik) Heidegger prozrazuje, které země jsou úřadující velmoci „bezsvětovosti“ jeho doby. Jsou to Spojené státy a Rusko. Autor má zato, že se ocitl ve válečné situaci: chce tuto výzvu přijmout, jelikož Němci jsou „metafyzický národ“ povolaný k tomu překonat světové sebezapomnění.

Peter Trawny, německý editor Heideggerova díla, uvádí, že některým filosofovým myšlenkám lze rozumět jen skrze četbu *Protokolů Siónských mudrců*.

Otrávené dědictví

Ve druhém článku Assheuer podává obsírnou informaci o obsahu obou *Černých sešitů*. Uvádí, že je falešné předpokládat, že Heidegger se nechal svést nacismem jen na okamžik. Ani tam, kde zaujímá k Hitlerovi odstup, nečiní tak z morálních důvodů; je tomu tak proto, že od režimu očekával víc. „Teprve z plného nahlédnutí dřívějšího mylného chápání podstaty nacionálního socialismu vyplývá nutnost jeho schválení, a sice z myšlenkových důvodů.“ Tuto větu píše Heidegger v r. 1939, čili v okamžiku, kdy údajně projevil vůči Hitlerovi zapřísažlý duchovní odpor. Heidegger se skutečně cítí být podveden, neboť nacionální socialismus zklamal v otázce *bytí*, protože sám byl výplodem oněch novodobých „machinací“, jež měl překonat – amerikanizovaný, počtářský a bezbrze technický.

To vše píše Heidegger po čtrnácti letech po uveřejnění *Bytí a času*, knihy, která ho v roce 1927 přes noc mezinárodně proslavila a učinila z něj guru i pro mnohé židovské studenty. Heideggerův popis

„bytí ve světě“ zasáhl nerv doby. Člověk není věc, je „sebevztahováním“ a musí svou „vrženost“ osvědčit autentickou sebevolbou.

Podle *Černých sešitů* Heidegger v *Bytí a času* subjekt přecenil: víra, že se člověk může osvobodit autentickou volbou k „vlastnímu“, je blud. Neboť co je teď, počátkem 30. let, ještě člověk? Člověk se „odkradl z bytí“, je jen „malou mušlí vyplavenou na břehu“. „Poslední lidé se ženou Evropou“ a proto musí zmizet „okázalé nakládání s člověkem“. V roce 1941 se opájí představou, že „technika“ by mohla Zemi vyhodit do povětří, aby současné lidstvo zmizelo jako „očistění bytí od jeho nehlubšího znetvoření“.

Jak jen odcizit Němce odcizení

Přesně tak tomu bylo. Kde Heidegger v *Bytí a času* mluví o jednotlivci, tam *Černé sešity* hovoří o „lidu“ a „státu“, a kde dříve byla řeč o „rozhodnutí“, tam je nyní „údel“, „bytí“. Neboť pokud lidé nejsou schopni otevřít svou existenci z vnitřní síly, pak musí „bytí ve své bytnosti udeřit“ člověka zvenčí. Roku 1931 chce Heidegger člověka „prohnat naprostou cizostí bytnosti bytí“, k tomu však potřebuje národní revoluci, která „v bídě ubíhajícího věku změní údel Západu“ a odvráží se „nového počátku“. „Je-li nalomené německé *bytí* velké, má před sebou tisíciletí...“

Německo stojí na časovém rozhraní, ale k Heideggerovu velkému zklamání o tom *lid* nechce nic vědět. Neboť Němcům chybí „odvaha k osudu“, utíkají se ke katolictví nebo ke kulturním zážitkům. „Stojíme před nicotou – i když tak, že tuto nicotou a tento postoj nenaplnujeme.“ Proto musí přijít někdo, kdo je skuteční a odcizí Němce jejich odcizení. V roce 1933 je záchrance konečně tady.

Jde-li o Hitlera, stává se Heidegger povídavým, zřejmě ho poslalo samo bytí. Je to „oblažení“, že Vůdce probudil novou skutečnost, která zavádí naše myšlení na správnou dráhu a dodává mu průbojnost.

O „nezbytnosti“ nacionálního socialismu nemá filosof pochybnost, obává se jen, že nacionálně revoluční povstání se zastaví. „Nacionální socialismus je barský princip. To je jeho podstata. Není sám o sobě nebezpečný – leda že bude rozmlněn (verharmlost) v kázání pravdy, dobra a krásy.“

Příliš polidštění nacisté

V podobných větech se ohlašuje proměna postoje, který Heidegger zaujme pod vlivem válečných událostí. Začíná mít pochybnosti, zda nacionální socialismus překoná opovrhovaný „novověk“ nebo jej jen naplní. Heidegger tuší „setrvání (Verbleib) dnešního lidstva, uhýbání před otázkou pravdy, protože nikdo se již nechce obětovat“. „Nacionální socialismus není žádná hotová pravda, musí mít ještě nějaké tajemství a cosi zamlčet.“ Pokud by „současné bylo to, čeho lidstvo mělo dosáhnout a co se chtělo, pak zbývá jen hrůza úpadku.“

Stránku za stránkou nyní Heidegger zúčtovává s prostopášnými, „předlštěnými (vermenschlicht) lidmi“, kteří se zabývají spolu se svým mrtvým křesťanským Bohem v „bídě ne-bídy“. Pod Hitlerem se upevňují

v zapomenutí bytí. Nacionální socialisté pevně vězí svými holinkami v čase počtářství (s Rechenhafte), v závěrečných morénách nové doby se svým nacionalismem, biologismem a primitivním rasismem.

A pak, na počátku druhé světové války, není už pochybnosti: národní socialismus není už Heideggerovi přemožitelem, je pouze variantou „novověku“, proti němuž měl původně bojovat. Tím však Německo žene do zkázy, kterou původně měl vyloučit. Tak se Německo vrhá do představení zániku, v němž metafyzika moderny pod proměnlivými maskami bojuje sama se sebou – onen „bezedný“ duch „pletichářské ekonomie“, za který „skrz naskrz prostopášní“ Židé se svou „pílí a šikovností počtářství, šmelinářství a mísení“ nesou spoluzodpovědnost...

Po Hitlerově přepadení Evropy je Heideggerovi zřejmé: Židé jsou nepřátelská moc a dobyli si všude „příbytek“ v duchu“. Avšak původního myšlení nejsou schopni. „Čím původnější budou budoucí rozhodnutí a otázky, tím nepřístupnější budou této rase.“ Nepřátelství k Židům v *Černých sešitech* není přídavek, ale je fundamentem filosofické diagnózy. Podle Heideggera všechny strany konfliktu vycházejí ze stejného myšlení – totiž z *počtářství* židovstvím infikované západní „metafyziky“, která sebe sama ničí na evropském válečnické – v jakési „despocii nikoho“. Pro Heideggera jsou „imperialisticky-válečnický způsob myšlení“ (Hitler) a „lidsky-pacifistický“ způsob myšlení“ (Západ) výhonky téhož myšlení, které Heidegger přičítá na vrub Židům. Peter Trawny si ve své knize *Heidegger a mýtus světového spiknutí* klade otázku, zda filosof vidí nacisty jako Němce, kteří byli Židy svedeni. Podle něj ano.

Heidegger v díle *Lesní cesty* s lyrickým smutkem naslouchá poslednímu sténání mizejícího bytí, ale pro utření lidské bytosti nenachází jediné slovo. Oškliví si „morálku“, neboť morálka je jen trpýtlí se lak na „kupeckém počtářství angloamerického světa“. Všepronhládající Heidegger je v *Černých sešitech* sám tím ubohým, v zrcadle svých představ zbloudilým subjektem – to, co fetišizuje jako zachraňující „bytí“, je jeho vlastní projekce vypočítaná tak, aby byla neustále opakem toho, co je humánním příslibem světa: demokracie, práva a svobody.

Heidegger po válce neztratil jediné slovo o vyvraždění evropských Židů, snad pro neschopnost, možná ze studu. Nebo jednoduše proto, že zůstal věrný sám sobě. Podle filosofa v roce 1945 opět zvítězil duch moderny: „Vůle k moci uvnitř planetárně nazíraných dějin. V této skutečnosti spočívá dnes všechno, ať už je to komunismus, fašismus nebo demokracie.“

V r. 1941, když Německo uvrhlo svět do plamenů, píše Martin Heidegger, „největší myslitel století“, „hrdina skrytého Německa“, „Hölderlin ve věži filosofie“, „geniální pokračovatel řecké filosofie“ tuto větu: „Vše musí být zcela zničeno. Jen tak lze otrást dva tisíce let starou konstrukci metafyziky.“

Václav Mezřícký a Lukáš Ondra
(meziitulky redakce)

Martin Heidegger, Schwarze Hefte 1931-1939

(Gesamtausgabe, Band 94, Band 95)

Nakl. Vittorio Klostermann, Frankfurt a. M. 2014

Knihy nakladatelství ARGO

Miličova 13, 130 00 Praha 3,
tel.: 222 781 601, fax: 222 780 184, argo@argo.cz, www.argo.cz

distribuce KOSMAS, V Zahradě 887, 252 62 Horoměřice,
tel. 226 519 387, e-mail: kosmas@kosmas.cz

David Vann: Srub

Přeložila Barbora Rozkošná, 298 Kč

Gary si konečně plní dávný sen: na ostrově v aljašském jezeře začne budovat srub a se svou ženou Irene se v něm chce natvalo usadit. Když však Irene vidí, že manžel pracuje čistě instinktivně a bez jakéhokoli plánu a že stavba nedrží příliš pohromadě, začne o celém podniku pochybovat. Jejich dcera Rhoda se je snaží od přestěhování na ostrov odradit, ale odhodlaného a nekomunikujícího otce zvíkat nedokáže. Rodiče tedy opouštějí dům na pevnině a se skrovnými zásobami a lukem vyrážejí k neobydlenému ostrovu.

Herman Wouk: Zákonodárce

Přeložil Petr Eliáš, 268 Kč

Jak to vypadá, když se jeden australský miliardář rozhodne natočit si Im o Mojžišovi? Přemluví producenta, sežene nadějnou mladou režisérku a scenáristku v jedné osobě a všichni se můžou pustit do práce. Tedy až najdou někoho, kdo by se hodil na nelehkou hlavní roli. Sedmaděvadesátiletý Herman Wouk, legendární postava americké literatury, po půlstoletí zřejmě konečně našel způsob, jak napsat příběh o hebrejském Zákonodárci.

Flann O'Brien: Třetí strážník

Přeložil Ondřej Pilný, 298 Kč

Posmrtně vydaný román klasika irské literatury. Bezejmenný vypravěč zavraždí starého lakomce Matherse, aby získal peníze na vydání definitivního komentáře k dílu neobyčejného „fyzika, balistika, filosofa a psychologa“ de Selbyho. Zanedlouho po svém činu se ocitá v bizarním a zcela nepochopitelném světě, kde ho čekají mnohá překvapení, ale především tři strážníci, kteří tento podivný svět strážejí a řídí. Neplatí zde žádná ověřená vysvětlení přírodních jevů, smysly vypravěče šálí a paměť mu vypovídá službu. Vypravěč tímto světem-nesvětem poněkud nedobrovolně putuje a na konci této pouti ho čeká zasloužený cíl.

Miloš Urban: Sedmikostelí

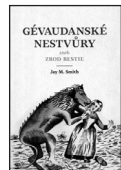
238 Kč

Sedm kostelů a série děsivých vražd. Nad Prahou se sklání stín podzimu, když podle tajného rozpočítadla začali umírat lidé. Odpovědnost padla na nevinného - člověka bez zaměstnání a bez budoucnosti, jen s nadáním, které neuměl prodat, a s láskou k městu, které mu hynulo před očima. Utrpení ho rozdrtilo na tisíc a jeden kus, ale našel se někdo, kdo kousky posbíral, vyčistil je a přetavil na střepy: slepil z nich skleněného muže, golema, zjevovatele pravdy, v němž lze číst jako v křišťálové kouli. Kdo je vrah a kdo oběť? Dnes již klasika české literatury vychází v novém kabátě a uvádí novou brožovanou řadu díla Miloše Urbana.

Jay M. Smith: Gévaudanské nestvůry aneb zrod bestie

Přeložila Tereza Siegllová, 450 Kč

Brilantní kulturně historická studie pojednává o záhadných vraždách, které v 60. letech 18. století děsily francouzský venkov a jejichž oběťmi byly především mladé ženy a děti, a o následném zrodu legendy o krvelačné zvířecí bestii. Americký historik J. M. Smith se zamýšlí nejen nad skutečnou podstatou popisovaných událostí a otázkou, kdo tehdy skutečně vraždil, nýbrž i nad mechanismy a příčinami, které uvedly v život legendu o vraždící šelmě.

Vojvodík Josef: Patos v českém umění, literatuře a umělecko-estetickém myšlení

498 Kč

Kniha sleduje dosud zcela nepracované a nezhodnocené téma „patosu“ a „patetičnosti“ v českém umění a umělecko-estetickém myšlení tzv. protektorátních let. V popředí stojí uvažování historika umění a teoretika umělecké skupiny „Sedm v říjnu“ (1939–1941) Pavla Kropáčka (1915–1943) a historiky a teoretiky umění Růženy Vackové (1901–1982), jejíž rozsáhlou monografii Výtvorný projev v dramatickém umění (1948), kterou se podařilo vydat krátce před autorčiným zatčením a mnohaletým vězněním, možno považovat mj. za svým způsobem mimořádný příspěvek k teorii performativity.

168 stran
247 Kč

496 stran
497 Kč

Vreholný autorův román přivádí k dokonalosti všechny motivy a prostředky, které prostupují jeho tvorbou od počátku: kritika všeho a všech – zejména Rakouska – jako umění literární nadsázky, vsudypřítomná tragikomika a bytostně hudební rytmus vyprávění.

John Donne (1572–1631), typický „bánsník dvoji podoby“, je v celé Evropě zcela jedinečnou osobností z přelomu renesance a baroka a neopakovatelným způsobem vyjadřuje skeptické životní pocity, jaké taková přechodná období provázejí, i manýristickou metamorfózu tehdejší poezie.

432 stran
497 Kč

136 stran
197 Kč

Během dlouholetého přátelství s Thomasem Bernhardem se obchodník s realitami Karl Ignaz Hennetmair (*1920), žijící v sedmdesátých letech v bezprostředním sousedství spisovatelova domu v hornorakouském Ohlsdorfu, rozhodl zaznamenávat rozhovory a události Bernhardova života formou deníkových zápisů.

Prozaická prvotina mladé ruské básnířky vyvolala v Rusku, ale i v zahraničí mimořádný ohlas. A to nejen pro její barvitý, a přitom drsně autentický styl vyprávění, mozaikovitě propojení mnoha působivých životních příběhů a vsudypřítomný humor. Vychází v nakladatelství Eroika.
www.eroika.cz

www.eprstor.com

MINULOST V NÁS č. III

Reflexe minulosti v zemích Visegradu

Otakare, kde ses narodil?

Já jsem narozený v Praze na Vinohradech v roce 1948, v Londýnské ulici. Bydleli jsme na Staroměstském náměstí, ale pak naši rodinu v 50. letech vyhnali z Prahy do pohraničí. Když jsme tam přijeli, ani jsme nevystoupili z auta, protože ten barák, který nám přidělili, neměl ani střechu. Otec kdysi koupil své mámě ve Všenorech u Prahy takový domek se zahradou na léto. Babička ho nezabavili, protože ona nebyla „vykořisťovatelka“. V tom domku dole byla kuchyň a taková malá koupelna, jedna místnost a záchod, nahore dvě místnosti. Bydleli jsme tam asi deset dní a komunistům se zdálo, že je to pro nás nadměrný, tak tam nastěhovali cikánskou rodinu. Byli celkem sympatický, děti chodily s námi do školy. Jejich tatínek jezdil s takovou ohromnou cisternou. Když zjistil, že mu jeho žena zahýbá, oběsil se na zahradě. Potom se odstěhovali.

Proč vás vyhnali z Prahy, co dělal tatínek?

Můj otec byl velkoobchodník s kožešinami, měl velkou firmu na zpracování kožešin a kůže, které dovážel z Ruska, Skandinávie a dokonce i z Kanady. Také byl spolumajitelem tržnice kožešníků v Michalské ulici. Děda z máminy strany byl majitel pojišťovny. On byl velice sociální člověk, pořád se pral za své zaměstnance, hrál na housle, dokonce měli vlastní symfonický orchestr a fotbalový klub. Zaměstnanci té pojišťovny ho měli rádi, protože on byl takové jejich táta. Já si dobře pamatuju, že to byl strašně hodný člověk a výborný muzikant. V 50. letech mu řekli přes telefon, že všechna životní pojištění, kde nechal pojistit své zaměstnance, propadají státu, a jeho ranila mozková mrtvice. Ochrlnul na půlku těla, začal se klepat, přestal mluvit, začal koktat – člověk, který hrál první ligu v šachu...

Angažovali se dědeček a táta v politice?

Vůbec ne. Můj děda nebyl politicky vůbec založený, zkrátka to byl obchodník. Určitě byl spíš pro Masaryka než pro komunisty, ale nebyl v žádné straně. Můj otec taky ne. Když přišli Němci, tak mámě přikázali, aby šla dělat na pracovní úřad. Snažila se tam pomáhat lidem, kteří museli do Německa na nucené práce, skartovala jejich dokumenty a nakonec to prasklo. Zavřeli ji na Pankrác, ale měla štěstí, že to bylo v poslední fázi války, a navíc měla malé dítě, jinak by ji popravili. Máma o tom nikdy nemluvila, dostala vysoké vyznamenání zřejmě kvůli tomu od prezidenta Beneše a schovávala ho pod matraci, aby na to nikdo nepřišel. Já jsem byl za komunistů poprvé zadržený, když mi bylo osm let. Chodili jsme někdy okolo roku 1956 s bráchou ve Všenorech ministrovat a byli jsme na to hrdí. Do školy přijeli tři pánové, celá třída úplně ztvrdla a ta učitelka vytřeštila oči, protože z toho byla úplně vedle. Pak nás odvezli do Dobříčovic do školy, kde nás vyslyšeli, protože chtěli, jak jsem zjistil později, dostat toho pana faráře, což byl strašně hodnej pán. Oni si na něj vymysleli, že nás sexuálně zneužívá. Já jsem vůbec nerozuměl, co po mně chtějí, když se mě ptali na takové věci, tak já vůbec nic netušil. Tenkrát byly jiné doby, mýmu bráčovi bylo dvanáct, a taky nevěděl, o čem je řeč.

Jak ten pan farář nakonec skončil?

Nechali ho dožít, bylo mu už přes 80. Nás vyslyšeli několik hodin a nakonec, jsme museli v noci z těch Dobříčovic pěšky sněhem domů – oni nás, dvě malé děti, nechali jen tak být, ani se nezajímali, jak se dostaneme domů. Když jsme přišli domů, babička se modlila u svíčky, máma z toho dostala nervový šok a otec vytáhl pásek. Jelikož byl u toho brácha, tak si nechal vysvětlit, co se stalo, neserežal nás, ale nevěřil mu to, dokud nezašel druhý den za ředitelem školy, který u toho výsledku byl. Jmenoval se Zikmund

PRAHA
PRAHA
PRAHA
PRAHA

HAGUE
GAGA
GAGA
GAGA

PRAHA
PRAHA
PRAHA
PRAHA

Co dělal táta, když mu zabavili firmu?

Jezdil s traktorem, opravoval výťahy, samé dělnické profese. Rodiče se tehdy strašně báli. Manžel máminy sestry byl doktor Jaroslav Borkovec, právník, národní demokrat a odbojář. V květnu 1949

Myslel jsem, že toho chlapa uškrtím

Rozhovor s česko-švýcarským nakladatelem Otakarem Božejovským

ho zatkl, obvinili z protistátního spiknutí a popravili ho. Ale o tom se nikdy nesmělo mluvit, jen se šeptalo, rodiče ho měli velmi rádi, měli z toho obrovské trauma. Já jsem měl to štěstí, že u nás nikoho z nejbližší rodiny nezavřeli.

Jak pokračoval tvůj vzdělávací proces?

Brácha byl z nás dvou vždycky ten lepší, takže mu táta zařídil přes známý, že se šel učit na stavitele pian do bývalé fabriky Rössler někde u Rumburku. Já mám piáno Rössler do teď a je perfektní, za nic bych ho nevyměnil. Když jsem vycházel ze školy já, šel jsem před takovou porotu, kde mi nabídli, abych si vybral: do zemědělství nebo do dolů. Já jsem jim řekl, že nebudu dělat vůbec nic – k ničemu mě nepřinutí. Pro mě to nebyl velký problém, protože v Praze jsem se vyznal.

Co jsi dělal?

Všechno možný. Protože tu byl nedostatek zboží, tak jsme sem pokoutně dováželi různé věci z NDR, z Polska... Pak jsem se na to vykašlal, odjel jsem do Varšavy a udělal jsem přijímačky na tamní konzervatoř na basu. Ta škola tam byla perfektní. Rodiče nás vedli k tomu, abychom hráli na hudební nástroje, moje máma hrála fantasticky na piano, a já chodil k sousedovi, který hrál v Český filharmonii na basu, a on mě učil. V Polsku jsem žil s takovou hezkou holkou asi dva roky.

Co to bylo za slečnu?

No to byla taková zvláštní holka, strašná bordelářka. U ní se nemohly otevřít ani dveře, protože všechno bylo plný prázdných flašek od vodky. Do všech talířů a hrnků, do všeho klepala popel a házela nedopalky a nikdy to neuklízela. Nedělala nic jiného, než že ležela na takovém propoceným gauči v napůl roztrhaným županu a učila se – studovala na universitě matematiku, fyziku a chemii. Vždycky jednou za tejdén jsme shrábli všechny peníze, ona se zavřela na dvě hodiny do koupelny, z které pak najednou vylezla holka, která vypadala jako Brigitte Bardot. Byla geniální. Když se učila, vytrhávala stránky z učebnic. Říkal jsem jí, jak to, že vytrháváš stránky z knížek – my jsme doma vždycky museli, než jsme se dotkli knížky, si jít umýt ruce. Tak jsme byli vychováni. Ona na to říkala, že to přece nebude nikam stěhovat. Vytáhl jsem z hromady zmuchlaného papíru jeden a ona věděla nazpaměť, co je na něm napsáno. Později utekla do USA a stala se z ní velká šéfka v NASA.

Hrál jsi na basu v nějakém orchestru?

Hrál jsem s jednou rokenrolovou skupinou, taky jazz ve Viole a v Redutě. Vždycky nás zakázali, protože u toho byl vždycky hrozný bordel. Hráli jsme v Radiopaláci na Vinohradské ulici a ti naši fanouškově to tam chtěli zapálit...

Jak jste se jmenovali?

My jsme pořád měnili jména, protože nás pořád zakazovali. Asi nejznámější název byl *Hells Devils*. Zpíval s námi i Pavel Sedláček, Miki Volek a na kytaru hrál Míla Vokurka. Ted' je z něho mezinárodní hvězda.

Měl jsi dlouhé vlasy?

Byl jsem trochu mánička, ale neměl jsem to moc dlouhý. Jednou mě jenom kvůli vzržení sebrali v tramvaji fízlové a 16 dní mě bez vysvětlení drželi v Bartolomějský. Ani mě nevyslyšeli a pak mě pustili. Mohlo to být někdy kolem roku 1964.

Okupaci v srpnu 1968 jsi zažil v Praze?

Bydleli jsme pod Jirákem. Ráno mě vzbudil strejda, že jsou v Praze Rusové. Já mu nechtěl věřit a on řek, otevři okno a uvidíš. Tak jsem vykoukl ven a na ulicích hroznej rámus a tanky. Sebral jsem se a běžel k rozhlasu. Vytáhnul jsem jednoho pána, který ležel pod tankem. Nesl jsem ho v náručí jako dítě a pak jsme ho odvezli do nemocnice. Asi za tejdén jsem ho šel navštívit. Sestra mu řekla, že jsem ten pán, který ho do nemocnice přivez, že jsem mu zachránil život a on začal brečet a objímat mě. Amputovali mu obě nohy hned u kyčlí a já si říkal, že až bude bez těch prášků a všechno si uvědomí, tak mě prokleje.

Jak jsi se díval na reformní komunisty?

V roce 68 jsem zjistil, že jsem velký vlastenec, ale právě kvůli tomu bych nikdy nedemostroval za Dubčka nebo

za Svobodu – to nebyla moje parketa. Byli to pro mě cizáci ne kvůli tomu, že byl Dubček Slovák, ale kvůli tomu, že to byl komunista. Já jsem jim zkrátka nikdy nevěřil. Tak jsem byl vychováni.

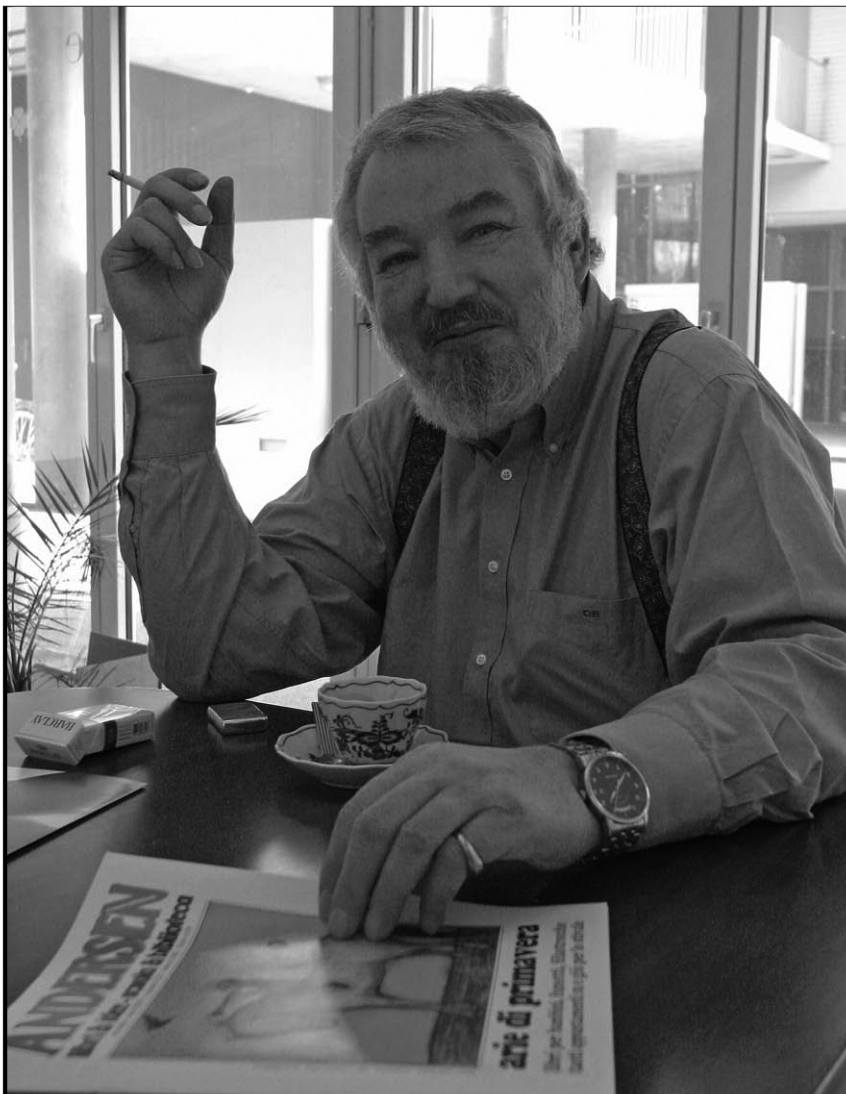
V srpnu 1969 jsi byl už pryč?

Už v říjnu 1968. Jaké byly tvoje začátky ve Švýcarsku? Přišel jsem do Švýcarska přesně 5. listopadu 1968 a ty začátky... Švýcaři na nás byli strašně hodní. Nejdřív jsem byl v utečeneckém lágru a chodil od hospody k hospodě, jestli mě nezaměstnají u

jsem to táhl sám.

Koho jste na začátku vydávali?

První knížku, kterou jsme vydali, ilustrovala Marta Kočí, která utekla do Vídně. To byla holka z Olomouce, fantastická ilustrátorka, v životě jsem neviděl takové talent, bohužel ho úplně zahodila. A to byla knížka o ochraně přírody, všechno v tmavých barvách, černá, tmavomodrá, jak padá ten kyselé déšť a zvířátka umírají v lese. Přesně se to trefilo do té doby, z knihy se stal ohromnej bestseller. Text jsem napsal

Otakar Božejovský, Praha 2014

nádobí. Myl jsem nádobí řekněme od osmi, devít ráno do takových půl třetí, a začínal jsem znovu zase v sedm. Od těch tří do sedmi jsem na nádraží myl vagóny. Tam to bylo placený od hodiny, chodili tam samí alkoholici, aby si přivydělali. Mně to nevadilo. Tak jsem šel pak zpátky do hospody k nádobí a za čtrnáct dní jsem v jednom baru začal hrát na piáno. Potkal jsem skvělýho jazzovýho basistu Ludka Hulana, kterého jsem znal už z Prahy, a hráli jsme po barech spolu. Švýcaři nám jednou řekli: „Češi, tak nám zahrajte nějakou cikánskou muziku.“ A on, jazzový muzikant světovýho kalibru, říkal, to já hrát nebudu. A já jsem říkal, podívej se, já mám takové hlad, že kdyby chtěli, ať zahraju mongolsky, tak zahraju mongolsky. Tak jsem tam zůstal sám jako pianista a ti majitelé mi ještě dávali bokem nějaké peníze nebo třeba karton cigár... Luděk Hulán se pak vrátil do Prahy a spáchal sebevraždu.

Jak ses dostal od hudby ke knížkám?

Potkal jsem v Benátkách čírou náhodou malíře Štěpána Zavřela. On žil blízko Benátek v takové vesnici, kde jsem pak byl pečenej vařenej. Skvěle jsme si rozuměli. Můj původní záměr byl otevřít galerii moderního umění, ale on mě přemluvil, abychom založili nakladatelství dětských knížek – dělal ještě v Československu u Trnky, kreslený film atd. Štěpán utekl v roce 58 cestou do Albánie, kam jeli s Krátkým filmem – když měli mezipřistání v Jugoslávii, šel na záchod a utekl oknem. Tam ho chytili a vrazili do kriminálu, kde byl na nucených pracích v kamenolomu. Odtamtud utekl do Terstu atd. Byl to fantastický člověk, můj životní kamarád, v Praze ho nepustili na akademii, tak si ji dodělal v Římě a v Mnichově. Mluvil mnoha jazyky, byl velice sečtělý. Pravý Evropan. Bohužel umřel příliš brzo. Posledních patnáct let

já pod pseudonymem – tenkrát jsme ještě neznali žádný spisovatele. Druhá knížka byla ilustrovaná od Fulvia Testy, Itala z Verony. Byl to Andersenův *Cisárův slavík*. Začali jsme dvěma knížkami. Neměli jsme peníze.

Jako jednu z prvních jste vydali i dětskou knihu *Šťastný skřítek* od Petra Sise.

Petr Sís pracoval ve Švýcarsku pro televizi a přišel za mnou s prakticky první obrázkovou knížkou, kterou v životě udělal. Já jsem zadal text spisovateli Maxovi Bolligerovi a ta knížka byla nakonec předložena do mnoha jazyků a prodává se dleznos. Petr Sís je ohromnej sympáček. Jsem rád, že jsem mu tu knížku vydal. Jemu to tehdy pomohlo, protože si za honorář koupil letenku do USA, kde začal malovat skvělé věci a má s nimi velký mezinárodní úspěch.

Se kterými dalšími výtvarníky jste se Štěpánem Zavřelem tehdy pracovali?

Z Čechů to byli Jindra Čapek, Marta Kočí, potom jsme vydávali tři belgické autorky, Španěla Emilia Urberuagu, Poláka Jozefa Wilkoně, což je geniální ilustrátor, nebo Jana Lenicu, otce polského plakátu a mnoho dalších. Později jsme začali vydávat italské, německé, britské i francouzské ilustrátory. Nakonec jsme dělali s ilustrátory z 16 zemí. Vybírali jsme si ilustrátory podle toho, co umí, ne odkud pochází.

Mohl bys srovnat polskou, českou, slovenskou a maďarskou ilustrátorskou školu?

Každá je jiná, ani se to snad srovnávat nedá. Poláci spíše vycházejí z grafiky, měli naprosto perfektní plakáty a jsou ze všech těchto škol nejodvážnější. Mají v sobě určitou genialitu. Češi jsou poetičtější a vycházejí spíše z malířství. Slovinci hodně vychází ze svého nádherného folkloru a v jejich ilustracích dokonce

slyšíte ty jejich písničky. Jsou velice osobití a přitom tomu každý rozumí. Maďaři mají perfektní muzikanty a moderní umění – ale neznám jediného maďarského ilustrátora pro děti.

Co soudíš o tvrzení, že česká dětská ilustrace osmdesátých let byla světovou špičkou?

To si říkali Češi akorát sami sobě. Zřejmě se utěšovali v té kleci, ve které museli žít. Jediná česká ilustrátorka, která má mezinárodní úroveň, je Květa Pacovská. Ta však vychází – také jako jediná – z moderního umění. Z globálního pohledu jsou z východní Evropy dobří jen Poláci a kdysi byli geniální Rusové a Ukrajinci. Jinak jsou to Francouzi a především Angličané.

Z celosvětového hlediska k tomu přibudou bezkonkurenční Japonci a fantastičtí kreslíři Argentinci. Zbytek je o „vlnách“, jako byli Rumuni (André Francois a jeho škola, kterou však založil ve Francii). Napsal jsem o tom dokonce knížku.

Štěpán Zavřel byl v Itálii velmi úspěšný, ale v Čechách je trochu opomíjený...

Nejen v Itálii. Štěpán pracoval také třeba v Británii jako art direktor studia Richard Williams – největšího studia kreslených filmů v západní Evropě. Vydávali jsme jeho knížky po celém světě v milionových nákladech. Dostal spoustu mezinárodních cen a dokonce si ho pozvali Číňani na Tajwan, aby je učil akvare! V Itálii se po něm jmenuje náměstí, ulice, výtvarná škola... Má tam dokonce dvě muzea. Štěpán, to byla ilustrátorská bomba, která ovlivnila navždy generace – hlavně italských ilustrátorů, kteří prakticky před jeho příchodem nevěděli, co je to moderní ilustrace pro děti. Nebo částečně věděli, ale museli to publikovat v zahraničí. Dnes patří Italové k nejlepším. Štěpán je bezesporu náš mezinárodně nejznámější ilustrátor druhé poloviny 20. století po Jiřím Trnkovi, což byl jeho učitel. V Čechách je opomíjený proto, že zde není jediné nakladatelství, které by mělo odvahu ho publikovat. Ted' publikují šaškovy velmi dobře – a tenkrát revoluční knížky z 50. a 60. let! Štěpán zde taky bude publikován během příštích třiceti let – jako nový objev.

Vydávali jste i ilustrátory, co zůstali v Československu?

Ano. Josefa Palečka, se kterým jsme udělali knížku Jaroslava Seiferta pouhé tři měsíce před tím, než dostal Nobelovu cenu, a Vlastu Baránkovou z Brna.

Když jsem jezdil v sedmdesátých a osmdesátých letech na knižní veletrh do Bologni, tak tam vždycky procházely takové malé delegace z Československa. Češi dělali, že nás nevidí, vždycky udělali kolem našeho stánku velikej oblouk. Slovinci přišli, přinesli mi flašku borovičky a před stánkem jsme ji vždycky celou vypili. Já jim říkám, jak je to možný, že Slovinci jsou úplně jiný než Češi, a oni na to: „Vieš, Otakar, my sme mladý národ, my sa ničoho nebojíme.“ Taky jsme hned po revoluci udělali v Bratislavě na Biennale ilustraci první výstavu. Zpíval nám tam k tomu Karel Kryl.

S kým ses v exilu ještě kamarádil?

Jezdil jsem často pracovně do Vídně a vždycky jsem vyrazil za místními Čechy. Pavel Landovský zase jezdil ke Štěpánovi do Itálie. Jinak jsem měl a mám kamarády po celém světě. Žijí také napůl v nejkrásnější zemi světa – v Itálii.

Máš nějakou historku s Pavlem Landovským?

No s Landovským... Jednou nás ve Vídni zatkl. Chodili jsme spolu do takových hospod, ještě s kameramanem Jirkou Štíbrem. Šli jsme spolu na koncert Matušky a pak jsme s ním vyrazili do té naší hospody. A jelikož se tam Jirka Štíbr strašně ožral, jeho manželka Eliška řekla: kluci, tady máte klíče, já vezmu Jirku domů – bydlíme čtvrtý vchod odsud. A šla. Já se zdržel na záchodě a Landovský, klíče v ruce, vyrazil s ostatními napřed. Počítali jedna, dva, tři, čtyři, a ten čtvrtý barák byl vchod do banky – velký dvéře z neprůstřelného skla. Oni si toho nevěsmi a začali se do nich dobývat, tedy de facto do banky, a když to nešlo, vzali kostky a začali je tam házet. Najednou se z obou stran vyrojili policajti, bylo jich asi dvacet. Já akorát vycházel z té hospody. Vzali nás všechny. Mně kvůli tomu uletělo letadlo.

Sebrali vás i s Matuškou?

Jo a chvíli trvalo, než jsem přišel na řadu, protože tam byl zatčený celý jeho orchestr včetně samotného Matušky a

pokračování na straně II

Bolek a démant

Rozporuplný pokus Andrzeje Wajdy o rehabilitaci Lecha Wałęsy

Nejnovější film Andrzeje Wajdy o Lechu Wałęsovi nazvaný Wałęsa: Člověk naděje (polská premiéra v roce 2013) se sice letos v dubnu objevil i v české distribuci, větší zájem však nevyvolal. Škoda, neboť Andrzej Wajda je živou legendou světové kinematografie a u nás naposledy alespoň trochu (nikoliv masově) upoutal svým filmem Katyň. Navíc, nejnovější snímek o předáku hnutí Solidarita patří do kategorie hraných dějin, čili divák si mohl být jist, že neodejde z kina s prázdnou, zvláště když Wajda přesvědčuje, že i téměř v devadesáti letech své řemeslo umí.

Druhá trilogie

Z uměleckého hlediska jistě natočil lepší filmy, nicméně filmem o Wałęsovi se zakončuje nejen jedna trilogie, ale vlastně celé Wajdovo dílo. Originální polský název zní Wałęsa: Człowiek z nadziei, tedy doslovně přeloženo Člověk z naděje. Název odkazuje ke dvěma jiným Wajdovým filmům, k Člověku z mramoru a Člověku ze železa. První z nich, Člověk z mramoru z roku 1976 (premiéra 1977), je příběhem pátrání po osudech úderníka z padesátých let, který jako zedník „stachanovsky“ lámal rekordy při výstavbě ideálního socialistického města, Nové Hutí u Krakova. Pátrání po něm v sedmdesátých letech vede mladá dokumentaristka Agnieszka, studentka filmové školy (v podání Krystyny Jandové), jež si úderníkův portrét vybrala jako téma filmu – diplomové práce. Byť se zdánlivě jedná o námět ideologicky vhodný a Wajdova filmu neznalý čtenář by si zatím mohl myslet, že hlavní hrdinkou je nějaká zapálená svazačka, nic by nebylo vzdálenější pravdě. Úderník a jeho osud jsou v Polsku komunistického technokrata Edwarda Gierka, provozujícího politiku jakési konzumní normalizace, tabu a studentka při realizaci filmu narazí na řadu problémů. Postupně však odhaluje jejich hlavní příčinu: Mateusz Birkut se totiž od nadšeného úderníctví dostal do konfliktu s režimem a ze závěrečné symbolické scény si polský divák snadno odvodil, jaký byl jeho konec: zahynul při dělnických bouřích na baltském pobřeží v prosinci 1970.

Wajda se ve svých filmech natáčených v době komunistického režimu, jakkoliv zpravidla liberálnějšího než ten československý, musel často uchýlovat k narázkám a symbolům, publiku však zpravidla srozumitelným a z uměleckého hlediska možná výstižnějším a silnějším, než kdyby mohl natočit vše, co si zamane. Závěr Člověka z mramoru je totiž až mrazivě prorocký: filmařka-diplomantka se setkává s úderníkovým synem před branou gdaňské loděnice – zhruba tři roky po dokončení filmu právě za onou branou vzniklo hnutí Solidarita.

Těžko o něm Andrzej Wajda mohl nenatočit film. Učinil tak již v roce 1981 snímkem Člověk ze železa, ještě před (dočasným) potlačením Solidarity výjimečným stavem generála Jaruzelského. Hlavní hrdina, Maciek Tomczyk, je synem úderníka z Člověka z mramoru, mladá filmařka Agnieszka se stává jeho ženou. Což sice může vypadat, jakoby Wajda točil nějakou argentinskou telenovelu, ale na filmovém plátně vše působí velmi důstojně, přesvědčivě, beze stopy nucenosti nebo kýčovitosti.

Maciek Tomczyk je postavou faktivní, leč modelovanou i podle Lecha Wałęsy (respektive dle předáků hnutí Solidarita). Lech Wałęsa si však tehdy ve Wajdově filmu zahrál – sám sebe. V jedné ze scén totiž vystupuje jako svědek na Tomczykově svatbě, jímž je dle scénáře skutečný Lech Wałęsa. Ostatně, prolínání reality a realistické fikce je pro tento film typické, neboť Wajda v něm použil i některé dokumentární záběry tehdejších událostí (v Člověku z naděje též).

Jednou z hlavních postav Člověka ze železa je rovněž svým způsobem dokumentarista – tentokrát však vnitřně rozložený novinář – alkoholik jménem Winkel, jehož režim vyšle do stávkujícího Gdaňsku, přičemž skutečným cílem jeho „mise“ má být získání kompromitujících materiálů na Tomczyka a další lidi ze Solidarity.

V Člověku z naděje se tak Wajda vrátil ke stejnému tématu po dvaatřiceti letech. Byť jde o film hraný, má vlastně z celé trilogie nejvíce dokumentární rysy, což je dáno již tím, že divák tentokrát sleduje příběh skutečné historické postavy. U prvních dvou dílů trilogie je děj dramaticky vystavěn hlavně pomocí napětí mezi realitou a osobou, jež se snaží realitu buď věrohodně zachytit či spíše vydolovat z nuceného zapomnění (Agnieszka v Člověku z mramoru), nebo z ní takřkajíc něco „vytrískat“ pro ty, co ho vyslali konat špinavou práci (Winkel v Člověku ze železa). I když Člověk z naděje podobně kontrastní stavbu děje postrádá, film přesto formují jakási tři hlavní pnutí.

Ulamování hrotů

První tvoří konflikt mezi Lechem a jeho ženou Danutou, jež muži výtčala, že kvůli politice a nezávislým odborům zapomíná na rodinu. Žde se scénář hodně opírá o knihu vzpomínek Danuty Wałęsové Touhy a tajemství, která v roce 2012 vyvolala v Polsku velký rozruch (česky vyšla letos). V knize totiž Danuta Wałęsová líčí postupný rozklad manželského vztahu (díky němuž ale přišlo na svět osm dětí), a to právě kvůli politice (neboť odboj proti diktátorskému režimu je chtě nechtě také politika). Danuta Wałęsová není a nebyla nějaká „hloupá husa“, která by cítila sympatie ke komunistickému systému či měla pouze strach z případných represí a chtěla se před rozpory světa schovat v teple domácí plotny. Ze stránek její knihy je cítit nejen velký důraz na rodinu jakožto základní hodnotu lidské existence, ale nejspíše i pravá příčina faktického rozpadu manželství: to, že se Lech, zatazený po srpnu 1980 do velké politiky, do role tvůrce dějin, stával jiným člověkem, než jakého koncem sedesátých let poznala.

Velká politika dokáže pořádně „zamávat“ i s lidmi, kteří jsou na její divoké peřeje daleko lépe připraveni (původem, studiem, pracovními zkušenostmi) než elektrikář z gdaňské loděnice. Je však škoda, že scénárista (Janusz Głowacki) ani režisér právě z této proměny osobnosti pod tlakem události nevytěžili více. Konflikt s Danutou je ve filmu, oproti její knize, dost uhlazený a podaný převážně jen jako trochu bouřlivější symbióza.

Druhou ženou, vnášející do děje napětí, je italská novinářka Oriana Fallaciová, jež s Wałęsou v roce 1981 pořídila rozhovor. Viceméně chronologické vyprávění Wajdova filmu je průběžně prostrháváno scénami, kdy Wałęsa ve svém bytě v gdaňském paneláku natáčí s Fallaciovou ono pověstné interview. Fallaciová dokázala vyvést z rovnováhy řadu dobových „významných osobností“ a její filmové ztvárnění této pověsti nic neubírá. Wałęsa je z ní nervózní, chlapáčky přestřeluje, dělá ramena, přesto s ní nakonec „uhraje remízu“, neboť i drsná Oriana je jeho osobností, přes všechnu průhledně přebíjenou Wałęsovou nejistotu, oslovena, zbrzděna, lehce vyvedena z míry.

Bohužel, i zde scénárista s režisérem příliš uhlazovali. Patrně nikoliv, pokud jde o styl rozhovoru Fallaciové s Wałęsou (u toho byli jen oni dva a tlumočník), ale o jeho obsah. V rozhovoru s Fallaciovou, tedy v tom, který vyšel v západních médiích (a česky v samizdatovém Infochu neboli v Informacích o Chartě 77, v čísle 5 z roku 1981, z něhož zde cituji) totiž Wałęsa mimo jiné říká: „Na jedné straně jsou bohatí, kteří se stávají bohatšími a bohatšími, a na druhé straně jsou chudí, kteří se stávají chudšími a chudšími. To je špatné. Bohatství se musí rozdělit. Proč bohatí bohatství skládají, když se nechťejí rozdělit s ostatními? Beztek zemřou, a když se to stane, všechno zanechají dědicům, které nikdy neuspokojí a kteří je nakonec proklejí.“

Snad nejostřejší se proti Západu vyslovil v pasáži, kde hovoří o svém nevlastním otci, který emigroval a zval ho pak k sobě: „Zvaly mě dolary v jeho kapse. Nemýlil jsem se, protože když jsem se s ním setkal minulý měsíc v Římě, nepoznal jsem jej. V Polsku to byl chudý člověk, vždy byl schopný se obětovat a rozdělit se s tím, co měl, s druhými. Nyní myslí jen na peníze, zábavu a ztratil svou lidskost. Dolary mu vstoupily do hlavy, tak to vidím, a výsledek toho je, že se s ním již nechci setkat.“

O politických stranách předák Solidarity rozhodně neměl valné mínění. Se svobodou se to podle Wałęsy z jara 1981 „nesmí přehánět, jako u Vás na Západě se všemi těmi politickými stranami, které nevědí, co vlastně chtějí, jedna druhé nedůvěřuje, nenechá druhou pracovat, nepodporuje: jaký druh bratrství to je? Jsem bratrem jen sobě samému, nikomu jinému. Nic naplat, zde v Polsku není možné mít politické strany, protože věci stojí tak, jak stojí. Kontrola se zde musí vykonávat přes odbory. Jestliže ji budeme moci vykonávat, budeme ji vykonávat lehce než Vaše politické strany, které promarníují čas vzájemným pomlouváním, napadáním, urážením, sbíráním drbů jedna na druhou: on se vyspal s ní, ona šla spát s jiným. Zdá se mi, že Vaše strany neudělaly mnoho a v celém tom bratrství vidím jeden nepopíratelný fakt: rozdíl mezi tím, co říkají a co dělají.“

Trochu zjednodušeně by se dalo říci, že hnutí Solidarita v letech 1980–1981 prosazovalo jakousi třetí cestu, nehledě na znění těch či oněch programových dokumentů. Rozhodně dbalo na princip solidarity, samosprávy a dodržování lidských práv i na pracovišti, v podniku, nikoliv pouze v politickém či veřejném životě. A šlo o hnutí se silným náboženským podtextem: právě jeho náboženské kořeny mu dávaly dynamiku, sílu i programově nenásilný charakter. Podle mnoha

Poláků, kteří pár svobodných měsíců na počátku osmdesátých let zažili, se duch této doby už nikdy nevrátil. Rozhodně ne zcela. A vývoj po roce 1989, tedy nástup nejen politického a hospodářského, ale i hodnotového liberalismu, pak mnozí dokonce vnímají jako zradu, jako porážku původních ideálů Solidarity.

Ovšem otevření této tématiky na filmovém plátně by zabránilo happy endu, vystoupení Lecha Wałęsy před americkým Kongresem v roce 1989. A tudíž ideovému vyvrcholení: Solidarita byla proti komunismu, a tedy fakticky pro západní politický a hospodářský model, a to, co nastalo po roce 1989, znamená její triumf. Není tomu tak, respektive významná část polské společnosti si to nemyslí. Konec Wajdova filmu se tedy nese v duchu Francise Fukuyamy a jeho „konce dějin“, což je dnes, ve srovnání s náladami počátku devadesátých let minulého století, zakončení už poněkud archaické.

Výše popsané uhlazování, ulamování hrotů má však podle všeho příčinu v třetí „konfliktní linii“, na níž je Wajdův film vystavěn, a sice v otázce Wałęsovy spolupráce s tajnou policií. A ve Wajdově potřebě Wałęsu hájit. Nikoliv ho vyvíňovat ze spolupráce: ve filmu je scéna, kdy Wałęsa podepisuje vázací akt, i několik dalších scén, které tuto záležitost předestírají jako ústřední životní trauma předáka Solidarity. Dle dostupných dokumentů byla spolupráce, započatá v roce 1970, kdy Wałęsu „skřípili“ po potlačení dělnických bouří (působil tehdy ve stávkovém výboru), ukončena v roce 1976, neboť ji Wałęsa patrně začal vědomě sabotovat. Nicméně od té doby ho stejně provází, minimálně jako stín ve svědomí, a projevila se rovněž v odporu prezidenta Wałęsy vůči lustracím v devadesátých letech. Právě ten ho mímě řečeno rozkmotří s valnou částí konzervativního politického i publicistického spektra, pro něž lustrace tvořily jeden z hlavních politických požadavků.

Wajda byl však při natáčení evidentně veden snahou zastat se dnešního Wałęsy, muže žijícího v ústraní a čelícího nejen na internetových diskusích pod články všemožným útokům, které spojuje zhruba tento základní (a často pouze implicitní) narativ: Lech, agent Bolek, se spráhl s komunisty, Solidarita byla jeden velký podvod, jeji předáci nakonec s komunisty v roce 1989 u kulatého stolu domluvili nemravný pakt, díky němuž získali politickou moc, zatímco komunistická nomenklatura moc ekonomickou. Vše je svinstvo, vše je podvod, Polsko se topí v bahně, a to i kvůli Bolkovi-Wałęsovi.

Nesporné jde o velmi nespravedlivé, lživé hodnocení, často vyvolané osobními frustracemi, na nichž Lech Wałęsa ani Solidarita nemají žádnou bezprostřední vinu. A právě k tomu nechtěl takřka devadesátiletý Wajda mlčet.

Orwell a první trilogie.

George Orwell v esejí Proč píši z roku 1946 uvádí, že pro psaní prózy – dáme-li stranou potřebu vydělat si na živobytí – existují čtyři hlavní motivy: čirý egoismus, nadšení krásou, věčný, historický impuls a za čtvrté politický cíl. Dle Orwella jsou v každém spisovateli přítomny všechny uvedené motivy, v různém a měnícím se poměru. Politický cíl chápe Orwell v nejširším možném smyslu, jako „přání postrčit svět nějakým směrem, zménit názor jiných lidí na druh společnosti, jehož by se měli snažit dosáhnout. Opakuji znovu, každá kniha v sobě obsahuje nějakou politickou tendenci. Názor, že umění by nemělo mít nic společného s politikou, je rovněž politický postoj.“ Čtvrtý důvod, tedy politický cíl, pak Orwell označuje za nejhlavnější motiv svého psaní: „To, oč jsem se posledních deset let snažil, bylo přetvořit politickou prózu v umění. Mým výchozím bodem je vždy nějaký pocit nespravedlnosti a potřeba ji napravit. Když si sednu, abych napsal knihu, neříkám si: ‚Teď dělám kus umění.‘ Píši ji, protože tu je nějaká lež, kterou chci ukázat, nějaká skutečnost, na kterou chci upozornit, a můj první impuls je být slyšen. Ale nemohl bych napsat knihu nebo dlouhý článek, kdyby to také nebyla estetická zkušenost. Každý, kdo si dá tu práci prozkoumat mé dílo, zjistí, že i v případě, kdy jde o jasnou propagandu, obsahuje řadu věcí, které by politik pracující na plný úvazek považoval za zbytečné.“

Andrzej Wajda je politickým režisérem přesně v tom duchu, jak ho definuje Orwell. A ústřední nespravedlnosti, lži a krivdou pro něj bylo zotročení Polska komunistickým režimem, který zprvu usiloval též o naprosté vymazání nekomunistického protinacistického odboje, Zemské armády, z polské historické paměti, včetně heroického boje během Varšavského povstání. Do odboje i do povstání se ve velké míře zapojili mladí lidé, studenti i studentky, přičemž mnoho z nich, příslušníků Wajdovy generace, zde přišlo o život. (A jeho otec zahynul v Katyni.) Snaha o to, aby

čátku vyznamenání, tak jsem se musel předtím vždycky jít někam najíst. Ale musím říct, že zase ne všichni. Časem se to moc změnilo. Jednou nás pozval nějaký milionář, sedíme a ten chlap vynadá ze sklíně už otevřenou fľašku vína, každému trochu nalije a zase ji tam jde vrátit zpátky. Já myslel celej večer, že ho uskřtím. Švýcaři mají fantastické privátní sbírky umění a jsou náruživí sběratelé. To mně hodně pomohlo, když jsem si později k nakladatelství založil ještě galerii moderního umění.

Jak to máš s Bohem ty?

Jsem věřící katolík. Nechodím do kostela často, ale věřím.
Byl bys pro monarchii v Čechách?
Já myslím, že už je pozdě. V principu ano, ale já myslím, že už je pozdě, protože ty lidi by pomlouvali i toho krále. Mě zranilo, že si Češi nezvolili Schwarzenberga za prezidenta – konečně mohli mít po osmdesáti letech slušnou hlavu státu.

jejich hrdinství i hořké osudy nevymizely z paměti, a též úsilí vykreslit bezvýhodnou situaci těch účastníků odboje, kteří měli to pochybné štěstí, že válku přežili (pochybné, neboť je v novém, „lidovém“ Polsku nečekalo nic dobrého), motivovaly Wajdovu tzv. válečnou trilogii z padesátých let, tvořenou filmy Pokolení, Kanály a Popel a démant.

Nástup Władysława Gomułky k moci v říjnu 1956 sice přinesl na krátkou dobu politické uvolnění, ale i v něm se musel Wajda uchýlit nejen k narázkám a symbolům, ale občas i k úlitbám daným poměrům. Dnes, kdy se „smí všechno“, mohou některá jeho díla (a nejen ta z padesátých let) vyvolat kritiku kvůli jejich částečné poplatnosti, leč osobně mi toto hodnocení vždy přišlo jako nanicovaté rozbohy generálů po bitvě. Wajda, politický režisér, bojoval v době, kdy nepřítel stál ozbrojen v poli. Možná tak jeho dílo není beze šrámlů, ale pro diváka, jenž pochopí, že hledí na výsledek (nejen čistě uměleckého) zápasu, mohou mít právě takové filmy daleko větší přitažlivost, než valná část dnešní politicky svobodné, leč zároveň dosti sterilní produkce.

Spojnicí mezi válečnou trilogií a filmy Člověk z mramoru a Člověk ze železa vystihli v roce 1986 v časopisu Film Criticism Clifford Lewis a Carroll Britchová: „Wajda nepokrytě věří, že se z popela odboje zrodí démanty. V jeho pozdějších filmech, Člověk z mramoru a Člověk ze železa, pojmenoval svého hrdinu, aktivistu Solidarity, jménem Maciek. Obraz Mačka, jak ho ztvárnil Zbigniew Cybulski v Popelu a démantu, je natolik nadějeplný, že inspiroval Timothyho Gartona Ashe k charakteristice řádového stávkujícího v Gdaňsku v roce 1980 jako živého Mačka.“ Maciek z Popelu a démantu, student, který prošel peklem Varšavského povstání v roce 1944, zastřelí 8. května 1945 komunistického funkcionáře, sám je však krátce na to rovněž zastřelen a umírá v křechách na smetišti. Závěrečný obraz filmu Popel a démant (z roku 1958) lze číst minimálně dvojím způsobem: za prvé, buržoazní protikomunistický odboj hyne na smetišti dějin. Nebo, za druhé, jako metaforu zmaru nadějí generace dospívající ve válečných letech na život ve svobodném a slušném Polsku. Tehdejší cenzura si závěrečnou scénu přečetla v prvním smyslu, většina diváků však v tom druhém, přičemž divákovy reakci mohla být buď rezignace, nebo naopak touha k odporu, motivovaná vědomím, že není správně nechat věci tak, jak jsou. V tomto paradoxním smyslu je postava Mačka nadějeplná. A i proto Andrzej Wajda vnímá Solidaritu a jeho vítězství v roce 1989 jako historické zadostiučinění, jako satisfakci i pro ty, kteří zahynuli v Katyni, padli ve Varšavském povstání či později v boji s nastupujícím komunistickým režimem v roce 1945 a v dalších letech. I proto natočil Muže z naděje, kritikou rehabilitaci Lecha Wałęsy, do něhož si dnes v Polsku ledaskdo rád (obrazně) kopne.

„Připomínám události života Lecha Wałęsy, neboť on je hrdinou naší doby. Ale náhle se kolem něho vyrojlili politici, kteří na tom chtějí něco vydělat a zkoušejí vyvolat mylný dojem, že tento vůdce dělníků byl v jistém smyslu kýmsi použitý… Vždyť je to fantastické, že se objevil takový hrdina, který vrátil Polsku svobodu a dosáhl svých cílů bez krveprolití,“ řekl o pojetí svého filmu Wajda v roce 2011 deníku Gazeta Wyborcza.

Člověka z naděje lze tak vnímat i jako pokus o vzkršení mýtu, leč kouzlo se příliš nezdařilo, starý dobrý a všemi milovaný Lech nepovstal z filmového plátna jako Fénix z popela – určitě ne v Polsku. Rozpory současné polské společnosti, střet zastanců modernizace země ve smyslu plné adaptace na západní nejen politický a ekonomický, ale i hodnotový systém s odpůrci tohoto pojetí postkomunistické transformace, akcentujícími roli Polska jakožto strážce určitých, Západem opomíjených hodnot, je silnější než lehce kritický hraný dějepis ve Wajdově podání, zvláště když svým vyzněním poněkud nahrává zastáncům prvního zmíněného tábora. Přivrženci toho druhého by si však i díky Wajdovu filmu mohli uvědomit, že mají mnohdy sklon k hysterii, jež je pak spolehlivě dovede k nafukování marginalií, k zástupné agresivitě vůči lidem, kteří si to rozhodně nezaslouží a ke slepotě k podstatnějším faktorům, které určují podobu současného světa i společnosti.

Zapomínáte na to dobré, zatímco to špatné zveličujete, často kvůli tomu, že se vám to hodí do krámu, a za hrdiny chcete „svaté z plastu“, nikoliv živé lidi z masa a krve – i tak by se dalo shrnout poselství Wajdova díla. Nejen posledního filmu Člověk z naděje, ale, a to zejména, valné části režisérovy tvorby, v jejímž kontextu tvoří Wałęšův hraný portrét důležitou kapitolu, byť sama o sobě, především mimo Polsko, má hodnotu spíše jen popularizačně osvětovou. Nicméně Wajda vlastně za svůj život zfilmoval moderní dějiny své země, od devatenáctého století do současnosti, přičemž individuální svoboda Poláka pro něj byla nemyšlitelná bez svobodného Polska jakožto celku. A poslední čtvrtstoletí měli Poláci nepochybně možnost vládnout si sami, svobodně rozhodovat o svém osudu. I díky Wałęsovi.

Josef Mlejnek jr.

dokončení ze strany I

jeho manželky. Nakonec nás sice pustili, Matuška tam byl tenkrát poslaný oficiálně z Československa a oni z toho nechtěli dělat diplomatický problém. Prošlo nám to, ale než se to vyřádilo…

Ve Švýcarsku jsi zůstal i po revoluci.

Do Československa jsem přijel hned po 17. listopadu a přivezl jsem asi 40 tisíc plakátů s fotkou Havla. Když jsem přijel, tak to byl tak velký kulturní rozdíl, že jsem si říkal, že jsem odjel z Prahy a když jsem se po letech vrátil, tak jsem namísto Prahy našel Mukačevo. A bylo to hlavně v myšlení lidí – baráky se daly opravit a taky se opravily, ale o myšlení lidí bylo strašidelný.

Znal jsi i švýcarské spisovatele?

Přátelil jsem se například s Maxem Frischem. Hned někdy zkraje jsme přišli k nám domů, trochu napítý, a když nás viděla Suzanne, moje žena, tak

se úplně rozklepala, protože Frische měla celou dobu ve škole jako povinnou četbu, a teď tohle. Chodil jsem pravidelně do „Kronenhalle“, restaurace uprostřed Curychu, kde se setkávali Friedrich Düreratt, Max Frisch, Max Bill, Placido Domingo nebo Juan Miró a jeho přítel Amerícan Alexander Calder – jeden z nejznámějších sochařů na světě. Jednou jsem potkal v kavárně v Curychu takového malého velmi příjemného pána, začali jsme si povídat a nějakou dobu jsme se v té kavárně vidali pravidelně, aniž bychom se představili. Jednou ke mně přišel jeden známý a říkal: „Víš, s kým tady vysedáváš? To je Elias Canetti, nedávno dostal Nobelovku!“

Curychem prošla hlavně za druhé světové války strašná spousta zajímavých lidí. Thomas Mann, Joyce, divadelníci, architekti… Dodnes z toho Curych kulturně žije, je tam perfektní opera, „Kunsthau“

a mezinárodní galerie. Švýcaři na to mají, využívají to a váží si svých umělců.

Curych je víc protestantský nebo katolický?

Curych je půl na půl, ale katolíci jsou většinou v Curychu usazení Švýcaři z italských kantonů nebo emigranti ze Španělska, Itálie, z Maďarska, a Čechoslováci. Pochopitelně větší vliv má ta protestantská polovina. Když jsem do Curychu v tom roce 1968 přijel, tak všechny hospody zavíraly nejpozději v půl dvanáctý, a když jsem se rozhlížel po ulici, tak jsem myslel, že snad jdou všichni na pohřeb – ženský, kromě Italek, nebyly nalíčený, všechno oblečení lidí bylo buďto černý, šedivý nebo tmavě modrý. Dnes je to úplně jinak. Dnes je Curych mondénní město.

Někteří Švýcaři jsou ale strašně šetrní. Když nás někdo pozval na večeři, což bylo pro mě jako emigranta na za-

Komunismus v polské literatuře

Maciej Urbanowski

Téma komunismu se v polské literatuře objevuje ještě dříve než komunismus sám. Stačí zmínit *Nebožskou komedii* (Nie-Boska komedia) **Zygmunta Krasińskiego**, prorocké veledílo polského romantismu publikované anonymně v roce 1837. Toto drama ukazuje krvavou, šílenou a nihilistickou revoluci, která brutálně ničí „starý“ svět ve jménu osvobození „pány“ utiskovaných mas, čímž podle názoru mnohých v geniální zkratce předznamenává to, k čemu mělo dojít v Rusku o 80 let později.

Velice důležitým tématem polské literatury se však komunismus stal teprve s vypuknutím bolševické revoluce – dalo by se říct, že právě zkušenost této velmi brzké konfrontace s komunismem zásadním způsobem definuje odlišnost polského modernismu od modernismu v západoevropských zemích a také v Československu. Díky tomu recepce komunismu v Polsku nezačíná až po roce 1945, ale máme v polské literatuře i díla svědků první vlny revoluce a účastníků polsko-bolševické války v roce 1920. Nicméně navzdory tomu, že se tímto tématem polská literatura zabývá už více než osm desetiletí, zdá se, že se v ní často vrací několik zásadních obrazů-diagnóz, jež hovoří o podstatě komunismu a jeho důsledcích.

Požár

Jedním z prvních a zároveň nejčastěji se vracících je nepochybně obraz komunismu jako strašlivé, přímo apokalyptické katastrofy srovnatelné s ohněm či záplavami. Tak je tomu i v knize **Zofie Kossak-Szczucké** nazvané *Požár* (Pożoga) publikované v roce 1922. Autorka byla svědkem bolševické revoluce na Volyni, kde žila. Její majetek byl tehdy zničen a ona sama – společně s tisíci jí podobných – byla donucena opustit rodný kraj.

„Byl to Živel,“ píše Kossak-Szczucka o komunistické revoluci. „Neodvratný a neúprosný živel, který se s hukotem vzvednul jako strašlivá vlna a když udeřil, měl všechno zaplavit a zničit.“ Na jiném místě přirovnává Sověty k peklu z Dantovy *Božské komedie*, ne tak proto, že „tam lidé hynou hladu, že tisíce umírají při rafinovaném mučení“, ale proto, že „mezi nimi není místo na naději – *lasciate ogni speranza*“. Když popisuje vládu bolševiků v nevelkém městečku Antoniny, pojmenovává autorka velice bystře základní rysy komunismu: „okradení všech o všechno“, „všeobecná a úporná pronásledování náboženství“, „atmosféra absence Dobrá“ a „celkový zánik tvořivosti i v jejich nejprostších projevech“. Všimla si také osklivosti komunismu. „Pro mě osobně,“ psala, „není základním rysem bolševické vlády její teror nebo jiskřivost, ale jalovost a nuda. Nuda hraničící s pomínutím smyslu; něco, co lze popsat jediné slovem »vyprahlost«.“

Jalovost a nudu komunismu popisovalo posléze mnoho polských spisovatelů. Ve slavné básní *Šíla vkusu* (Potega smaku, 1983) **Zbigniew Herbert** ironicky vysvětluje svoji nechut vůči komunismu estetickými ohledy:

*Kdo ví kdyby nás vystavili dokonalejším hezcím pokušením
předkládali ženské růžové placaté jako hostie
nebo fantastické potvozy z Hieronyma Bosche
ale peklo v té době bylo bídné
mokrý jáma ulička vrahů barabizna
zvaná palácem spravedlnosti
samohonkový Mejsto v leninské blůze
vysílal do terénu vnučata Aurory
mládence bramborových obličejů
velice osklivé dívky s červenýma rukama
(přel. Miroslav Červenka)*

Mraveniště

Pro Kossak-Szczuckou byl komunismus p ř í č i n o u zkázy lidí, věcí, zvířat, jedním slovem celé civilizace; symbolem toho v její knize je popis postupné devastace rodného domu spisovatelky. **Stanisław Ignacy Witkiewicz** (zvaný Witkacy), v roce 1917 důstojník carské armády v Petrohradě, zase ukazoval komunismus jako d ů s l e d k u procesů vedoucích k úpadku civilizace, procesů, které začaly již v 18. století. Komunismus je pro něj přitom katastrofou spíše duchovní, ba metafyzickou, než materiální. Ve světě, v němž zvítězí „nivelizátoři“ – a takový najdeme v jeho románu *Rozloučení s podzimem* (Pożegnanie jesieni, 1927) nebo v dramatech jako jsou *Śewci* (Szewcy, 1934) – jsou věci stejné, jako byly; zničená je však duchovnost jedince a dokonce individualita jako taková. Důsledkem komunistické „nivelizace“ je uniformizace, automatizace společnosti, vedoucí k vládě „páchnoucího davu“. Aby se tak stalo, jedinec musí přestat cítit potřebu prožívat Tajemství Existence, která podle Witkiewicze představuje zdroj lidství. Komunismus chce stvořit antilového, jehož ideálem je „nic nevědět, nic si

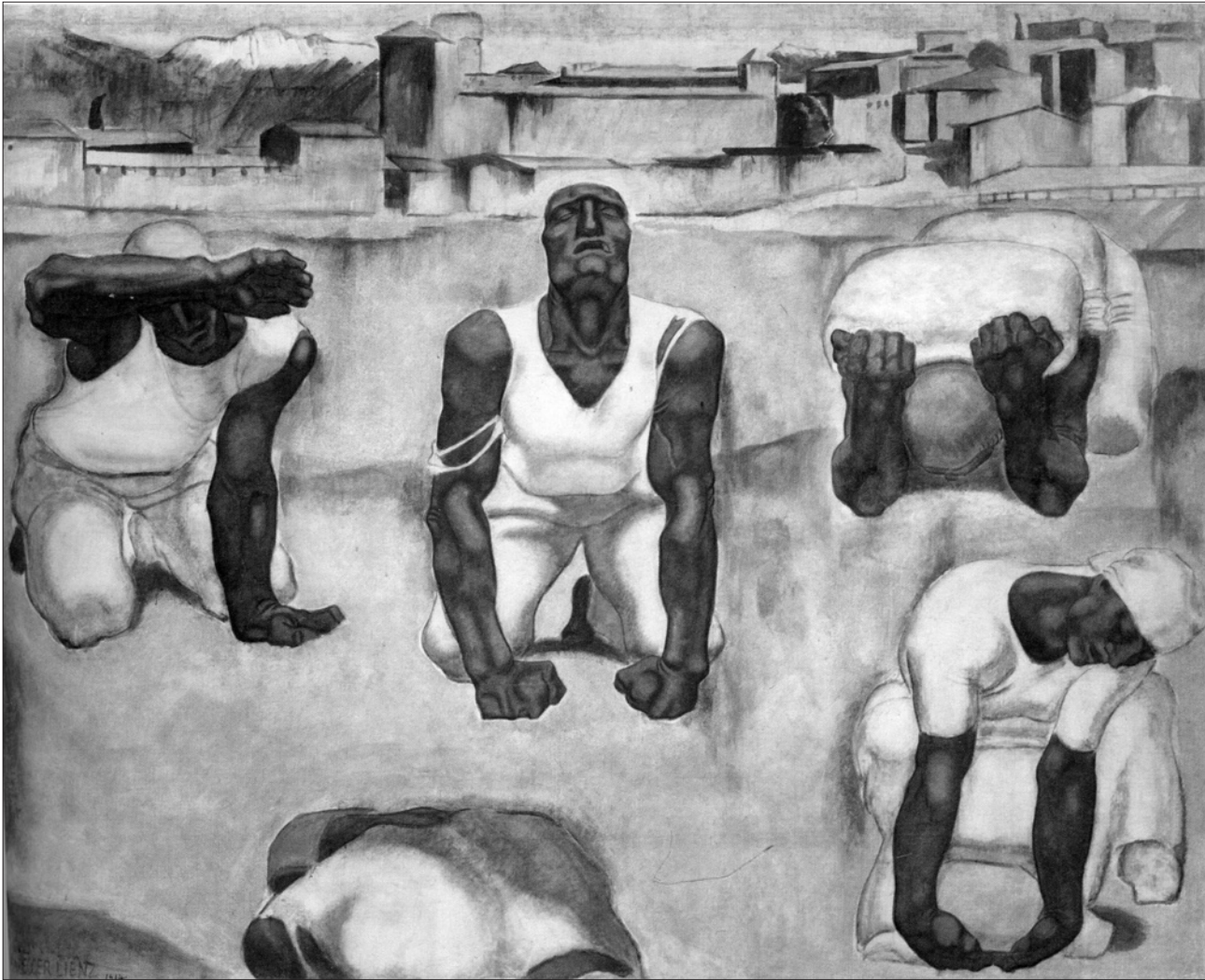
neuvědomovat, příjemně vegetovat“. Ve světě, který Witkacy popisuje, nevládne ani tak teror, jako nuda a šed, a eventuelní gesta odporu potlačují speciální Murti-Bingovy pilulky utlumující pochybnosti a duševní neklid. V důsledku toho se svět stává šedým mraveništěm, zaplněným zmechanizovanými, anonymními lidmi-roboty zbavenými jakýchkoli pocitů.

Vzpouira polských spisovatelů vůči komunismu byla později často vysvětlována právě z perspektivy hodnoty svobody jedince. **Andrzej Bobkowski** ve svém slavném válečném deníku *Črty perem* (Szkice piórkami, 1957) vyznával: „Cítím-li nenávisť k tomuto režimu, není to kvůli nějakým třídním pocitům, ale prostě proto, že

neúprosné logiky historie, jako rozsudek Ducha dějin. Stejně tak odhaloval komunismus svoji kvazi-náboženskou podstatu, byl Novou vírou, která zaplňovala duchovní prázdnotu svých vyznavačů, dumil jejich strach (např. z nacionalismu) a pochybnosti (např. o zabíjení „nepřátel lidu“).

Vězení

Ztročený duch vyvolal okamžité polemiky. **Gustaw Herling-Grudziński** vyčítal Miłoszovi, že jeho koncepce je čistá spekulace, která se týká maximálně úzké společenské skupiny, a že komunismus ztročoval lidi daleko primitivnějšími metodami, jež čerpaly z lidských slabostí, jako jsou strach, chamtivost nebo touha po moci.

Albin Egger-Lient, Člověk, Kasein s bar. pigmentem, plátno, 1914

cítím nenávisť ke všemu, co se snaží zabít jedince, mě jako takového, jako jedinečný exemplář, a páchne na dálku termitem, kolektivem, tmářstvím a sprostotou »jediné pravé filosofie«.“

Útek před svobodou

Ačkoli komunismus bojuje ve jménu osvobození utiskovaných, ve skutečnosti jim přináší ztročení – tento paradox znamenala polská literatura téměř okamžitě. Již v roce 1924 vyšla převratná bajka *Vzpouira* (Bunt) **Władysława Stanisława Reymonta**, která jakoby předznamenává slavnou *Farmu zvířat* George Orwella publikovanou v roce 1944.

V Reymontově románu se domácí zvířata vzbouří proti lidem s vírou, že „život na svobodě, to je nekoněčné léto naplněné jen žrádlem, rozmnožováním a odpočinkem“. Proto pochodují na východ a jejich vůdce pes Rex je mámi sliby ve stylu „cestu máme dalekou, ale na konci čeká svoboda“. Když tohoto cíle nedosáhnou, zvířata Rexe zabijí, aby se poddala vládě... gorily. Absolutní nebo absolutizované svobody je těžké dosáhnout a vede k barbarství; to je varování, které Reymont sděluje, bezpochyby pod dojmem komunistického experimentu.

To, jak komunismus nenápadně zbavuje mysl svobody, ukazoval také **Czesław Miłosz**. V *Ztročeném duchu* (Zniewolony umysł, 1953) sice neopominul fakt, že komunismus se uchyluje k násilí, ale více akcentoval určitý intelektuální teror, který komunisté využívají. Miłosz uvádí tezi, že marxistická ideologie „je v rukou vládců Centra zbraní mocnější než tanky a kanóny“. Spisovatel mluví o „hegelovském uštknutí“, jemuž vyznavači komunismu podléhají. Přirovnává také vliv marxismu k účinku jedu, který určitý druh hmyzu vstříkují housenkám: „Takto »ošetřené« housenky dále žijí, i když jsou paralyzované – hmyzí trávicí nakladou do jejich těl vajíčka a těla housenek slouží jako živá spížirna pro mladou generaci.“ (přel. Andrej Stankovič a Jindřich Belling)

Dialektický materialismus se tedy jevil jako jed paralyzující rozum, který způsobuje, že se jednotlivec podřídí Historii, protože ta se zdá být nevyhnutelným procesem progresivního charakteru. Vítězství komunismu se z této perspektivy jeví jako důsledek

Herling-Grudziński, bývalý vězeň sovětského lágru, se na vlastní kůži přesevědčil, čím byl komunismus v praxi a jak získával své stoupence. Popsal to ve vzpomínkové knize *Jiný svět* (Inny świat, 1951). Realita tábora v Jercevu se zde jeví jako určitý mikrokosmos komunistického státu, jeho ideální a zároveň strašlivá realizace. Ztročována jsou tu především (a nejdříve) lidská těla. Pomocí mučení, hladu a strachu se vynucuje poslušnost, ničí se lidská důstojnost, jednotlivec je redukován do role dočasného, zaměnitelného nástroje-věci. Komunismus se tedy jeví jako hluboce nelidská ideologie a praxe. Ve své pozdější estetice Herling-Grudziński mluvil o světě obráceného Desatera, který chce komunismus vybudovat, když popírá tytéž hodnoty, na nichž byla dříve vybudována západní civilizace. V *Jiném světě* také klade otázku po vztahu komunismu k dějinám Ruska. Jedna z hrdinek jeho knihy čte Dostojevského *Zápisky z mrtvého domu* a prožívá otřes, tak silně jsou analogie mezi carským a staliniským Ruskem.

Lež

Otázkou ruských kořenů komunismu se ostatně polští autoři zabývali často. Jeden postoj vyjadřuje titul rozsáhlé historické práce **Jana Kucharzewského** *Od bílého carismu k rudému* (Od białego caratu do czerwonego, 1923–1935), druhý titul poněkud kontroverzní knihy rozhovorů Jacka Trznadla *Občanská hanba* (Hańba domowa, 1986), v níž se klade důraz na účast samotných Poláků, přesněji řečeno části polských intelektuálů na budování komunismu. S tezí o ruské „podstatě“ komunismu pak nejsilněji polemizoval **Józef Mackiewicz**, jeden z nejlepších polských prozaiků. V jeho asi nejlepším románu *Cesta nikam* (Droga donikąd, 1951) jeden z hrdinů zdůrazňuje: „[...] v Evropě dnes neexistují dva tak sobě nepodobné národy, jako je národ ruský a... sovětský“. Komunismus je nepřítel národa jako takového a chce jej nahradit „sovětskou hroudou“.

Mackiewicz byl však přesvědčen, že komunismus je atentát na svobodu. Napsal: „Nejcharakterističtější vlastností komunistického systému je [...] totální ztročení lidského ducha, ztročení lidské mysli, lidského intelektu.“

Důležité je, že jedním ze zásadních nástrojů onoho ztročování je jazyk, a přesněji řečeno manipulace slovy, lež: „Slova zde [tj. v komunismu] mají opačný význam nebo nemají žádný. Odejmi lidem prvotní význam slov a dostaneš právě ten stupeň psychické paralýzy, kterého jsme dnes svědky. Ve své jednoduchosti je to tak geniální jako to, co udělal Pán Bůh, když chtěl paralyzovat akci vzbouřených lidí stavějících Babylonskou věž: zmátl jim jazyky.“

O „sémantickém kolapsu“ jako o neblahém dědictví této komunistické lži mluvil po roce 1989 Zbigniew Herbert; dříve demaskovali komunistický newspeak básníci Nové vlny (Nowa Fala). Jeden z nich prohlásil: „vím, že nechci lhat“ a napsal:

*Možná jednou se zbytků
našich polopравd, pololží,
nějaký hmyzí Cuvier
zrekonstruuje celá monstra*

*co nebudou k uvěření.
(přel. Lenka Daňhelová)*

Fraška

V polské literatuře však byla zaznamenávána také groteskní stránka komunismu. Jako jeden z prvních se tomu věnoval **Ferdinand Goetel**, který se během 1. světové války nacházel v Turkmenistánu a tam sledoval bolševický převrat. Tato zkušenost se mu příliš nezalíbila, a tak se v roce 1919 rozhodl utéct z Taškentu budoucího komunismu do Polska. Svoje zážitky popsal v řadě románů i povídek, v nichž ukazoval komunismus jako anticivilizační nonsens. Komunista u něj není krvavé monstrum, ale spíše banální, neapjný chytrák, často byrokrat. V povídce *Poutník Karapeta* (Pątnik Karapeta, 1923) se vychytralý Polák jménem Kýval cítí v komunistickém Rusku zcela příjemně až do chvíle, kdy pozná, že „těžko se přikyvuje tam, kde se všechno kýve“. Jeho útek do Polska se podaří jen díky tomu, že Kýval využije absurdity bolševického práva.

Na tento absurdní, groteskní rozměr komunismu potom polští spisovatelé poukazovali rádi. Zmíňme zde alespoň *Zápisky důstojníka Rudé armády* (Zapiski oficera Armii Czerwonej, 1957) **Sergiusze Piaseckého** nebo – a to zejména – povídky a dramata **Ślawomira Mrożka**. Nejlépe tuto strategii vysvětlil asi **Leopold Tyrmand** v úvodu knihy *Civilizace komunismu* (*Cywilizacja komunizmu*, 1972): „Mnozí při čtení této knihy řeknou, že přeháním, překrucuji, propadám grotesce a pracuji se surrealistickými efekty. Asi ano. Ale k vysvětlování komunismu se realismus hodí asi tak, jako bicykl k letu na Měsíc.“

Idyla

Samozřejmě i v polské literatuře existoval směr, který popisoval komunismus jako utopii, v níž vládné lid, kde panuje řád a společenská rovnost a kde se podařilo zachovat rovnováhu mezi technologiemi a přírodou. Stalo se tak díky likvidaci kapitalismu a kapitalistů. Vidět to můžeme v zakončení románu **Bruna Jasińskiego** *Paříž hoří* (Pałc Paryż, 1929). Po vítězné revoluci byla v hlavním městě Francie vytvořena komunistická republika. Toto je idylický obrazek viděný z oken letadla přelétajícího nad Paříží:

„Tam, kde se kdysi prostírala hladká asfaltová tabule náměstí Svornosti, od

Madeleine k Bourbonenskému paláci a od Elysejských polí k Tuilerim, se teď v lehkém jižním vánku vlnil lán zralého obilí. Právě je sklízely motorové žací stroje, které řídili ramenatí opalení lidé v bílých košilích. Muži i ženy, všichni oblečení nalahko jako ženy, obratně nakládali hotové snopy na čekající nákladní auta. Tu a tam, na okraji strniště kojily odpočívající ženy nemluvnata.“

Stojí možná za to dodat, že přesvědčený komunist Jasiński byl popraven v Moskvě během Velké čistky... Podobné idylické obrazy dominovaly polské literatuře v letech 1948–1956. Později budou dokonce i staří *fellow travellers* komunismu akcentovat fakt, že komunismus ničí společenské vazby, že národ degradují do formy „kaše“, jak zní titul známého románu **Jerzyho Andrzejewského** – dříve hvězdy polské komunistické literatury – (*Miazga*, 1979) publikovaného v ilegálním tzv. „druhém oběhu“, a dokonce do formy „hovna“, jak napsal Mackiewicz v *Cestě nikam*.

Po roce 1989

Rok 1989 chápaný jako okamžik symbolického konce komunismu v Polsku samozřejmě neznamenal, že se spisovatelé k této zkušenosti přestali vracet, ačkoli to již rozhodně činili méně často než např. v 80. letech 20. století. Příznačná byla popularita, jíž se těšilo prezentování komunismu ve výsměšném či groteskním ladění. V tomto kontextu vyniká cyklus románů **Janusze Krasińskiego** *Na popravu, Tváři ke zdi, Nemohoucnost a Před agonii* (Na stracenie, Twarz do ściany, Niemoc a Przed agonią, 1992–2005). Jejich autor se koncem 2. světové války jako šestnáctiletý ocitl v německých koncentračních táborech a po návratu do vlasti je komunisté obvinili ze špionáže a na mnoho let uvěznil. Krasińskiego zpola autobiografický román nutí čtenáře přemýšlet o podobnostech spojujících nacistickou a komunistickou totalitu; komunismus ukazuje jako vězení těla a duše, v němž se vede neustálý boj o záchranu „drobečku své duše“ a „žlázy svobody“. Jeden z hrdinů románu si také povšimne, že „v komunismu není větší zločin než soucit s druhým člověkem“. Stín vězeňských zkušeností bude Krasińskiego hrdinu doprovázet dokonce i po propuštění na svobodu, a hranice mezi světem ztročení a svobody bude často iluzorní.

Odtud vychází téma „dlouhého stínu komunismu“, které se objevuje v polské literatuře posledních dvou desetiletí. Můžeme zde připomenout reportáž **Joanny Siedlecké** *Śtrawnice* (Obława, 2005) popisující, jak polské spisovatele v období komunismu tajně špehovali jejich profesní kolegové; reportáž ukazuje rozsah jevu, o němž se po roce 1989 diskutovalo jen neochotně. Důležité byly také povídky a romány **Bronisława Wildsteina**. Mnoho diskusí vzbudilo *Údolí nicoty* (Dolina nicości, 2009), v němž Wildstein popisoval příběh novináře – po roce 1989 velmi vlivného –, který byl v minulosti agentem bezpečnosti, zodpovědným za zničený život svého přítele-disidenta. Pokus agenta odhalit končí neúspěchem a přinese problémy těm, kteří se o to pokoušejí. Wildstein ukazuje „dlouhé trvání“ komunismu, život zároveň utajený i natolik silný, že demoluje společenský život dokonce i poté, co byl oznámen jeho oficiální skon. Komunismus nežije, ale ti, kdo z něj otevřeně či tajně profitovali, se mají na rozdíl od svých obětí skvěle. V epické rodné sáze *Nezavršený čas* (*Czas niedokonany*, 2011) stejného autora se na příkladu historie hodiny Brokových vykresluje historie 20. století, v níž se zkušenost komunismu ukazuje jako jeden z podstatných projevů určité autosakralizace člověka spojené se zradou transcendence. V tomto ohledu se komunismus ukázal jako fenomén, který přetrvává dlouho po roce 1989.

Na konec je třeba upozornit na to, že v posledních letech se objevuje také nostalgické ladění výpovědí o komunismu. Vidět je to zvláště ve tvorbě autorů narozených na konci 70. let, kteří komunismus zažili v jeho pozdní fázi a sledovali ho dětskýma očima. Z toho pramení aura určité citovosti, s níž na komunismus vzpomínají. Komunismus se u nich stává epochou materiálního nedostatku a zároveň určitého morálního řádu, které se staví do protikladu k současnému chaosu a konzumu. Takové tóny se objevily v široce diskutované autobiografii **Pauliny Wilk** *Żłaziński znamená* (Znaki szczególne, 2014).

Její vrstevník **Przemysław Dakowicz** však zároveň představil vynikající výbor básní *Łoučka* (*Łączka*, 2014), v němž skládá hold obětem komunismu, vojákům protikomunistického odboje. Jejich ostatky, mnoho let zabetonované na varšavském hřbitově, jsou v poslední době exhumovány a identifikovány, což se pro Dakowicze stává metaforou znovuvytváření paměti, o kterou chtěl komunismus Poláky připravit. Toto téma objevování příběhů vojáků, kteří se po skončení 2. světové války postavili komunismu se zbraní v ruce představuje v posledních letech druhý protipól polské historické reflexe, projevující se i v literatuře. Jejich dramatické příběhy odhalují krutosti komunismu, ale jsou také symbolem nekončící touhy po svobodě.

Minulost v nás

Anketa o reflexi minulosti v zemích střední a východní Evropy, které spojuje obdobná dějinná zkušenost.

„Literární manifest Charta 77 napsal v 19. století Josef Svatopluk Machar.“
(z písemné zkoušky studentky Filosofické fakulty Masarykovy university v Brně)

Na otázky odpovídají slovenská spisovatelka **Mirka Abelová**, kulturní redaktor **Alexander Balogh**, básník a publicista **Miloš Doležal**, publicista **Jaroslav Formánek**, romanista **Jarmila Horáková**, básník a literární vědec **Petr Hruška**, spisovatelka **Petra Hůlová**, psycholog a literární kritik **Martin Hybler**, básník a editor **Bohdan Chlíbec**, překladatelka **Anna Kareninová**, ukrajinistka **Rita Kindlerová**, maďarský spisovatel **Peter Kocsis**, básník **Vítek Kremlička**, nakladatel **Robert Krumphanzl**, literární historik **Martin Machovec**, spisovatel **Lubomír Martinek**, polský spisovatel **Franciszek Nastulczyk**, literární historik **M. C. Putna**, učitelka češtiny **Monika Stehliková**, běloruský básník **Max Ščur**, hispanista **Stanislav Škoda**, literární kritik **Viktor Šlajchrt**, nakladatelský redaktor **Jan Šulc**, spisovatel **Jáchym Topol**.

ZNAMENÍ MOCI (Doležal, Hruška)

Které dílo (film, odborná práce, román, divadelní hra, obraz...) vás nejvíce zasáhlo, nebo vám dokázalo nejlépe evokovat atmosféru totalitní minulosti?

Krumphanzl: Román *Čevengur* Andreje Platonova a *Je-li toto člověk* Prima Leviho. Umělecké dílo, které by chtělo pouze „evokovat atmosféru“, by muselo být dost omezené. Je-li opravdu mimořádné, jde v něm vždycky o něco víc, zhruba řečeno o něco jako o antropologickou konstantu. Z toho hlediska se o totalitě dočteme víc v Dostojevském – a v něm možná právě úplně nejvíc – než v desítkách knih, které popisují „totalitní atmosféru“.

Doležal: Rada polských filmů morálního neklidu. Kniha Viléma Hejla *Zpráva o organizovaném násilí*. Černobílá nekalitní fotografie umučeného těla kněze Jerzyho Popieluszka. A především *Znamení moci* a další kriminální básně Jana Zahradníčka – ty v osmdesátých letech přímo otevřely oči.

Šulc: Velice mne kdysi zasáhl film Andreje Wajdy *Krajina po bitvě*, i když to byl film o konci druhé světové války... Z literárních děl to byla kniha vzpomínek Naděždy Mandelštamové, román Milana Kundery *Život je jinde* a několik básní ze sbírk *Stránky z deníku* od Jana Zábrany.

Horáková: Romány Aurelia Busuioca *Smlouvání s ďáblem*, *Rtěk mi Johnny!*

Film *4 měsíce, 3 týdny a 2 dny*, filmy Andreje Wajdy.

Hůlová: Z českých *Moskva hranice*, román od Jiřího Weila.

Formánek: Především dětství a dospívání v totalitním státě, což asi nepředstavuje dílo dle záměru otázky. Z románů to byla určitě *Tma o polednách* od Arthura Koestlera, anebo *Moskva hranice* z pera Jiřího Weila. V tomto směru je však výstižná i *Mladá garda* Alexeje Fadějeva. Z filmů stojí za zmínku sovětský snímek *Tašken město chleba* od režiséra Abbasona, anebo Landsmannův dokument *Šoa*, ale i film Régise Wargnier *Východ-Západ*. Z odborných prací *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla* od Hannah Arendtové. Z těch nejčerstvějších například Timothy Snyder *Krvavé země*.

Kareninová: Nikoli jedno dílo, ale v pravý čas to byly *Motázky nezvěstnému* Karla Pecky.

Ščur: Film *Protektor*. Román Hostovského *Sedmkrát v jedné úloze*, Klaus Manna *Mefisto*, Solženicynovo *Souostroví Gulag*, Ionescův *Samotář*, Weilova *Moskva-hranice* a *Na střeše je Mendelssohn*; *Sklepní práce* a *Cesta Českem našich otců* od Bondyho...

Kremlička: Nejvíce jsem se spolehl na knihy – dokumenty a beletrii, případně poesii jako evokaci (viz básnické sbírky Jana Zahradníčka *Dům strach*, Magorovy *Labutí písně*). Z období nacistické okupace literatury nepřeberně, zato s obdobím komunistického teroru třeba vyjít na šoulačku do knihoven – dokumenty, beletrie, je toho spousty. Z vlastní zkušenosti čtenáře a recenzenta vím, že se někdy jedná o vysokou emoční zátěž.

Putna: Vzpomínky odojářů a vězňů, které natáčí Post bellum a vysílá Český rozhlas. Z uměleckých děl pak hra Milady Součkové *Historický monolog*, v němž se Emil Hácha – v Kolowratu v geniálním podání Evy Salzmannové – zpovídá němemu Masarykovi.

Kindlerová: Knihy – Oksana Zabužko: *Muzeum opuštěných tajemství*, Kateřina Tučková: *Žitkovské bohyně*, Obrazky

vězňů z gulagů či lágrů v Československu, Jurij Kamajev: *Med z dikalonom* (povídky z nejruznějších válek či ozbrojených konfliktů, které prošly územím Ukrajiny). Film: *Hoříci keř*.

Chlíbec: Filmové dokumenty o vyhlazení Lidic (1942), sekvence z vyhlazovacích táborů, které promítali nacistům při Norimberském procesu (1945–1946) – oba dokumenty jsem viděl jako dítě; dále dokument z procesu s Miladov Horákovou (1950) a Lanzmannův film *Šoa* (1985), které jsem viděl už jako dospělý.

Hybler: Nejsípše Šalamov, Dopisy Mandelštamové, spíše ruští autoři, Grossman, Solženicyn... Ty ostatní totače byly stejně jen takový odvar.

Hruška: Zůstanu v české poezii: mezi nejsilnější patří *Znamení moci* Jana Zahradníčka, *Prométheova játra* Jiřího Koláře, *Ostrov Štvanice* Karla Šiktance, *Žil nebyl* Ivana Wernische, Magorovy *Labutí písně*...

Balogh: Je toho veľa. Tak iba z voľaja: Jasného film *Všichni dobří rodáci*, Tatarov *Démon sůhlasu*, Havlove hry, Vaculíkovo vystupení na IV. zjazde spisovateľov v roku 1967, Mňačkov román *Ako chutí moc*. A mnoho ďalších diel a mien.

Kocsis: To záleží na tom, jestli si vezmu depresivní maďarské snímky nebo spíše optimističtější české. V Maďarsku jsou výjimkou romány od Ottlik Géza, někdy možná Esterházy Péter, filmy od Bacsó Péter (Tanú) nebo *Bástyasétány 74*, ostatní jsou spíše depresivní. Možná s tím nebudete souhlasit, ale české filmy a romány (od Hrabala nebo podle něj

lety jsem četl kupříkladu od Simona Sebaga Montefioreho Stalinův životopis a chuť zvracet jsem měl jako zamlada.

Stehliková: *Čevengur* Andreje Platonova, povídky Tadeusze Borowského, Marčenkovo *Žij jako všichni*, *Obyčejní muži* Christophera Browninga.

Šlajchrt: V tomto ohledu dodnes pokládám za svůj nejsilnější zážitek, když jsem před dvadvaceti lety pročítal deníky Jana Zábrany. Mám rád memoárová díla, například *Let let* Josefa Hiršala a Bohumily Grögerové. Dílčí, nicméně sugestivní obrazy osobní minulosti nalézám ve dvou předsmrtných knížkách svého zvěčnělého přítele Pavla Růžka *Bez kůže* a *Bez růže*. V odborné historiografii jsem obraz minulosti, který by plně odpovídal mým zkušenostem s totalitou, zatím nenašel.

POSLEDNÝ DIEL BÚRLIVÉHO VÍNA (Abelová)

Myslíte si, že společnost (česká, slovenská, polská, maďarská, běloruská, ukrajinská ...) dostatečně reflektuje vlastní minulost?

Kindlerová: Reflexe není nikdy dost. Ad Ukrajina – zvláště bolestivé téma. Mnozí lidé (zřejmě většina) žijí dodnes v obrovském strachu z minulosti, nechtějí ji znát a vychovávají mladé generace v tom, že lze začít „na zelené louce“, tedy „bez minulosti“. Nepřesvědčí je ani to, že poté, co se mladí z jakýchkoli důvodů snaží získat info o minu-

blá. Hitler taky pečoval o dělníky a snížil nezaměstnanost. Koneckonců, jeho strana byla „socialistická“ a „dělnická“.

Balogh: Tā slovenská, myslím, reflektuje vlastnú minulosť nedostatočne. A často problematicky, zmatečne až zavádzajúco.

Kareninová: Jako celek ne.

Šulc: Nemyslím si to. Většina lidí chce žít to, co je dnes a co bude zítra. Na nedobré věci z minulosti, i třeba té soukromé, rodinné, příbuzenské, se snaží zapomenout, vytěsnit je z mysli. To je jeden ze způsobů přežití patrně odjakživa. **Horáková:** Myslím si obecně, že reflexe minulosti je nedostatečná. Sice historici bádají a vydávají nové publikace, ale v Česku stále řada lidí vzpomíná se slzou v oku na období normalizace, podobně jako v Rumunsku na Ceaușesca, což mi přijde obzvlášť nepochopitelné. Navíc v Rumunsku spousta informací zmizela spolu se shořelými archivy Securitate.

Hybler: S českou, či ostatní východoevropskou reflexí mám dnes kontakt jen velmi povrchní, takže nevím, jak na tom jsou. Můj dojem je, že se spíše pokoušejí minulost moc nezmiňovat, spíše se jí vyhýbat. Reflexe minulosti může ovšem vést rovněž k manipulacím a pochybným jevům, přivlastněním té či oné minulosti zájmovými skupinami, které si pak z toho udělají svůj podnik. Ve Francii existuje např. hnutí za uznání viny Francouzů na otrokářství. Ti lidé vyžadují, aby se za to Francie oficiálně omlouvala, apod. Přitom vyhlásují, že zastupují všechny Afričany, jejichž jmé-

Albin Egger-Lienz, Z boje na severu Francie, olej, plátno, 1917

atd.) jsou podle mne mnohem lidštější a více minulost evokující, než maďarské. **Nastulczyk:** Největší vliv na mě mělo dílo Czesława Miłosze (poezie a *Zotroutný duch*), pak Gombrowicz a jeho *Deníky*, Georg Orwell, Herling-Grudzinski, Varlam Tichonovič Šalamov. Překládal jsem také pro polský samizdat fragmenty vzpomínek Zdenka Mlynáře *Mráz přichází z Kremlu*. Bylo toho určitě víc, ale dnes nevím, co bylo nejdůležitější. Asi všechno.

Škoda: Tarkovskij, Vysockij, Šalamov, Platonov, Alexej German – sami Rusáci plus Reinaldo Arenas, Timothy Snyder (je to přehledné), občas něco v Babylonu.

Topol: Z poslední snůšky domácí literární a dokumentární je to kniha *Fizl* Petra Placáka. Právě proto, že to není pouze literatura, která kvůli estetickým či jiným gestům, pohlcuje či schválně křiví historii, zejména nějakými těmi postmoderními fórk, vzýváním agresivního egojství, či třeba nezodpovědnými lyrickými gejzíry, aniž je to čistá historie, vymetající vzruch a dobrodružství daty a citacemi a přilís si hlavu do chomoutu strkající faktografii. Ne, právě jen takové poněkud strakaté a špinavé dílo na mne dýchlo opravdovostí a vlastně nemožností dobu, kterou ovšemže znám ještě do morku kosti, nějak čistě a odtážit a vědátorsky popsat.

Životně mě ovšem nasměroval román od E.M. Remarqu *Jiskra života*, próza z německého koncentráku, četl jsem to někdy snad ve 13 a kniha ve mne vyvolala zájem, stupňující se až v posedlost, živící se tzv. koncentračnickou literaturou, ať už z lágrů nacistických či komunistických. Na toto téma jsem dokonce čtyři roky vedl semináře na Vysoké škole Josefa Škvoreckého. Takže Levi, Amery, Todorov, Glazar, Šalamov, Kiselov, Gromov, Ginzburgová, Vrba, Kulka ... až snad po Zahradníčka a Pecku. Jinak z odborných prací na toto téma vyzdvihuji *Gulag* Anne Applebaum z roku 2004. Ta literární studnice lidských hrůz je ale nekonečná, asi před dvěma

losti rodiny, vesnice, města, oblasti, celé země, a objeví nečekané informace, starší generace (mimo bývalé disidenty a některé politické vězně, ale těch není zas tolik) je zděšena. Modelový případ: 20-30letá osoba zjistí, že jeden děda/ praděda byl rozkulačený, pobyl si na Sibiři, ve vyhnanství (nikdy o tom před vnukem nemluvil, rodiče mlčí); a druhý děda byl ten, který rozkulačoval, posílal lidi do gulagů či přímo vraždil nebo se podílel na likvidaci „kulaků“ (prarodič mlčí, rodiče také, vědí-li něco).

Šlajchrt: V každém národě vždy byly a jsou vrstvy, které k životu žádnou reflexi minulosti nepotřebují. Takové by u nás i Heydrich nechal přežít, aby pracovaly pro zdar Říše. Ale na zdejší kulturní či mediální scéně vyvolává minulost možná větší zájem než v zemích, které totalita nezasáhla. O různých obrazech minulosti se hodně polemizuje a historické knížky tady patří už dvacet let k nejčtenějším žánrům.

Abelová: Část společnosti sa zaujíma o to, čo sa v minulosti dialo, čo by malo byť momentom, aj o to, ako udalosti prebiehali. Potom je časť, ktorá sa snaží tieto udalosti prekrúcať a zneužívať na svoje propagandistické ciele. No a potom je časť spoločnosti, ktorej je naša minulosť úplne ukradnutá, niekedy dokonca aj naša súčasnosť úplne ukradnutá a jediné, čo ich zaujíma je posledný diel *Búrlivého vína*.

Topol: Obecně bych řekl, že Poláci jsou nejdál, jako vždycky. Troufnu si ale říct, že česká společnost je na tom vcelku dobře, nestuduju školní osnovy, ale řekl bych, že jsou v zásadě v pořádku a svobodných informací je nepřeberně a nikomu nikdo kvůli historii na krk nešlape, či počítat nerozšlapává ani nezabavuje, takže to je vlastně dobrý.

Putna: Otázkou je, co je to společnost. Elity ano, byť v poslední době jejich část i v duchu „revizionistickém“, s poukazy na to, že „masám“ se prý přece žilo skvěle, nebyla nezaměstnanost, horníci na Ostravsku měli skvělé přídavky a blá blá

nem mluví, což asi není pravda, také se mezi nimi najdou i výrazně antisemitské a rasistické elementy.

Chlíbec: Žádná společnost dostatečně nereflektuje vlastní minulost, pokud nenašla dost sil k sebezpytování a kajinosti.

Kremlička: Jistě záleží na míře demokracie ve společenském životě. Ve státech s totalitárními rezidui sotva může být nějaká reflexe v postačující míře.

Doležal: Trochu sleduji polskou diskusi, o ostatních zemích nemohu hovořit. Minulost je v Polsku tak živě, drásavě přítomná, že se kvůli ní rozhádají přátelé. Na druhé straně tam na filmy o nedávné historii chodí statisíce, noviny mají historické přílohy, nové a zajímavé pojaté muzejní expozice přímo vtaňují školáky a studenty atd.

Kocsis: Madaři stopro ne. Ti, kteří proti režimu před rokem 1989 doopravdy něco dělali, jsou dneska buď neznámí, nebo zkorumpovaní. U nás nebyli ani takové pořady v televizi jako u vás např. o undergroundu, samizdatu atd., a to navíc na ČT1 nebo ČT2. Ta reflexe u nás chybí, a to velice. A mám pocit, že se to už nemění. A to můžou všechny politické strany působící po roce 1989, ale i celá společnost.

Stehliková: Dostatečně ne, nejspíš hlavně z lhostejnosti, pokud ano, pak často v duchu nacionálně obrozených stereotypů posílených první republikou i komunisty. Přiznat si vlastní naivitu, lhostejnost, ustrašenost, lačnost a v případě Židů, Romů a sudetských Němců i krutost a ničemnost je těžší než všechno hodit na nácky a komunisty.

Martinek: Nemyslím a nevím, jak by bylo možné ji k tomu přinutit. I ten nejpravičejší režim přináší mnoha lidem uspokojení. Poptávka po takových veleedlech, jako jsou normalizační seriály, je skvělým důkazem hloubky a šíře přízpůsobení. Bulvár, jejich pokračovatel, má náklady, které může Harry Potter tiše závidět.

Škoda: NE, možná trochu Poláci

Formánek: Co se týče české společnosti, ta ji určitě reflektuje. Avšak ne kriticky, nýbrž jakýmsi zvráceným masochistickým či nostalgickým způsobem. Proč by jinak televizní stanice neustále reprizovaly komunistické seriály, tak zvané retro pořady, staré filmové žurnály, komunistické Televizní noviny? Jestliže by ta díla měla mizivou sledovanost, určitě by se jim to i vzhledem k reklamě nevyplatilo.

Hruška: Odpovím citací z loňské písemné zkoušky studentky Sdružených uměnovědných studií na Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně: „Literární manifest Charta 77 napsal v 19. století Josef Svatopluk Machar.“

PARTYZÁNI, UPRCHLÍCI, BANDITI (Topol)

Proč ano / ne?

Kareninová: Většinu to nezajímá. Bohužel to je podstata většiny celkem odehnaná.

Hůlová: Protože je to ideál a tomu se dá pouze blížit. Protože společnost není homogenní a sedá zóna reflektuje jinak než disent a underground.

Kocsis: Jednak na to nebyl nikdo zvědavý, jednak jsme to poslali už od začátku. Lidé, kteří něco proti režimu skutečně dělali, jsou dneska považováni za „komunisty“, „marxisty“, kteří před rokem 1989 mohli dělat to, co dělali, jen proto, že dostávali peníze od Sorose, nebo že byli loajální k režimu, který potřeboval nějakou opozici „do výlohy“ atd., což byla naprostá lež. Je to u nás špatné od začátku.

Balogh: Nedostatočne preto, lebo je to nevdachné i riskantné. Ako sa hovorí, na Slovensku sa „všetci poznajú“, s určitou nadšázkou bol v každej rodine gardista i komunista, disident i konfident, katolík i žid, atď. Tak to je potom ťažké. A zavádzajúco? Lebo písať a prepisovať dejiny sa podujali politici, čo však, samozrejme, nie je nový jav. A istá časť historikov s nimi vďačne súhlasí.

Hruška: Odpovím citací z posudku univerzitního profesora Jaroslava Stríteckého ze stejné fakulty. Tím posudkem změnil mé hodnocení „nedostatečně“ u jiné studentky s podobným přehledem o normalizační minulosti: „Na rozdíl od examinatora byl bych ochoten odpustit studentce snaživé povídání o těžkých časech a tlaku cenzury, vždyť pro dnešní mládež jsou ty doby vzdálenější a nesrozumitelnější než bitva u Lipan...“ Sám pan profesor v těch dobách vládl normalizační katedře a absolvoval VUML, nedivím se tedy jeho spokojenosti, že jsou ty doby pro mládež vzdálené a nesrozumitelné. V podvalu nezaujetí pro minulost je často osobní zbabělost, neochota zabývat se časy, ve kterých máme sami smočeno.

Formánek: K výše uvedenému masochisticko-nostalgickému stavu jsme dospěli díky dvěma faktorům: Po roce 1989 se razilo tak zvané *laissez-passer*, neboli nechat to plavat, nikoho z těch gaunerů od špičky moci až k místnímu tajemníkovi nebo estébákovi, kteří přesto rozhodovali a ničili lidské osudy za minulého režimu, nepohnat k odpovědnosti, nestrestat. Tím se ale otupilo nejen vědomí míře zločinnosti toho režimu. Zlo bylo sice pojmenováno na papíře schizofrenním zákonem, schizofrenním vzhledem k tomu, jak je naplňován ve skutečnosti, avšak tím to haslo. Exemplární beztretnost pro viníky si proto společnost průběhem času začala vykládat způsobem, že se za jejich vlády vlastně nic tak hrozného nedělo. Fyzický a konkrétní dopad spravedlnosti od místní až po celostátní úroveň by naopak býval nepřehlédnutelný očistní a pro společnost daleko účinnější i srozumitelnější než sebelepší esej na téma nejsme jako oni. I proto se nyní víc a víc daří diskursu o tom, že za komunismu to špatně nebylo, všichni přece měli práci, zdravotnictví bylo zadarmo, jezdilo se do lázní, na odborářskou rekreaci. Podobně by mohli veřejně a nahlas jako v Česku vzpomínat i Němci na Hitlera. Ale nevzpomínají. Čím to je? Nacismus nebyl jen pojmenován jako zlo, ale skrze konkrétní zločince odsouzen k trestu.

Druhým faktorem je to, že česká společnost s úlevou pokrytč s mäslem na hlavě přijala alibistickou vizi Václava Klause o tom, že komunismus byl poražen díky zahrádkářským koloniím, jezděním na chaty, opékáním burřů u táboráku atd. Osobní zodpovědnost za rozjásané májové průvody a volení zástupců Národní fronty s výsledkem 99,8 % tím byla radostně zapomenuta či delegována na ono nic neříkající a všem vyhovující „oni, ti druzí“. Proto nečiní problém, prožívat znovu minulost díky komunistickému vidění světa. Navíc ty seriály a staré žurnály evokují generacím pamětníků i jejich zvráceně mládí. Proč na to koukají mladší generace? Vysvětlují si to tím, že jsou buďto úspěšně infikovány svými rodiči, anebo se ko-

munistickým tvůrcům podařilo vyhmátnout podstatu češství, českého člověka, což oslovuje tuzemské diváky navzdory proměňám času i společenského řádu.

Kindlerová: Mentální uzdravení. Kdo nezná svoji minulost, je nucen ji opakovat. Fascinuje mě, že na Ukrajině je nutné mladým lidem vysvětlovat, kdo byl např. Brežněv. Nepatří to k základnímu vzdělanostnímu vybavení běžného středo- i vysokoškolačka...

Je nutná revize (hlavně na Ukrajině) mnoha historických událostí, osob, dění. Dodnes neexistuje konsensus v přijímání mnoha postav, které uměle rozdělují (za masivní podpory ruské propagandy – ukrajinská média v posledních letech vlastnili téměř výhradně Rusové) ukrajinskou společnost. A stačilo by jen vysvětlovat, diskutovat, přemýšlet.

POKORA na všech stranách!

Škoda: Lidé ve východním bloku jsou tak dokonale zmatení, že se uchylují k fantasmagorickému a ze všeho možného spleteným interpretacím minulosti i současnosti, kterým pak věří. Často se také stydí, ovšem stud málokdy přiznají.

Chlíbec: Nemáme odvahu sami sobě přiznat vlastní bídu, vinu a nemoc. Sebevědomí Čechů je falešné, hod obratu ke skutečné sebeúctě je v nedohlednu.

Hybler: Myslím, že dost důležitou roli tu hraje otázka času a odstupu. Ve Španělsku teprve teď začínají evokovat masakry z doby občanské války – dosud se od Francovy smrti dělalo spíše „jako-by nic“. O válce v Alžírsku se ve Francii začalo diskutovat až koncem 90. let – do té doby to bylo velmi citlivé téma, které nebylo takřka možné otevřít. V Alžírsku, kde dodnes vládnou přími dědicové Osvobozenického hnutí, je pořád ještě otevřená diskuse mimo oficiální hagio-grafizovanou verzi historie nemožná.

Šlajchrt: Obrazy minulosti jsou významným nástrojem aktuální politiky. Slouží k legitimizaci nebo alespoň ospravedlnění nejen minulých, ale i současných postojů. Například synci z komunistických rodin mívají sklon minulost přikrášlovat, aby se za svůj původ nemuseli stydět.

Martinek: Znáám dost normalizátorů, znormalizovanců i neznormalizovatelných, ale společnost jsem v životě neviděl... Také znám globalizátory, zglobalizovance a nezglobalizovatelné a nejsou to stejní lidé. Bytosti žijící na území vymezeném státními hranicemi a sdílející jazyk, historické zkušenosti, klima a kuchyni samozřejmě vykazují řadu společných rysů, ale tím to vadne. Povaha, charakter, touhy, vlastnosti, zájmy a klostivci ve skříní je uzavírají do nesusedících bublin. Přebývání v geografickém prostoru nedělá z populace ani symfonický orchestr, ani posádku lodi, která je spojena společným cílem. Sebereflexe je činnost individuální, nepohodlná, bajky ohrožující, přístupná jen nemohla.

Abelová: Myslím, že je to tým, že společnost ako taká, je různorodý celok, plný různých lidí, s různou výškou inteligencie, záujmov, mentálnej výbavy a podobne. Nič vo svete nie je dokonalé.

Topol: Na Západě máš k studiu historie a k péči o masové hroby čas, klid a státní podporu. Rekl bych, že to tvé okolí může brát jako úspěch, být trochu morbidní koníček vhodný pro zvidavé studenty a aktivní důchodce.

Na Východě většinou daleko urputněji bojuješ o každodenní obživu a nějaký hroby někde v lese ti jsou prostě ukradený ... A režim to, co bylo, vůbec nezajímá – a to v nejlepším případě. Ovšem zkus v Bělorusku zkoumat, zda masový hrob někde v bažinách je plný obětí NKVD, KGB nebo gestapa nebo koho, a zda jsou v tom hrobě Poláci, Bělorusové, Židé, Rusové, nebo třeba Litevci? Jsou to rudoarmějci, partyzáni, uprchlíci, banditi nebo kdo vlastně? Můžeš dokonce lopatou podrýt státní zařízení, které svou legitimitu odvozuje od dávných hrdinů, které teď narfkneš z vražd, nemluvě dokonce o poklidném životě posledních pár důchodců, kteří tu kdysi, jako mladí muži vraždili, po lokty v krvi. A tak té ten režim, který možným hrabáním se v historii podrýváš, podplatí nebo umlčí nebo vyštve ze země nebo možná i zabije.

Machovec: Protože o to pozdější, mladší generace nemají zájem: jednak často pocházejí z rodin, kde se ve větší či menší míře kolaborovalo s totalitním režimem, bylo běžné dělat něco, co bylo v rozporu se svědomím, a to se pak předkládalo jako jediný *modus vivendi*, takže jejich zájem by byl v rozporu s hodnotami, které jim byly od dětství předkládány jako normotvorné. A dále jsou dnešní euroamerické společnosti orientovány v prvé řadě na konzum, jedinou filosofii, panující ideologii, je pokleslý hedonismus (což samo o sobě může mít různé relevantní příčiny, ovšem je to též způsobeno manipulací ze strany politiků a výrobců), pro což je studium temné minulosti jen přítěží. Jde tedy de facto o rychle postupující dehumanizaci lidského rodu.

Doležal: Poměr Poláků k historii je výjimečný, jejich zkušenost naprosto zásadní – odolávání mezi dvěma „mlýnskými kameny“ velmocí, které si z Pol-

ska vyrobily masový velehrbitov. Zakopávat o hroby hrobů – tomu v Polsku nemůžete uniknout.

Nastulczyk: Nevím proč polská společnost víc hledí do minulosti než česká. Myslím, že je to dáno národní povahou. Poláci jsou víc romantici, rádi rozhrabávají své hroby, chlubí se svou minulou slávou. Jinak vidím českou povahu, která je víc pragmatická, nasměrována na současnost, na každodenní život.

VŠECHNY ČESKÉ KOLABORACE (Putna)

Které období národních dějin minulého století vidíte jako nejvíce problematické? Které nejméně prodiskutované?

Chlíbec: Nejvíce problematické a nejméně prodiskutované – to jsou spojitě nádobý. Jako laik se domnívám, že jsou to např. okolnosti vzniku a funkce Prognostického ústavu (1984–1992), organizace tzv. sametové revoluce a založení

Albin Egger-Lienz, Mrtvý voják, olejová tempera, plátno, 1918

Občanského fóra. Zde však budeme muset čekat, až se otevřou archivy KGB (od 1991 FSK, od 1995 FSB).

Machovec: Problematické je u nás skoro vše. Studovat a diskutovat by bylo třeba zejména o těch obdobích, o nichž se ex post vytvářejí různé legendy a mýty a jednostranné interpretace, které byly předkládány jako jediné možné, tak např. husitismus, rekatolizace po Bílé hoře, doba národního obrození, zejména pak ovšem léta 1945–48, 1948–cca 1956, 1967–69, období tzv. normalizace.

Štúr: V Čechách 68. rok a normalizaci. V Evropě obecně – působení sovětské rozvědky v 30. letech. V Bělorusku – 20. - 30. léta, období stalinismu na jedné a polské okupace na druhé straně.

Doležal: Za nejméně prodiskutované vidím kolektivizaci zemědělství a deformaci venkova v 50. i 70. letech. A problematické je celé 20. století.

Abelová: Na Slovensku je stále problémem s obdobím Slovenského štátu. Táto téma je taká citlivá, že vzniká mnoho dezinterpretácií, zavádzania a prifarbovania si skutočností, idealizovania rôznych vecí a samozrejme, aj triestieniu spoločnosti na rôzne tábory.

Škoda: Problematické 1938 – 1989, nejméně prodiskutované 1938 –1939, 1945–1948.

Kindlerová: ČR: 1945-1989, Ukrajina: 1917-1991.

Kremlička: Nějak ono členění na století neberu v potaz. Dějiny jsou proces, jednotlivá údobí a děje procházejí ještě další aktualizací ve vztazích k pozdějším obdobím. Navíc není v dějinách analogie. Je to hodně složité. Anebo třeskutě prosté, zdá se.

Stehliková: Druhou a třetí republiku a nástup normalizace. Největší kostry ve skříní: antisemitismus druhé republiky, náš podíl na likvidaci českých Romů, vyhnání sudetských Němců a pronásledování katolické církve za komunistů.

Martinek: Schopnost obejít se bez kolektivní identity a postavit se i obecně přijímanému přesvědčení v jakémkoli balení.

Putna: Všechny české kolaborace.

Kocsis: Omezit to na minulé století nejde – v Maďarsku je problematické a špatně prodiskutované období posledních cca šesti set let. A doba uplynulých 25 let není prodiskutována vůbec.

Balogh: Myslím, že ešte stále vojnový slovenský štát. A v menšej miere ešte aj Slovenské národné povstanie.

Horáková: Problematické jsou veškeré mýty, ať už se týkají idealizace první republiky, formální zavrhnutí rakousko-uherských tradic, naší válečné zahraniční politiky nebo šedesátých let. V Rumusku je tendence k nevyvážené mytizaci ještě větší – z extrémů do extrémů...

Hůlová: Mě osobně nejvíce zajímají devadesátá léta. Mechanismy, na kterých fungovaly a které tehdy jakoby byly

přehlédné. Zároveň si myslím, že je to i era málo diskutovaná. Je na hraně toho, co je vnímáno jako současnost a jako minulost. Chybí odstup a činovníci jsou stále živí. Devadesátá léta stálejším způsobem žijeme, jsme v nich vrostli, ale alespoň si to začínáme uvědomovat.

Kareninová: Rozpad Rakouska-Uherska, potažmo vznik Československé republiky.

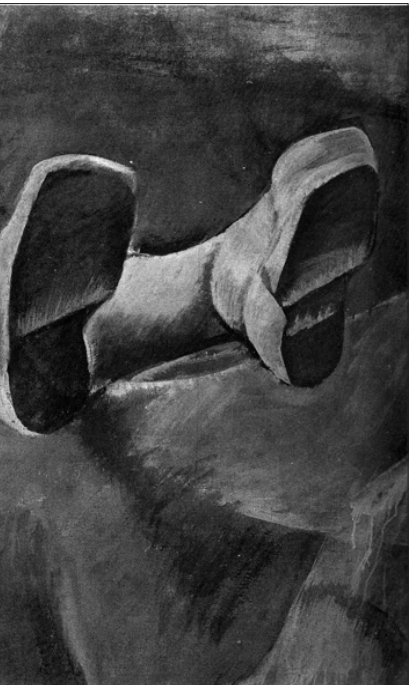
Formánek: Vznik samostatného Československa. Byla to osudová tragická chyba. Národní vůdcové měli váhou svého vlivu u představitelů západních mocností usilovat o proměnu a politickou modernizaci Rakouska-Uherska a ne o jeho rozbití. Nebyli přece padlí na hlavu a znali dějiny, které už tehdy podávaly výmluvná svědectví o tom, že jakoukoliv slabost střední Evropy dříve či později využije Německo nebo Rusko. Problematickou taky vidím neustálou snahu vlivných českých politiků o budování jakéhosi mostu mezi Východem a Západem. A to za první republiky, po válce, v osmašedesátém, i dnes. Vždycky to špatně dopadlo! Nejméně prodiskutované je chování většiny

je v dobré paměti. Reflexe tohoto období v literatuře i filmu je jen zcela ojedinělá, nedostatečná, často zkarikovaná k nepoznání.

ANO, I KDYŽ JE TO MARNÝ (Stehliková)

Měla by se bývalá východoevropská společnost snažit zprostředkovat zkušenost komunismu západní Evropě?

Hůlová: To je otázka, která přichází s křížkem po funuse. Měla jistě a neucínila to. Pozdě bycha honit. Je to jeden z největších debaklů, který se nám po pádu komunismu stal. Svou zkušenost jsme nikomu nepředali! Jako nelze nacismus ztotožňovat s komunismem, ale má jistě „užitečné“ paralely, má takové paralely i komunismus s kapitalismem. Ale národ podlehl ideologickému zaslpení a s minulostí se zacházelo jen tak, že se zadržovala či snažila zapomenout. S obrovskou zkušeností komunismu východní Evropa dále pracovala jen jako se

strašákem. Ačkoli režim celkově odpudivý měl i jistě své sociální vymoženosti a v jistých aspektech své odpudivosti zase nebyl tak vzdálený kapitalismu.

Škoda: Už je pozdě. Ta doba, kdy to mělo smysl, skončila. Ale proč to nakonec nezkoušet dál?

Machovec: Měla, ale nepodaří se jí to, být se o to někteří jedinci snaží. Zkušenosti jsou nepřenosné. A nenazýval bych to „východoevropská společnost“, to snad platilo, když středoevropské země byly v područí SSSR. Jde o jednotlivé historické zkušenosti v jednotlivých středo- a východoevropských zemích. A „zkušenost komunismu“, co je to? Lze snad říci: zkušenost s projevy a mechanismy totalitního státního zřízení v konkrétním časovém období.

Doležal: Myslím, že je to skoro nesdělitelné. Když např. ve Francii vycházela od 50. a 60. let ořetná svědectví Solženicyna, Czapského či Herlinga-Grudzinského, nikdo jim nevěřil.

Kindlerová: Západní Evropa to asi nikdy nepochopí, ale mohlo by se to aspoň částečně dařit nejen na „akademické“ úrovni (kde se k informacím dostane velice omezené množství „akademiků“ – nehledě na to, že většina západních „intelektuálů“ je „tradičně“ levicových a žijí v nepochopení a relativizaci jak stalinského období, tak pozdějších normalizací), ale především podporou literárních projektů (beletrie na tato témata), divadelních, filmových, besed, diskusí, cestování po místech (gulagy, lágry, věznice, výšetřovny, blázince...). Ideální by byl povinný pobyt v jakémsi „artěku“ či přímo „gulagu“, „uranovém dole“ etc. pro západní studenty a vyučující dějin, politologie, sociologie... se vším všudy. Na vlastní kůži, hlavně formou psychologické „masírký“.

Horáková: Tato zkušenost je nepřenosná, přesto je nutné o ní minimálně informovat, což se s menšími či většími úspěchy daří (viz úspěchy rumunské filmové „nové vlny“ na západoevropských festivalech).

Martinek: Jedinci se o to marně pokoušejí už od roku 1917, výsledek je dobře znám: protože se jedná o víru, lze přesvědčit nanejvýš odpadlíky. V mnoha západních zemích se později pokrovoště stala také výnosným živobytím.

Štúr: Nejdřív by měla sama pochopit západoevropskou zkušenost s první světovou válkou, ekonomickou krizí, nacistickou okupací. Nemá smysl agitovat Evropany, ale je třeba jim připomínat naši vlastní zkušenost. A velice důležité je svědčit o současnosti už teď, aby budoucí generace měli dostatek informací k posuzování dějin.

Hybler: Mám dojem, že by něco takového zajímalo jen velmi málo lidí. Svého času hledali intelektuálové např. ve Francii jistou inspiraci v disidentských hnutích na Východě, jejich do-

sud inspirující revoluce (Kuba, Mao) se zkompromitovaly a bylo třeba hledat něco jiného. Ale to byla jen taková konjunkturální záležitost, která už dávno skončila.

Topol: Myslím, že po tomto bylo voláno hned po roce 1989, po roce východoevropských revolucí, z východní strany k tomu ovšem nebyla síla ani prostředky, nebylo to tehdy možné. Nejsem si jist, že ta síla či vůle k zprostředkování existuje nyní, navíc, svět se děje, mění či utváří neuvěřitelně rychle. Domnívám se, že v západní Evropě po zkušenosti života v komunismu už není hlad či poptávka.

Chlíbec: Domnívám se, že západní Evropské zkušenost s komunistickou totalitou zprostředkováváme neustále, a sice tím, jak se chováme, jaké hodnoty ctíme, v co věříme. Všichni jsme dosud nemocní totalitou, ušetření nezůstali ani ti, co se proti totalitě v tzv. reálném socialismu vzepřeli. Západní Evropa potřebuje pouze interpretovat tuto manifestaci, toto zjevení stínu totalitní leproserie. Interprety však musí být sami Západoevropané.

Kremlička: Proč, proboha?!? Výsledky jsou všem soudným zřejmé: Retardace společnosti o 60 let, devastace sociálního klimatu a enviromentu... Jestli se s tím příliš nepáťeme? Jistou útěchou je doufání, že komunismus jako stranická ideologie do 200 let evolučně zanikne a zmizí do ideologických fosilií.

Balogh: Iste, ale hlavne to mala robit este počas komunizmu a všetkými dostupnými prostriedkami vtedy pozývať západných salónnych ľavičiarov na dlhodobé, neoficiálne nepotemkinovské pobyty, aby si to tu zažili na vlastnej koži. No a dôležité je aj sprostredkovať tú skúsenosť domácej mladšej generácii, ktorá komunizmus nepoznala.

Kareninová: Měla. Ale západní Evropa nejenže o to nestojí, ani to nechce. Jako by západní Evropa, ta levicová, měla východní Evropě za zlé, že jsme ten její ideál tady na východě zpackali. Některé vyhocené levicové proudy v západní Evropě jsou nepoučitelné.

Hruška: Velmi. Nic jednoduchého to ovšem nebude. Na literárním festivalu v Haagu se mnou zpyvaný holandský poeta a hlavní organizátor festivalu lomcoval, že básník musí mít rudé srdce a navzdý soucítit s proletariátem, zatímco jeho výbor důležité přivázel další a další nesmyslné stoly s flambovanými masy, ananas a dorty proklátnými hořícími šavlemi, to vše k uctění těch několika tvůrců sezaných do superluxního hotelu... V životě jsem neviděl na básnickém festivalu takovou splendidní žranici a neslyšel tolik revolučních a solidarizujících zvanů z plných hub...

Formánek: Měla, neboť komunismus to není jen utopie o ráji na zemi, ale především agresivní prosazování jediné pravdy, jediného možného způsobu života. K čemuž se západní Evropa pomalu ale jistě přibližuje.

Putna: Bohužel se zdá, že zatím západoevropská levice spíš prostředkuje zpětné pochopení pro komunismus – že to vlastně bylo docela fajn, až na nějaké ty stalinské excesy. Vždyť to bylo proti kapitalismu, proti Americe, Juchuchu, tak to muselo být fajn.

Abelová: Nemyslím si, že len západnej Európe. Ale aj sama sebe. Ľudia zabúdajú, idealizujú si režim. Kedykoľvek sa niekde u nás začne o komunizme rozprávať, zaznie aj názor, že „vtedy aspoň ľudia mali prácu“, alebo „štat sa aspoň postaral o mladých“ a podobne. Myslím si, že je to veľmi nebezpečná tendencia, ktorá sa môže ľahko prehnúť do niečoho, čo si nikto pričtený nemôže želať. Malo by sa poukazovať na to, že nie, nežilo sa lepšie, ten pomyselný blahobyt bol iba pomyselný a umelý.

Stehliková: Ano, i když je to marný. Což ale neznamená, že se to nemá zkoušet.

Šlajchrt: Dokáže mi nějaký levicový britský intelektuál zprostředkovat bezmoc a zoufalství, jaké pociťoval pod knoutou Margaret Thatcherové? Důvody se dají vysvětlit, ale intenzita zážitku je asi nepřenosná.

Kocsis: To ne, ale mám pocit, že bychom to všechno neměli udělat nějak jinak – lidské vztahy byly trochu jiné ve střední Evropě, než na Západě. A dnes si už ani nejsem jistý, že na Západě bylo všechno lepší, než tady kolem... Ale je to na velkou debatu.

Nastulczyk: Snažit by se měla, ale mám vážné pochybnosti, podložené dějinnou zkušeností, že je to bezvysledné. Nikdo na Západě nevěřil svědectvím o stalinských čistkách, hladomoru na Ukrajině, lágrech. Také o holokaustu nechťeli na Západě dlouho slyšet.

Šulc: Jsem hluboce přesvědčen o tom, že jsou určité zkušenosti, které zprostředkovat nelze, lze je jen prožít či spoluprožít. Většina západních Evropanů by východoevropské společnosti nepochopila, ani kdyby se tyto společnosti postavily na hlavu. Pochopili by je jen jednotlivci, lidé se zvláštním citem – a ti je pochopili sami.

Petr Placák

Obrazy minulosti v súčasnej maďarskej literatúre

Zoltán Németh

Rámce rozprávania o minulosti v súčasnej maďarskej literatúre modifikovali nielen politické zmeny v roku 1989, ale aj postmoderné chápanie dejín, nový spôsob používania jazyka v postmodernej literatúre, ako aj zdedené podoby chápania minulosti, resp. dialóg s nimi. Pre maďarskú literatúru bola v rokoch 1947 – 1989 typická tzv. dvojaka reč: teda časť autorov písala svoje diela tak, aby jednak oklamala cenzúru a jednak sa čitateľ medzi riadkami predsa len konfrontoval s kritikou režimu. V Rákosiho režime (1947-1956), v jednej z najtvrdších diktatúr východného bloku, na to nebola takmer nijaká šanca, keďže najvýznamnejší autori maďarskej literatúry mali v tomto období zakázané publikovať. V miernejších politických podmienkach Kádárovho režimu (1956-1989), kedy bolo Maďarsko „najveselším barokom“ socialistického bloku, bola literárna politika mnohotvárnejšia. Rákosiho stratégiu „kto nie je s nami, ten je proti nám“ nahradil Kádárov princíp „kto nie je proti nám, ten je s nami“, ktorý bol určujúci v kultúrnej politike Györgya Aczéla. Išlo o známu taktiku troch T, ktorá umelecké diela zaradovála do troch kategórií: „tiltolt – tűrt – támogatott“, teda zakázaný – trpený – podporovaný.

V období pred rokom 1989 bolo práve z toho dôvodu veľmi ťažké slobodne sa vyjadrovať k minulosti. Je významné, že román Gézú Ottlika Skola na hranici (Iskola a határon, 1959), ktorý komunistická kultúrna politika vnímala ako kritiku Horthyho režimu (v diele sa skutočne opisujú neludzské podmienky, aké panovali vo vojenskej škole počas Horthyho režimu), širšia verejná mienka interpretovala ako parabolu Rákosiho diktatúry. Je nadmieri poučné aj to, že Ottlikov legendárny román nebol kanonizovaný v čase svojho zrodu, ale až po nástupe postmoderny v maďarskej literatúre: Péter Esterházy na Ottlikove sedemdesiate narodeniny od 15. decembra 1981 do 15. marca 1982 za približne 250 hodín vlastnoručne prepísal vyše 300-stranový román na výkres s rozmermi 57 x 77 centimetrov.

Nástup postmoderny v maďarskej literatúre koncom sedemdesiatych rokov 20. storočia zásadne zmenil okolnosti vnímania a prerozprávania histórie, a mal obrovský dopad na súčasnú maďarskú literatúru. Postmoderná literatúra už totiž neverí v objektívne chápanie histórie, v rozprávani o minulosti môžu byť aj navzájom si odporujúce fragmenty. Okrem toho je tu poznanie, že akékoľvek rozprávanie o minulosti sa môže realizovať len prostredníctvom jazyka, teda odlišné jazykové registre rozprávania primárne znemožňujú. Nemožnosť rozprávania o minulosti prehlbuje skúsenosť, že akýkoľvek príbeh sa dá napísať len z hľadiska osoby s konkrétnou identitou, teda do hlasu narátora sa a priori vmišajúvajú sebareflekujúce, metafiktívne otázky typu: Kto hovorí? Prečo hovorí takto? Aké záujmy a tlaky ho k tomu vedú?

Tieto otázky a poznanie sa objavujú aj v pozadí ideových aspektov románu jediného maďarského nositeľa Nobelovej ceny za literatúru Imreho Kertésza Bezodosť (Sorstalanság, 1975), podobne ako v románe Pétera Nádasza Kniha pamätí (Emlékiratok könyve, 1986), alebo básnickej zbierke Sándora Weöresa Psyché (1972). Tým sme sa dotkli aj troch veľkých otázok súčasnej maďarskej literatúry po roku 1989: otázky spracovania národnej traumy holokaustu, novej interpretácie rozhodujúcich udalostí maďarských dejín, resp. opätovného použitia rozdielnych vrstiev jazyka pomocou pseudonymu, fiktívnej identity.

Básnická zbierka Sándora Weöresa Psyché je dôležitá východiská, keďže je výsledkom jedinečnej básnickej stratégie: Obsahuje básne Erzsébet Lónay, neexistujúcej poetky z prelomu 18. a 19. storočia so pseudonymom Psyché, ktorej básne sú napísané archaickou maďarčinou spred dvesto rokov. Úspech nápadu nedokazuje len to, že režisér Gábor Bódy natočil na základe diela kultový film (v ktorom si zahral aj jeden z najvýznamnejších súdobých maďarských básnikov János Pilinszky), ale aj to, že toto Weöresovo dielo bolo fundamentom literatúry písanej pod pseudonymom, pod maskou, ktorá je od konca osemdesiatych rokov až dodnes mimoriadne dôležitou súčasťou maďarskej literatúry. Opätovné pochopenie minulosti v koži človeka s fiktívnou identitou, ukrývanie sa za pseudonym a zvláštny, nie súčasný jazyk – veľmi veľa maďarských diel možno interpretovať na základe týchto kritérií. Ferenc András Kovács v posledných dvoch desaťročiach vytvoril tucty lyrických alterreg: V maske Caia Licinia Calva sprítoňuje rímske obdobie, v postave Jacka Cola americkú beatnickú literatúru, v maske Sándora Reného Lázáryho zasa maďarskú literatúru konca 19. storočia, fiktívnymi básňami Kavafisza básnický jazyk gréckeho poeta, postavou Alexeja Pavloviča Astrova zasa ruskú poéziu prvej polovice 20. storočia, tzv. strieborného veku ruskej kultúry. Hra na pseudonymy si vyžaduje jedinečné formálne zručnosti, pri novom

písaní tradície využíva intertextuálne odkazy a techniku palimpsestu. Jazykové vrstvy sú naukladané jedna na druhú a história, minulosť sa v nich objavuje ako jazyková možnosť. Dôležité je teda pochoopenie faktu, že naše názory na minulosť sú vydané napospas jazyku a existujú len v zraniteľných osobných konštrukciách.

Podobnú poéziu píše aj Zoltán Csehy; narátorom jeho zbierky Hecatelegium (2006) je renesančný básnik Pacificus Maximus a jeho eroticko-obscénny tón, prirodzene, môžeme chápať aj ako provokáciu súčasného čitateľa a vkusu verejnosti. V Csehyho prípade teda minulosť a dejiny nútia nanovo sa zamyslieť nad súčasnosťou a ich kultúrna pestrosť nás núti prehodnotiť naše fixné idey.

Lajos Nagy Parti je nesporné jednou z určujúcich osobností maďarskej poézie, prózy a drámy po roku 1989. Jeho román

potratili, stratili svoje deti, manžela, rodičov či súrodencov. Autor do viacerých básní zabudoval výpovede žien v prvej osobe jednotného čísla z diela Katalin Pécsi Slaná káva – Nevyrožprávané ženské príbehy (Sós kávé – Elmeséltetlen női történetek, 2007), čím sa dostávame takmer až do telesnej blízkosti narátora a pripomenutých hrôz. Aj autobiografický román Ūbožiaci (Nincstelenség, 2013), ktorý má podtitul Ūž odišiel Mesijás? (Már elment a Mesijás?), vybudoval Szilárd Borbély z nevyrozprávaných osudových tragédií židovskej identity, a to prostredníctvom prezentácie uzatvoreného sveta malej dedinky na severovýchode Maďarska.

Po spoločensko-politických zmenách v roku 1989, podobne ako v mnohých iných krajinách regiónu, sa aj v Maďarsku silno prejavila nenávisť k cudziným, resp. antisemitizmus. Diktátorské pomery

vedomie, takmer pre všetky vrstvy maďarskej spoločnosti sú maďarské dejiny 20. storočia príbehom obrovského utrpenia, nekonečným radom sklamaní a tráum, súžením bez konca. Krajina, presnejšie jej oficiálna politika, vo väčšine prípadov osudovo zlyhala. Východiskom všetkého je mier, ktorý ukončil prvú svetovú vojnu, šok z Trianonu, kedy Uhorsko prišlo o dve tretiny svojho územia, resp. tretina Maďarov zostala žiť za hranicami Maďarska ako menšina. Druhá svetová vojna to len prehĺbila. Maďarsko prišlo vo vojne o približne rovnaký počet občanov ako Nemecko, po Poľsku a Sovietskom zväze boli jeho straty najvyššie. V táboroch smrti zahynulo vyše pol milióna židov, na fronte prišlo o život 350-tisíc vojakov. No s maďarským vojakom sa spájajú aj také hanebné udalosti ako masové vraždy v roku 1942 v Novom Sade. Na odvetu juhoslovanskí partizáni

Max Beckmann, Márnice, suchá jehla, 1915

Anjel tela (A test angyla, 1997), ktorý vdal pod pseudonymom Jolán Sárbovárdi, zobrazuje skreslenú snobskú realitu obdobia pred zmenou režimu, obdobie Kádárovkej mäkkej diktatúry, „gulášového komunizmu“. Jazyk ľúbostného dievčenského románu, plný štylistických a gramatických chýb, resp. jazyk brakovej literatúry transformuje v parodický jazyk, ktorý je nositeľom poetické funkcie. V dráme Ibusár, v ktorej sa Jolán Sárbovárdi prezentuje ako diletantská dramatická, sa konfrontujeme s výsmechom fráz o maďarskej minulosti – husári, resp. legendárna maďarská hrdinskosť a rytierskosť sú zobrazené v diletantskom žánri, vo fiktívnej „huserete“. Maďarské dejiny sa prezentujú ako osobitné, parodicko-ironické operetné dejiny, čo poukazuje na to, že sladkasté hmlisté obrazy zakrývajú skutočnú konfrontáciu s významnými otázkami národných dejín. Dráma Lajosa Nagya Partiho s podvrtnou silou humoru poukazuje na to, že sebaklam, absencia sebakritiky, minulosť ako ružový snový obraz, resp. rola obeť a martýra znemožňujú diferencovanejšie, komplexnejšie chápanie dejín.

Román Imreho Kertésza vyšiel síce počas Kádárovho režimu, no Nobelova cena z roku 2002 bola silnou výzvou pre maďarskú literárnu kritiku, ako aj pre maďarských čitateľov. Kertészov román totiž interpretuje holokaust z „jazykovo-kritického“ hľadiska, z aspektu 15-ročného Gyuriho Kóvesa neutralizuje tradičné zobrazenia shoah, resp. ich zároveň nanovo formuluje z hľadiska jazykovo-centrického postojia. Alebo ako povedal Imre Kertész: „Veľmi jasne bolo potrebné vedieť, že ten, kto rozpráva, nie je človek z mäsa a kostí, ale románová postava, ktorá má svoj jazyk. Teda len jazyk a nič iné.“

Okrem Imreho Kertésza zobrazili traumu holokaustu viaceré diela maďarskej literatúry napísané po roku 1989. Mimoriadne intenzívne ovplyvnila celoživotné dielo Szilárda Borbély, ktorý tento rok tragicky skončil. Druhé vydanie Pohrebnej pompy (Halotti pompa, 2004) z roku 2006 rozšíril o cyklus Chasidické sekvencie (Hászid-Szekvenciák), v ktorej téma smrti, resp. vraždenia pre svoju hrôzostrašnosť zahubí všetku vieru v akýkoľvek rozum. Naivne hlboké chasidské múdrosť o stvorení v cykle rámcuje besné, šílené vraždenie v koncentračných táboroch. Príbehy z lágrov sú dôležitým aspektom aj v jeho básnickej zbierke Tělu (A Testhez, 2010). Slovo v nej dostávajú ženy, ktoré prežili koncentračné tábory, počujeme monológy a spomienky žien, ktoré v táboroch smrti

komunistickej éry znemožnili korektný pohľad na dejiny a zrejme ako reakcia na tento stav vznikla spoločenská vrstva, ktorá siahla po krajne pravicovom myslení spred roku 1945. Ohromujúce presadzovanie sa tejto agresívnej, krajne pravicovej ideológie dokumentuje okrem iných aj román Gábora Németha Si žid? (Zsidó vagy?, 2004), zbierka fejtónových poviedok Lajosa Nagya Partiho Ani bubny, ani trúbky (Se dobok, se trombiták, 1993) a poviedky Krisztiny Tóth.

Téma židovstva a židovskej identity sa objavuje vo viacerých dielach súčasnej maďarskej literatúry: v románe Gábora Scheina Mordechajova kniha (Mordecháj könyve, 2002), v jeho básnickej zbierke (retűs) [[retűs], 2003], v románe Krisztiana Grecsóho Priviedol ta Boh (Isten hozott, 2005) o tajuplnom Kleinovom deníku, ako aj v románe Zsuzsy Csobánka Takmer Osvienčim (Majdnem Auschwitz, 2013). Rozsiahly román Györgya Spiróa Zajatie (Fogság, 2005) oboznamuje čitateľa so židovskými dejinami spred dvetisíc rokov, avšak do interpretácie minulosti neustále zasahuje súčasné dianie, kultúrne a historické skúsenosti, ktoré tvoria základ identity čitateľa 20. storočia.

Spracovanie minulosti má v maďarskej literatúre a kultúre viacero kardinálnych bodov a otázka židovskej identity je dodnes jednou z dôležitých a neuzatvorených oblastí sebapoznania. Otázka asimilácie, úloha židovstva pri formovaní maďarského národa a buržoáznej transformácii, protizidovské zákony Horthyho režimu, osud neozbrojených židov, ktorí boli počas druhej svetovej vojny na sovietskom fronte zaradení na nútené práce, úloha maďarských žandárov pri deportácii židov do vyhladzovacích táborov, to sú často traumatické skúsenosti, s ktorými sa časť maďarskej spoločnosti dodnes úprimne nevyrovнала, a dodnes sú predmetom politických a ideologických polemík.

O spomínanom Nádasovom románe Kniha pamätí (Emlékiratok könyve, 1986) maďarská literárna história spolu s románom Pétera Esterházyho Úvod do krásnej literatúry (Bevezetés a szépirodalomba, 1986) hovorí ako o Biblii postmodernej maďarskej literatúry, preto má rok 1986 mimoriadny význam v dejinách maďarskej literatúry. Dielo sa nevenuje len problematike židovskej identity, ale reflektuje aj nemožnosť spracovať minulosť. Reflektuje otázku, ako sa dajú „literárnymi prostriedkami“ spracovať minulé udalosti, traumy.

Slovo trauma nepoužívam tak často náhodou. Pre súdobé maďarské historické

koncom vojny vo Vojvodine zmasakrovali 40-tisíc Maďarov. Tieto udalosti spracoval Tibor Csereš v románe Chladné dni (Hideg napok, 1964), v ktorom sa sebakriticky venuje maďarskému krivprelievanu, v románe Krvná pomsta v Bácske (Vérbosszú Bácskában, 1991) zasa opisuje krutosť juhoslovanských partizánov, no podľa autora to mal urobiť srbský spisovateľ.

Po druhej svetovej vojne Maďari v Československu na základe Benešových dekrétov a idey kolektívnej viny stratili svoje občianske práva, prišli o svoje domovy, boli zakázané všetky maďarské kultúrne produkty a na verejnosti bolo zakázané hovoriť po maďarsky. 40-tisíc Maďarov bolo deportovaných do Sudet na nútené práce, kde nahradili deportovaných Nemcov, 70-tisíc Maďarov zasa bolo násilne deportovaných do Maďarska namiesto dobrovoľne repatriovaných Slovákov, následne sa v znamení tzv. reslovakizácie vyše 420-tisíc zastrašených menšinových Maďarov prihlásilo k slovenskej národnosti. Toto obdobie bolo dlho považované za tabu a azda nie je náhoda, že sa mu po roku 1989 venuje nejedno dielo maďarskej literatúry na Slovensku, okrem iných román Lajosa Grendela U nás v New Hont (Nálunk, New Hontban, 2001), resp. Pétera Hunčíka Hraničný prípad (Határeset, 2008).

Ako vidíme, z hľadiska pohľadu súčasnej maďarskej literatúry na minulosť predstavujú osobitnú kapitolu diela, ktoré ne-reflektujú historické skúsenosti Maďarska, ale situáciu v susedných krajinách, resp. pamäť miestnej maďarskej menšiny. V diele Ádáma Bodora Obvod Sinistra (Sinistra körzet, 1992), Györgya Dragomána Biely kráľ (Fehér király, 2005) a Andrey Tompa Od hlavy a nôh (Fejtől s lábtól, 2013) sa zrkadlí Ceausescov režim, resp. v románe Andrey Tompa o Kluzi Dom kata (Hóhér háza, 2010) spoznáme všedné dni rumunskej diktatúry z hľadiska dospievajúceho dievčata.

Otázky menšinového bytia sú prítomné aj v historickej pamäti literatúry zrodenej v Maďarsku. Rodinný román Ėvy Bánki Mesto dažďa (Esőváros, 2004) sa v rámci žánru magického realizmu venuje otázkam minulosti Maďarov na Slovensku. Z tohto hľadiska treba osobitne upozorniť na romány Pála Závadu, ktorých pozadím sú dejiny Slovákov v Maďarsku v 20. storočí. Jadvigin vankúšik (Jadviga párnája, 1997), ktorý bol v roku 2000 aj sfilmovaný, má takisto podobu rodinného románu a jeho osobitý, miešaný slovensko-maďarský jazyk nevykresluje len sieť individuálnych tragédií, túžob a zamlčaní, ale aj osud Slovákov

v Maďarsku počnúc stratou jazyka až po kataklizmy 20. storočia. Závadov posledný román Prirodzené svetlo (Természetes fény, 2014) na základe dokumentov, fotografií a zamlčaní buduje veľkú historickú kompozíciu z tých historických diktátov, ktoré v Maďarsku 20. storočia usmerňovali osud Slovákov, Židov a Maďarov.

Okrem traumy Trianonu a holokaustu aj obdobie komunizmu, resp. potlačenie protikomunistickej revolúcie v roku 1956 posilňovali presvedčenie, že maďarské dejiny sa osudovo ocitli na vedľajšej kolaji. Maďarskí čitatelia dodnes čakajú na „veľký maďarský román“, ktorý spracuje udalosti revolúcie v roku 1956, no Kádárov režim, ktorý bol postavený na kompromisoch, sprisahanectve či korupcii, sa objavil vo viacerých dielach. Romány Vilmosa Csaplára Spravodlivý János Kádár (Igazságos Kádár János, 2006), Lászlóa Garacziho Akoby si žil (Míntha élnél, 1995) a Prepychovo sa vezieme autobusom! (Pompásan buszozunk!, 1998) parodicky a s humorom vykresľujú svet založený na klamstvách, špekuláciách a prekabátení, román Szilárda Borbély Ūbožiaci (Nincstelenség, 2013) zasa prezentuje svet všedného rasizmu, nenávisť voči Rómom, materiálneho a duchovného krachu, rodinného násilia, týrania manželky a deti, z ktorého sa nedá uniknúť.

Základy nového dobového žánru položil veľký román Pétera Esterházyho Harmonia caelestis (2000), ktorý nás prostredníctvom osudu aristokratickej rodiny Esterházyovcov konfrontuje s traumami maďarskej histórie. Opravené vydanie (Javitott kiadás, 2002) je, ak je to vôbec možné, ešte osobnejšie: syn – spisovateľ oveľa dôkladnejšie listuje hláseniami svojho otca, ktoré ako agent grófskeho pôvodu napísal pre oddelenie III/III. maďarskej tajnej služby. Román pozostáva zo spravodajských hlásení otca a komentárov syna, je obžalobou Kádárovho režimu za to, že mrzačil ľudí.

Oba Esterházyho romány sú tzv. otcovské romány, tento žáner získal v maďarskej literatúre za posledných päťdesiat rokov určujúce postavenie. Vyšli tucty otcovských románov, počnúc románom Endreho Kukorellyho Ūdolieví alebo O tajomstvách ľudského srdca (Tündérvölgy avagy Az emberi szív rejtelméről, 2003) až po dielo Zoltána Egressyho Prerušovaná čiara. Otcovský román (Szaggatott vonal. Apagregény, 2011). V „otcovskom románe“ postava otca rámcuje interpretované historické obdobie, a to Kádárov režim, v ktorom sa otcovia z týchto románov socializovali, zakladali si rodiny, boli šťastní, alebo skôr nešťastní.

Z hľadiska spracovania minulosti sa v posledných rokoch popri otcovskom románe objavila aj tzv. verejná poézia. Aj v intertextuálnej, hravej, parodickej postmodernej poézii deväťdesiatych rokov sa našli príklady interpretácie národnej minulosti, spomeňme básne Lajosa Nagya Partiho Szívlapát, ktorá je brilantne vystavaná z doslovných a prekrútených citátov z maďarskej vlasteneckej poézie 19. a 20. storočia, no poézia reflektujúca verejné témy sa predsa len rozšírila najmä v posledných rokoch, a to v tvorbe Istvána Keménya, Jánosa Téreyho, Virág Erdős a iných. Básne Virág Erdős si v historickom kontexte kladú otázky o stave spoločnosti po revolúcii, segregácii Rómov, ženskej podriadenosti, resp. o politických manipuláciách. Tu použijeme aj na básnickú zbierku Imreho Oravecza Halászöember (1998), ktorá suchým, prozaickým jazykom opisuje zánik tradičného životného štýlu v obci Szajla. Veľké kolektívne skúsenosti 20. storočia – vystaňovanie do Ameriky, združstevňovanie, vojny – sa tu objavujú ako rad srdcervúcich obrazov rozpadajúcej sa mikrokomunity, osobných tragédií a devastácie prírodného prostredia.

Ako vidíme, súčasná maďarská literatúra interpretuje minulosť najmä na základe tráum národného osudu a z tohto hľadiska kladie čitateľovi provokačné otázky. Aj také postmoderné žánre ako román magického realizmu, nepravý historický román, resp. historiografická metafikcia – ide o diela Lászlóa Darvasiho, Lászlóa Mártona a Jánosa Háya – často zasadzujú svoje príbehy do obdobia tureckej nadvlády (1526 – 1693), kedy bola podkopaná uhorská štátnosť. Tieto romány charakterizuje iracionálny príbeh, rozprávkovosť, primárne jazykovej skúsenosti a multikultúrne historické prostredie, v ktorom sa dajú opäť prežiť a prerozprávať osobné a kolektívne traumy.

Po toľkom kolektívnom a osobnom utrpení by sme azda predsa len mali siahnúť po projekte kreatívneho zabúdania, ako to pod pseudonymom Samuel Borkopf v románe Mojim priateľom z predtrianonskej krčmy (Barátaimnak, egy Trianon előtt kocsmából, 1998) urobil Alfonz Talamon: Futbalové družstvo vidieckeho malomesta sa úplne prirodzene volá Gelbe Stern, čiže nevidno dve svetové vojny, holokaust, desaťročia diktatúry a milióny mŕtvych. Čas nevinnosti však skončil a zabúdanie má zmysel len vtedy, ak je zákaz rekonštruovať minulosť všeobecne a týka sa všetkého. To však nie je možné. Našu jedinou nádej je teda pamäť ľudí dobrej vôle.

z maďarštiny preložila Galina Sándorová

*A my dnes neveríme vlastným očiam.
Tak to vyzzerá,
Keď dve totality splodia demokraciu.*

Tomáš Janovic

Slovensko má niekoľko minulostí a niekoľko kultúrnych pamätí. Sú to minulosti konfliktné a pamäti selektívne. Zrážajú sa v nich nacionalisti, internacionalisti a kozmopoliti, internacionalisti, premenení na nacionalistov a nacionalisti, premenení na internacionalistov, zástancovia demokracie a autokracie, demokrati s premalovanými autokratickými štítmí a autokrati s premalovanými demokratickými štítmí.

V roku 1936 podpísali slovenskí spisovatelia na Kongrese slovenských spisovateľov v Trenčianskych Tepliciach spoločné vyhlásenie, v ktorom vyznávali, že „zostávajú verní borbe za slobodu a veľké ideály ľudstva“, sú „odhodlaní brániť vydobyté hodnoty slobody, nech by už na ne siahal barský nepriateľ alebo jeho spojenci tu či v zahraničí“ a že tak budú „robiť v priateľskej družbe so spisovateľmi českými, nám najbližšími, ako rovní s rovnými“. Už v roku 1939 to neplatilo. Mnohí spisovatelia sa prihlásili k Slovenskému štátu, viacerí podpísali v roku 1940 Ohlas slovenských kultúrnych pracovníkov v Tatranskej Lomnici, v ktorom sa prihlásili k zásadám národného socializmu, nazbierali sa aj účastníci vlakových spisovateľských zájazdov nacistického režimu, organizovaných v čase vojny do Weimaru Josephom Goebbelsom, ktorý si takto predstavoval ľudovú osvetu, ďalší podpísali v jeseni 1944 protipovstalecký manifest slovenských intelektuálov. Niektorí arizovali, holokaust pre nich neexistoval, alebo ho cháпали v antijudaistickej slovenskej tradícii devätnásteho storočia ako napravenie historických krívd, spáchaných na Slovákoch. Mnohí sa tvárili, že používajú pomenovanie Žid nacionálne, ale brali ho do úst ako antisemitskú nadávku, a to ešte dloho po holokauste a konci druhej svetovej vojny.

Mnohí z tých, čo odolali pokušeniam vojnového štátu, sa dali do služieb komunistického režimu, ale niektorí z nich sa ako „buržoázni nacionalisti“ stretli s „nacionálnymi socialistami“ v päťdesiatych rokoch vo väzeniach. Iní to ľahali v pohodli s komunistickým režimom až do jeho pádu, mnohí sa točili ako koruhvičky podľa toho, aké podoby naberal režim, iní skúšali dať cisárovi, čo bolo cisárovo a Bohu, čo bolo Božie. A niektorí znovu cestovali, tento raz po okupácii rovno do Moskvy vlakom družby nadväzovať styky so sovietskymi spisovateľskými druhmi, a ospravedlňovali to sami pred sebou a neskôr aj pred ostatnými tým, že bolo lepšie hovoriť ako mlčať. Niektorí z tých, čo sa zapínili v päťdesiatych rokoch, to už nechceli v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch opakovať za žiadnu cenu a dostali sa do disensu so spoločnosťou, ktorú pomáhali budovať, a do disentu s ľuďmi, ktorých pomáhali v päťdesiatych rokoch likvidovať. Veľká väčšina spisovateľov však podpísala Antichartu, Charta bola len potvrdením výnimky z pravidiel. A ešte kdesi na zamlhenom pozadí existovala trinásť komnata vojnovnej spolupráce s Ústredím štátnej bezpečnosti a povojnovej so Štátnou bezpečnosťou. Ani tá spisovateľov neobišla, ale Slovensko neobišlo v minulostiach dvadsiateho storočia nič.

Viacerí z komunistických spisovateľov sa stali po roku 1989 nacionalistami a ocitli sa v jednom vreci so zvyškami ľudackej generácie. Konečne sa im splnil sen o národnej jednote. Vladimír Mináč, ktorý ako predseda Matice slovenskej ešte v roku 1987 v liste predsedovi Svetového kongresu Slovákov napísal, že ho pokladá za „militantnú politickú organizáciu“, sa po roku 1989 zbratal s ľudákmi, ktorí prúdili v húfoch na Slovensko so svojim starým programom, o ktorom si už v emigrácii mysleli, že je stratený, a potom rovnako húfne prúdili preč zo Slovenska, keď zistili, že ich tam nečaká nijaká slávobrána; ale medzitým stihli poškodiť jednu celú mladú generáciu. Mináč to zhrnul briske, keď napísal, že ako komunista zlyhal, ale ako Slováč stojí na prahu nového tisícročia. Ale nedočkal sa reciprocite, nikto z ľudáckych emigrantov mu nenapísal, že zlyhal ako ľudák.

Máme však za sebou nielen prvú, vojnovú minulosť a druhú, komunistickú minulosť, ale aj tretiu, slobodnú a demokratickú minulosť, aj keď dnes už riadne skorumpovanú. Znovu zažívame to isté zdvojenie dna minulosti, ku ktorej sa už zase nikto nehľadá, hoci bola dosť dlho plná tlačiacich sa pasažierov. A aby bol paradox ešte väčší, medzi najväčších kritikov ponovembrového režimu a bojovníkov proti korupcii sa hlásia práve tí, čo sa neošivali spolupracovať s komunistickým režimom na všetkých frontoch, verejne i tajne.

Medzi najväčších kritikov dnešnej demokracie patria však aj viacerí antikapitalistickí intelektuáli, ktorých nemožno podozrievať z nehumánnosti, je to však akýsi vykolajený humanizmus. Vyhlasujú dnešnú demokraciu za rovnako totalitnú ako bola tá komunistická, ideológiu liberalizmu a neoliberalizmu pokladajú za rovnako totalitnú, ako bola tá bolševická a hovoria o pokroku, ktorý nás doviedol do stredoveku. A potom, že Slováci nemajú zmysel pre minulosť. Majú a so svojim zmyslom pre humor majú toľko minulostí ako málokto.

2

Naše minulosti sa fakticky zrážajú, ale aby sa nepobili (a aby sme sa nepobili), musia v našej slovenskej archeológii pamäti koexistovať. A koexistovať môžu len tak, že jednotlivé pamäti ostávajú selektívne, nejdú na doraz, mnohé vytiesňujú, alebo zakrývajú.

Spisovateli však nemá inú šancu, len ísť na doraz. Čo však s mainstreamovými minulosťami? Čo s tými, ktorí sú v disense s dominantnou mainstreamovou kultúrou? Ani nie v disente, v

Naše slovenské minulosti

Peter Žajac

alternatívnom spoločenstve, ale v disense, v nesúlase či nesúlade s prevládajúcou mienkou? Sú to v slovenskej kultúre devätnásteho a dvadsiateho storočia číri osamelci a tvoria v nej akési cudzorodé telieska, hoci sú to často práve oni, ktorí tvoria jadro slovenskej literatúry.

3

V českej kultúre prebehla v poslednom čase polemika, či bol komunistický režim totalitný a či bol totalitný po celý čas alebo len občas. Bol, a po celý, pokiaľ sa tým myslí monopol moci, ako to charakterizuje Milan Šútovec: „.... monopol mocenský, ekonomický, informačný, monopol na združovanie sa, monopol kultúrny, estetický [...] Monopol na všetko je totalný monopol a totalný monopol, skrátené povedané, je totalita.“

Na Slovensku táto polemika neprebehla, je takrečeno mimo záujmu verejných intelektuálov, nechceme sa už slova totalita radšej ani dotknúť, smrď, a tak sa tvárim, že je odtážitá. Je to zvláštne strkanie hlavy do piesku. Stačí sa tváriť, že totalita neexistovala, alebo o nej nič nevieme a nepotrebujeme vedieť – a je po diskusii.

Kľúčovým problém je každodennosť komunistického režimu, priestor, v ktorom sa človek zvyčajne nedotýkal jeho rámcov a hraníc, ale zato sa ho setsakramentsky dotýkali rámce a hranice režimu. Akosi mlkvo vychádzame z toho, že práve všedný, dennodenný priestor bol netotalitný – ľudia chodili do práce, zabávali sa, relaxovali, cestovali, deti chodili do školy. Pravda je však taká, že totalita vo svojich nenápadných, často skrytých, latentných podobách a formách pokrytectva a premliávania nepríjemných pravd, okolo ktorých sa chodilo po špičkách, zasahovala všetko. Len sa to nechápalo ako totalita, ale ako samozrejmosť. Výpočet je dlhý a môže byť len neúplný – kádrové materiály do tretieho kolena, určujúce život každého človeka, neraz zmarené nádeje na vzdelanie, šance na dobré zamestnanie a na základný životný komfort. Deti, rodičia a súrodenci ako vzájomne za seba ručiaci rukoječníci. Nedostatkový tovar od záchodového papiera po potraviny a stavebný materiál. Dlhoročné čakanie na byty, na autá, na výjazdné doložky. Existencia troch svetových strán, z ktorých sa západ vyparil. Neuveriteľná námaha pri vybavovaní každodenných samozrejmostí. Rabstvo voči panstvu štátnych úradníkov. Nekonečné rady v obchodoch a úradoch. To bola každodenná podoba totalitného režimu. Spojená s frustráciou, psychickými traumami a post-traumatickými poruchami. Zlá pre život, živná pôda pre literatúru. Zadržaná pošta zo zahraničia. Nekonvertibilná mena. Nedostatkový tovar a tuzexové bony. Média, úplne izolované od západného sveta, masirujúce každodenne ľudí socialistickými kálerábmi. Nedostatok informácií, nedostatok literatúry, zablokovanie prekladov, uzavretý svet ideologického vzdelávania a ideologickej vedy, nemožnosť konfrontovať sa s vonkajším svetom, čo viedlo k neskutočným dezinterpretáciám a skresleniam. Každodenné ponižovanie a utvrdzovanie, že je to tak na večné časy a nikdy inak. Pravdu povediac, nepoznáam slovenskú literatúru, ktorá by na doraz opísala tento svet totalitnej každodennosti, alebo urobila aspoň jej poriadny fenomenologický opis a dlhodobé ničivé pôsobenie, ktoré formovalo svet každodennosti nášho reálneho aj ireálneho socializmu. To, čo poznáme, je len také obtetie sa o ňu. Alebo jej operetný mediálny obraz z dobových denníkov, kde sa kartinky z päťdesiatych rokov tak nápadne podobajú na bilder z rokov štyridsiatych – na predných stranách krv na rukách, na zadných glacie rukavičky návštevníkov plesov.

4

Ako deti sme chodili so sklenými pohármi na polia, obsiate mandelinkou zemiakovou. So školou sme boli na výstave o imperialistickom záškodníctve žabích mužov, ktoré sa mi vryli ako nočná mora do pamäti na celý život. Víťali sme Chruščova s Bulganinom, ktorí hľadali ani netušili, kde sú. Mávali sme mávatkami, oni odpovedali klobúkmi. Nemuseli sme sa učiť, a tak sme sa tešili. Na lafetách diel sme odpredávali do komunistického raja či pekla vysokých straníckych funkcionárov. Manifestovali sme za Lulumbu. Jeden z mojich najlepších priateľov visel v čase kubánskej krízy na železnej bráne Pionierskeho paláca a kričal so zatatou pástou – Ami, go home! Američanov sme pokladali za imperialistov, ktorí narušajú svetový mier. Uviazlo to v nás hlbšie, ako si myslíme a ako by sme boli ochotní pripustiť. Lebo do vienka sme dostali tento svet – na ten druhý, dnešný, slobodný sme si museli zvykať, museli sme sa k nemu pripravovať a dopracovať, a to bola ťažká práca. Ešte stále sa mnohí z nás pri slove sloboda od úľaku strhávajú. Skúste sa ešte dnes opýtať mnohých na vojnu v Kórei, na Vietnam, na Kambodžu... to nie je len Chomsky, Chomsky je len naša skamenelina. Skúste povedať, že tam Američania bránili aj našu dnešnú slobodu...

Všetci sme počúvali Johna Lennona, Joan Baezovú, Simóna a Garfunkela, Boba Dylana, žili sme vo svete protestsongov, woodstockov a kvetinových detí, vnímali sme ich protest, ale nepoznali ich texty, a často by sme sa veru divili. Možno sa potom čudovať, že pre študentov v Tübingene boli v lete 1968 dôležitejšie Maove červené knižky, kórejské čučche a skandovaný pokrik Ho-ho-ho-či-min ako okupácia Československa? A že im bola bližšia ľudová demokracia v Číne a Sovietskom zväze ako tá zablatená americká? A že to v mnohých uviazlo a bližšie im je ruská košeľa ako ukrajinský kabát?

Aká je to minulosť, o ktorej sa verejne nepísalo (lebo nesmelo) a nepíše, lebo nikto nechce ísť na doraz? Lebo ísť na doraz by znamenalo povedať aj to, čo znamenalo ísť ku každým voľbám a voliť komunistov, nosiť pioniersku šatku a modrú košeľu detskej a mládežníckej organizácie, ktorej dospelá partia je dnes zo zákona zločinecká? Jedna vec je abstraktný zákon, druhá, že aj my sme patrili medzi tie deti a mládež. Existovalo, alebo aspoň existuje v literatúre takto natvrdo pomenované vedomie tohto faktu? Možno v ironickej podobe, možno tam, kde spočíva na principiálnom disense sviňákov, ktorých nemá nikto rád, lebo podľa Andreja Stankoviča nerešpektujú pravidlo, ktoré znie: nelíšiť sa.

Ale veď to je latentná, skrytá minulosť slovenskej literatúry, ale aj minulosť, o ktorej slovenská literatúra nepíše – ani v prítomnosti.

5

Diskusia o totalitnosti komunistického režimu na Slovensku neprebehla. Zato však prebehla diskusia o socialistickom realizme. Bola to, pravdu povediac, dosť operetná diskusia. Týkala sa výstavy o socialistickom realizme v Slovenskej národnej galérii pod poetickým názvom starého slovensko-gruzínskeho filmu Prerušená pieseň. V Slovenskej národnej galérii si vôbec potrpia na poetické názvy, výstava o fotografii päťdesiatych rokov sa volala Zaujatí krásou, asi preto, že vylúčila všetko škaredé a ponechala len to monumentálne, patetické a čisté – ako sa to predpisovalo v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch. Vtedy sa muselo všetko odohrávať vo vydezinfikovanom hygienickom prostredí, akoby sa tým naplnila slovenská túžba po žiarovke, splachovacom záchode, tekúcej teplej vode, kanalizácii, vykachličkovaných a ochromovaných kúpeľniach a porcelánových záchodových misách. Tá pieseň bola podľa kurátoriek prerušená dvakrát – najprv, keď sorela násilne prerušila vývin moderného výtvarného umenia, druhýkrát, keď bola sama násilne prerušená. Modernou, či kým? Koncepcia výstavy bola založená na smelom tvrdení, že socialistický realizmus trval len v rokoch 1948-1956. Boli na nej síce aj obrazy zo začiatku tridsiatych rokov, ktoré s ním nemali nič spoločné, ale vylepšovali jeho estetické skóre, boli na nej obrazy z rokov 1948 – 1956, ktoré nemali rovnako nič spoločné so socialistickým realizmom, ale neboli na nej obrazy po roku 1956, ktoré mali so socialistickým realizmom spoločné všetko.

Výstava natoľko posmelila básnika Lubomíra Feldeka, že v rámci dodatočnej intuície, s ktorou sa vracia k vlastnej minulosti, vynadalo do klamárov všetkým, čo si dovolili povedať, že socialistický realizmus bol povinnou ideologickou inštrukciou až do roku 1989. Ako mu to pri inej príležitosti pripomenul Valér Mikula, zabudol len na to, že k socialistickému realizmu sa štyria súdruhovia, ako nazval Milan Ferko konkretistov Jána Ondruša, Jána Stacha, Lubomíra Feldeka a Jozefa Mihalkoviča, prihlásili vo veľkej zväzovej diskusii v roku 1959 sami a že k socialistickému realizmu sa Feldek prihlásil opätovne aj v roku 1982 v rámci diskusie o jeho knihe esejí Homo scribens, kde mu to atestoval aj národný umelec Vojtech Mihálik. Konkretisti sú aj dnes v najlepších textoch básnici platnej poézie a Ján Ondruš je naozaj absolútnym básnikom svojej generácie, ako ho označil literárny kritik Milan Hamada, to si len Feldek robí medvediu službu, keď chce dodatočne vytvoriť druhé falošné heroické dno svojej vlastnej neexistujúcej minulosti.

Možno by stačilo povedať, že to prihlásenie sa k socialistickému realizmu na jednej a k postupnej humanizácii socializmu po „prekonaní predchádzajúcich omylov“ na strane druhej, ktoré malo byť vyjavovaním humánnej podstaty komunistického režimu, bolo len súčasťou taktiky pozitívnej kompromitácie, ako ju pomenúva Valér Mikula, ktorú si osvojili generácie socialistickej literatúry – keď bolo treba, odovzdali cisárovi, čo bolo cisárovo a vynechali Boha, keď sa to natoľko nevyžadovalo, dali poniektorí Bohu, čo bolo Božie a vynechali cisára. Bola to inferiorna prítomnosť, ostala inferiornou minulosťou a bolo by férovo priznať si to, ale to nie je v slovenskej holubičej povahe.

6

Ján Rozner (1922 – 2006) je autorom autobiografických próz Sedem dní do pohrebu (2009), Noc po fronte (2010) a Výlet na Devín (2011). Sedem dní do pohrebu napísal v rokoch 1974 – 1986, z veľkej časti v Nemecku, kde sa vysťahoval v roku 1976. Líči týždeň v roku 1972, čas od smrti do pohrebu manželky, známej slovenskej prekladateľky a esejistky Zory Jesenskej, z ktorou tvorili zvláštny pár, patriaci v šesťdesiatych rokoch ku kultúrnej elite verejných slovenských intelektuálov okolo časopisu Kultúrny život. Obaja mali po roku 1968 zákaz publikovania a prekladania (Zora Jesenská bola prekladateľkou ruskej a sovietskej prózy, ale aj divadelných hier Williama Shakespeara). Roznerov opis tých siedmich dní je zdržanlivý, čím ešte väčšmi vynikne nezmyselnosť celého systému zákazov a príkazov, týkajúcich sa pohrebu, od pohrebných rečí až po pohrebných hostí. V tomto zmysle je kniha singulárnym popisom fenomenológie každodenného života a jeho systému festivít na začiatku okupácie, pričom účinok textu zvyšuje aj to, že nejde o socialistické obrady, spojené s narodením či so svadbou, ale o funebrálnu kultúru pohrebov. (V tejto súvislosti si spomínam na zúrivú reakciu Vasilu Bilaka na nevinnú semiotickú štúdiu o rétorike

Ernst Barlach, Z novovekého tance smti, litografie, 1916

svadobných telegramov z konca sedemdesiatych rokov, v ktorej sa v jednom telegrame novomanželke želalo, aby mala syna ako býka, aby rozkvitala republika – tak vtedy záležalo politickej moci na „správnej“ interpretácii festivalu reálneho socializmu).

Ján Rozner sa v knihe vracia aj do päťdesiatych rokov, kedy sa so Zorou Jesenskou zoznámil pri kritike jej prekladu Solochovovho Tichého Donu. Jeho kritika sa ocitla na prvej stránke denníka KSS Pravda. Rozner podotýka, že sa tam dostala akousi náhodou, ale vtedy bola prvá strana stranického denníka ideologicky vypätým miestom, vyhradeným len pre vyvolených. Práve tu, v návrate do najhorších čias komunistického režimu vidno, ako milosrdne narába Rozner s dvojitým dnom času. Ide síce na doraz tam, kde je obeť, ale nie tam, kde je vinníkom, či spoluvinníkom. Lebo slovenská minulosť znamená aj ambivalentnosť obeť, ktoré sa stávajú vinníkmi a vinníkov, ktorí sa stávajú obeťami.

Slovenská literatúra nemá svojho Pétera Esterházyho, jeho Harmoniu Caelestis a Opraveného vydania ako dodatku rodovej histórie, idúceho až na kostnú dreň. Ale má trojzväzkový román Petra Pišťanka Rivers of Babylon z prvej polovice deväťdesiatych rokov storočia, ktoré sa už pomínulo. Anticipoval v ňom budúcnosť veksľáckeho kapitalizmu, ktorá sa už medzitým stala jeho minulosťou. Existuje zrejme aj čosi, čo by sa dalo nazvať pamäťou, utekajúcou dopredu.

7

Existuje čakanie na literatúru archeológie našej individuálnej a kolektívnej pamäti a existuje čosi ako čakanie na pamäť pamäti, ktoré nazval Valér Mikula čakáním na dejiny. Jeho úvahy na túto tému možno zhrnúť do dvoch bodov. V prvom sa odvoláva na Patočkovu odhalenie zmyslu, ktorý nemôže byť nikdy vylodený ako vec a byť ovládajúci, ohraničený, pozitívne zachytený a zvládnutý, ale prítomný len v hľadaní bytia. To, čo potom Mikula hľadá, je bytie slovenskej literatúry. Vidí ho v existencii typu literatúry, ktorá odolávala dezinterpretáciám, humanizujúcim socialistickú spoločnosť, odrážala jej dehumanizáciu a širšie údel moderného človeka konfrontovaného s vlastným osamením a smrťou.

V druhom bode potom Mikula píše, že v tomto zmysle tvorí čas po roku 1945 ešte stále jednu udalosť a jedno obdobie. Hans Ulrich Gumbrecht hovorí o latentnej podobe nemeckej literatúry po roku 1945 a o jej širokej prítomnosti, vymedzujúcej celé obdobie. Takto chápem aj povojnovú minulosť slovenskej literatúry – ako súčasť široko chápanej latentnej prítomnosti. Latentnej preto, že sa v nej len pozvoľna vyjavuje zmysel jej bytia, ktorým je v najširšom rámci zmysel a nezmysel ľudskej existencie v jej životných okamihoch. Ten utvára hodnotový obraz minulosti slovenskej literatúry. Vychádza z toho, čo prežíva vo warburgovskom zmysle slova nachleben, lebo to prežívame v nejakej podobe aj dnes. Tento pohľad je odlišný ako jej fenomenologický popis a podstatne ho rekonfiguruje.

8

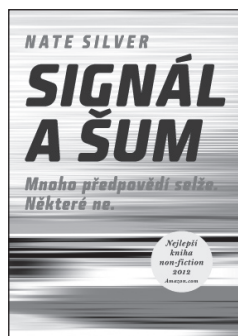
Slovenská literatúra má zaujímavé a dodnes živé texty, prózy a básne existenciálnych okamihov života. Má aj texty autobiografickej pamäte, ale najčastejšie majú slabú pamäť. Román takého robustného a neúplatne dôsledného existenciálneho obrazu minulosti, aký vytvoril František Švantner v roku 1949 v románe Život bez konca, vylúpnutého z realistickej mimiery, ktorú mu nasadili ako ochranné sfarbenie literárni vedci v päťdesiatych rokoch, neskôr už slovenská literatúra nemá, lebo akceptovala dobovo závažný hodnotový horizont ako rámeč svojej všednosti. Jej strach z väčšej miery slobody apriórne zakladala kompromis, vyplývajúci z prijatia všeobecného ideologického rámca ako skeletu výstavby textu – ako o tom písal v súvislosti s poéziou všedného dňa Vladimír Macura.

9

Máme pred sebou dva súbežné, dotýkajúce sa, prelínajúce a vzdalujúce obrazy – obraz našej matnejúcej minulosti a číriacich sa dejín. Oba obrazy sú do seba zakliesnené ako boxeri v klinči, ktorý im znemožňuje pohyb. Výsledkom je paradox, že včerajší obraz minulej prítomnosti je ešte stále presnejší ako dnešný obraz prítomnej minulosti.

• PASEKA •

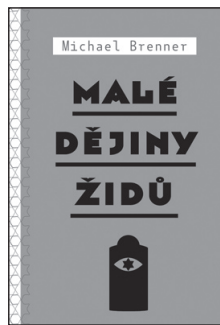
Chopinova 4, 120 00 Praha 2; Tel.: 222 710 751, 3; e-mail: paseka@paseka.cz; www.paseka.cz

Nate Silver
Signál a šum
Většina předpovědí selže. Některé ne.

Nárůst informací v informačním věku ztěžuje naši orientaci ve světě. Oddělit tento šum od signálů je obtížné, ale nikoli nemožné. Kniha analyzuje, proč se většina předpovědí mylí a co naopak činí jiné předpovědi úspěšnými. Vychází přitom z mnoha témat a oborů – od pádu finančních institucí v roce 2008 přes baseball, epidemii ptáčích chřipky, meteorologii a předpověď hurikánů, poker, marketing až po 11. září 2001. Jako člověk, jehož Američané považují bezmála za prognostického kouzelníka, má Nate Silver k tématu jistě co říct. Sám je tvůrcem fungujícího modelu předpovědi úspěšnosti hráčů baseballu a autorem slavné geniální předpovědi volebních výsledků posledních amerických prezidentských voleb (zmýlil se v jediném z padesáti států Unie). Proslul také výhrou 400 000 dolarů v pokeru, jíž dosáhl opět díky vlastní metodě předpovědi.

Ž angličtiny přeložil Jan Kalandra, 160x230 mm, váz., 544 stran

Michael Brenner
Malé dějiny Židů

Jeden ze současných největších odborníků na židovské dějiny se ve svém průvodci obrací na odbornou i laickou veřejnost a vypráví srozumitelnou a názornou formou příběh etnika zahrnující historii pěti kontinentů za posledních více než 3 000 let. V literární zkratce zachycuje dílo podstatné momenty od prvních historických stop Izraele v Kanaánu přes období proroků k židovskému království, od počátku diaspory přes osudy národa v různých zemích světa, trauma holocaustu a jeho dědictví, vznik Státu Izrael až po současnost.

Ž němčiny přeložila Zlata Kufnerová, 130x200 mm, brož., 352 stran

Nathan Englander
O čem mluvíme, když mluvíme o Anne Frankové

Svazek osmi povídek Nathana Englandera ohledává s nepřehlédnutelnou stylistickou bravurou, svérázným humorem a smyslem pro zdravou provokativnost problematiku moderní židovské identity. Titulní próza, upomínající názvem na známou povídku Raymonda Carvera „O čem mluvíme, když mluvíme o lásce“, využívá Carverovy výchozí situace nezávazného hovoru dvou mladých manželských párů a tématu holocaustu ke zcela nečekanému mrazivému vyústění. I v mnoha dalších povídkách dokáže Englander překvapit bizarní nadsázkou, téměř singerovským využitím alegorických a mytických prvků či razantním uchopením tématu dobra versus zla, jako by se snažil zkoumat meze povídkového žánru a beletristického textu vůbec.

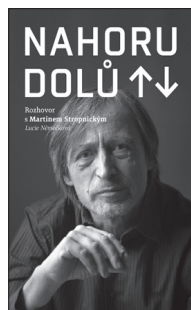
Ž angličtiny přeložil Petr Fantys, 130x200 mm, brož., 232 stran

Vladimír Votýpka
Křížovatky české aristokracie

Kniha, jež volně navazuje na autorovu úspěšnou „šlechtickou trilogii“, vypráví osudy potomků šesti českých šlechtických rodů, kteří se od roku 1989 opět aktivně účastní života české společnosti nebo se sem pravidelně vrací. Těžkosti spojené s návratem z nucené vnitřní nebo zahraniční emigrace líčí příběhy Franzisky Diany Sternbergové, Pavlíny Bořek-Dohalské, Mathildy Nosticové, potomků rodů Kolowratů-Krakowských, Podstatských-Lichtenštejnů z Velkého Meziříčí, Valdštejnů na Třebíči a příběh ing. Jaroslava Cuhry, disidenta a porevolučního poslance, který stál u počátku restitucí šlechtického majetku.

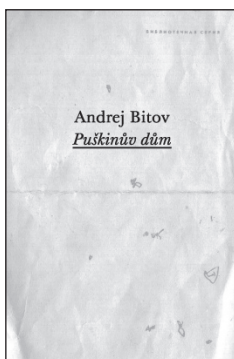
130x200mm, váz., 280 stran

Lucie Němečková
Nahoru, dolů
Rozhovor s Martinem Stropnickým

Martin Stropnický otevřeně, s nadhledem, vtipem i šarmem hovoří o dětství prožitém v Itálii a Turecku, o tom, jak chtěl být fotbalistou, ale stal se bigbítákem. Vzpomíná, jak mu Jiřina Švorcová napsala z Krymu dopis, který ho donutil odjet do Mostu a sžívat se tu s dělnickou třídou, jak hrál divadlo ve stanu a pak se ucházel o angažmá v Městských divadlech pražských nebo jak dvakrát vstoupil do téže řeky v Divadle na Vinohradech. Mezitím prosazoval české zájmy v Portugalsku a v Itálii a půl roku seděl v křesle ministra kultury. Klikatá životní cesta herce, písničkáře, režiséra, prozaika a novináře, bývalého diplomata a politika, je plná překvapivých zvratů, náhod a paradoxů.

130x200 mm, brož., 224 stran

Andrej Bitov
Puškinův dům

Ranní Leningrad, město po oslavách Říjnové revoluce jako vymetené, na podlaze Puškinova domu (Ústavu ruské literatury) leží mezi rozházenými papíry a převráceným nábytkem bezvládné tělo. Tak začíná román Andreje Bitova Puškinův dům, který patří k zakladatelským dílům ruské postmoderní literatury. Bitov jej psal v době doznívacího „tání“, v letech 1964–1971, ale oficiálního vydání se v Rusku dočkal teprve v roce 1987. Doba brežněvovské nehybnosti a stagnace zformovala jeho hlavního hrdinu Ljovu Odojevceva – sovětského intelektuála, který se s životem v okovech totalitního režimu rezignovaně smířil. Bitov se na pozadí životních osudů Ljovy, jeho rodičů, milenek i rivalů zamýšlí nad proměnou ruské inteligence v sovětskou, postupně zbavovanou veškerých mravních hodnot.

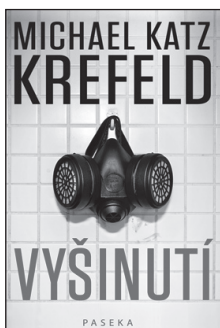
Ž ruštiny přeložila Vlasta Tafelová, 130x200 mm, brož., 532 stran

Clara Sánchezová
Co skrývá tvé jméno

Třicetiletá Sandra žije osaměle v malém domku u moře, kam utekla z Madridu. Čeká dítě s mužem, kterého nemiluje, a přemýšlí, co si dál počít se svým životem. Náhodně se seznámí s dvojicí sympatických důchodců z Norska, již zde tráví podzim života. Sandru si ihned oblíbí a všemožně se jí snaží pomáhat. Do ospalého lázeňského městečka přijíždí z Argentiny záhadný Julián, bývalý vězeň koncentračního tábora Mauthausen, který oba norské důchodce sleduje. Sandra se od Juliána dozvídá, že Christensenovi před ní skrývají strašlivou minulost. Nejprve mu nevěří, když se ale tajemství začne vyjevovat, mladé ženě jde o život.

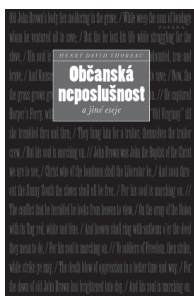
Že španělštiny přeložila Denisa Škodová, 130x200 mm, brož., 368 stran

Michael Katz Krefeld
Vyšinutí

Stopy vedou do Stockholmu, na místo temnější než peklo. Dánský kriminalista Thomas Havrand, přezdívaný Havran, se jen stěží vypořádává se smrtí své ženy, kterou neznámý pachatel brutálně zavraždil v jejich bytě. Je postaven mimo službu, útočiště hledá na staré lodi kotvící na kanálu v kodaňské čtvrti Christianshavn. Z osamělého přežívání jej vytrhne kamarád, když ho požádá o pomoc při pátrání po dívce, jež před několika lety beze stopy zmizela. Vše nasvědčuje tomu, že ji někdo prodal mezinárodnímu zločinci Slavrosovi, muži, který po Evropě vlastní síť nevěstinců. Vyšetřování zavede Havrana do švédské metropole. Nastává závod s časem – a také se sadistickým vrahem, který své oběti vystavuje na vrakovišťích a jenž si právě vyhlédl další kořist.

Ž dánštiny přeložila Markéta Cmíralová, 130x200 mm, váz., 328 stran

Henry David Thoreau
Občanská neposlušnost a jiné eseje

Výbor šesti esejů amerického myslitele a přírodovědce doplňuje texty s přírodní tematikou shrnuté do svazku Toulky přírodou (2010) o nejvýznamnější Thoreauovy úvahy na společenská témata včetně slavného eseje „Občanská neposlušnost“, jehož nekompromisní teze o nadřazenosti lidského svědomí nad státní mocí a idea mravně motivovaného nenásilného protestu inspirovala několik generací světových aktivistů a reformátorů. Všechny eseje vycházejí v novém překladu, dva česky vůbec poprvé.

Ž angličtiny přeložil Jan Hokeš, 130x200 mm, váz., 172 stran

Charlie Lowett
Dobrodružství milovníka knih
Román o posedlosti

Peter Byerly vlastně ani nevěděl, jak se dostal právě do tohoto antikvariátu. Před devíti měsíci jím otřásla smrt jeho milované manželky Amandy, přestěhoval se ze Severní Karolíny na anglický venkov a doufal, že se tu znovu vrátí ke svému koníčku – sbírání a restaurování vzácných tisků. Když však otevře svazek z 18. století o shakespearovských podvrzích, vypadne z něj – Amandin portrét! Přestože akvarel očividně pochází z viktoriánských časů, podobnost je tak neuvěřitelná, že Petera posedne myšlenka přijít záhadě na kloub. Pátrá po stopách obrazu v historii a nakonec objevuje knihu, která by mohla s jednoznačnou platností říci, zda Shakespeare opravdu byl autorem svých her. Brilantní román o lásce a vzácných knihách tak prozkoumává i jednu z nejdíživějších literárních záhad všech dob.

Ž angličtiny přeložila Hana Petráková, 130x200 mm, brož., 352 stran

Knihy nakladatelství Paseka žadejte u svých knihkupců nebo na adrese:
Nakladatelství Paseka, obchodní oddělení, Chopinova 4, 120 00 Praha 2, tel. 222 710 751, 3
e-mail: paseka@paseka.cz. Aktuální informace o knihách nakladatelství Paseka
a speciální měsíční nabídku vybraných titulů s výraznou slevou najdete na www.paseka.cz.
Veškerou produkci nakladatelství Paseka obdržíte v knihkupectví Fišer, Kaprova 10, 110 00 Praha 1,
tel. 222 320 730, e-mail: knihyfisher@knihyfisher.cz.